

การแสดงบทบาททัศนัฎร่าลงสร้ง ตอน ทัศนัฎร่าลงสร้ง

ว่ที่ร้อยตรี วรวุฒิ หมั่นสุจริต

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณทิต

สาขาวิชานาฎยศิลป์ไทย ภาควิชานาฎยศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตรั จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2551

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

**THE PERFORMANCE OF THOSSAGAN TAKING A BATH, PART
THOSSAGAN GOING TO THE GARDEN**

Acting SubLt. Worawut Mansujarit

A Thesis Submitted in Parttial Fuifillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts Program in Thai Dance

Department of Dance

Faculty of Fine and Applied Arts

Chulalongkorn Univercity

Academic Year 2008

Copyright of Chulalongkorn University

วรวุฒิ หมั่นสุจริต : การแสดงบทบาททศกัณฐ์รำลงสวน ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน.

(THE PERFORMANCE OF THOSSAGAN TAKING A BATH, PART THOSSAGAN GOING TO THE GARDEN)

อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : อ.วิษชุดา วุชาทิพย์, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม : อ.สมศักดิ์ ทัดดี, 168 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์การแสดงบทบาททศกัณฐ์รำลงสวน ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน ที่สืบทอดจากครูอร่าม อินทรนัญ มาสู่วิทยาลัยนาฏศิลป์ มุ่งศึกษาว่าใครเป็นผู้ประดิษฐ์ทำรายการแสดงบทบาททศกัณฐ์รำลงสวน ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน โดยศึกษาจากการสัมภาษณ์ครูผู้ใหญ่มากมายท่านที่ได้รับการถ่ายทอดทำรายการแสดงบทบาททศกัณฐ์รำลงสวน ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน จากครูอร่าม อินทรนัญ มุ่งศึกษากระบวนการทำรายการแสดงบทบาททศกัณฐ์รำลงสวน ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน เพื่ออนุรักษ์ทำที่สืบทอดกันมาแล้ว บันทึกรักษาไว้ โดยรับการถ่ายทอดทำรายการแสดงบทบาททศกัณฐ์รำลงสวน ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน จากอาจารย์ สมศักดิ์ ทัดดี

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ครูอร่าม อินทรนัญ ได้รับการถ่ายทอดทำรายการแสดงบทบาททศกัณฐ์ลงสวน ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน จากพระยานัฏกานูรกิจ(ทองดี สุวรรณภารต)และคุณหญิงนัฏกานูรกิจ(เทศ สุวรรณภารต) และครูอร่าม อินทรนัญ ได้ถ่ายทอดทำรายการแสดงบทบาททศกัณฐ์รำลงสวน ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน ให้กับศิษย์ของท่านในวิทยาลัยนาฏศิลป์ จนกระทั่งท่านเสียชีวิต

การแสดงบทบาททศกัณฐ์ลงสวน ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน ตัวละครมีจุดประสงค์เพื่อเข้าไปเกี่ยวนางสีดา ดังนั้นกลวิธีการรำจึงต้องสง่า งามองอาจ แบบตัวขยับและในขณะที่ขยับก็ต้องช่อนที่รำแบบเจ้าชู้ในตัวด้วย ซึ่งการรำช่อนที่นี้ถือเป็นหัวใจหลักในการแสดงออกของตัวละคร การแต่งกายในการลงสวนครั้งนี้แตกต่างกับการลงสวนครั้งอื่นๆ คือ มีการพาดผ้าคล้องพระศอ ถือพัด และคล้องพวงมาลัย ส่วนเครื่องประกอบที่ใช้ในการลงสวนล้วนแล้วแต่ต้องเป็นเครื่องทองทั้งสิ้น เพราะเป็นการบ่งบอกฐานะความเป็นกษัตริย์ของตัวละคร

สรุปได้ว่าทำรายการแสดงบทบาททศกัณฐ์รำลงสวน ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน ได้รับการถ่ายทอดจากพระยานัฏกานูรกิจ(ทองดี สุวรรณภารต)และคุณหญิงนัฏกานูรกิจ(เทศ สุวรรณภารต) สู่ครูอร่าม อินทรนัญ และท่านได้ถ่ายทอดกระบวนการทำรำนี้สู่ศิษย์ในวิทยาลัยนาฏศิลป์อีกหลายท่านจนท่านเสียชีวิต กลวิธีการรำต้องมีความสง่า งามองอาจ และมีการช่อนที่รำแบบเจ้าชู้ในตัวด้วย ปัจจุบันการอนุรักษ์ทำรำนั้นทำได้ง่ายโดยการบันทึกทำรำลงในแผ่นบันทึกภาพ และเผยแพร่ให้ผู้สนใจได้รับชมเพื่อป้องกันทำรำอันทรงคุณค่านี้มิให้สูญหายไป

ภาควิชา : .....นาฏศิลป์.....

สาขาวิชา : .....นาฏศิลป์ไทย....

การศึกษา : .....2551.....

ลายมือชื่อนิติ.....

ลายมือชื่อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

ลายมือชื่อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม.....

508 66156 35: MAJOR THAI CLASSICAL DANCE

KEYWORD: THOSSAGUN TAKING A BATH.

WORAWUT MANSUJARIT: (THE PERFORMANCE OF THOSSAGAN TAKING A BATH, PART THOSSAGAN GOING TO THE GARDEN) THESIS ADVISOR : VIJUTA VUDHADITYA, THESIS COADVISOR : SOMSAK THADDI, 168 pp.

This study aimed at analyzing the role of The performance of Thossagan taking a bath, Part Thossagan going to the garden. This play was derived from Teacher Aram Indranut and inherited to The College of Dramatic Art. This study aimed at (1) investigating who invented the performance of this play by interviewing senior teachers who studied the performance from Teacher Aram Indranut, (2) studying the way of dancing The performance of Thossagan taking a bath, Part Thossagan going to the garden in order to preserve the way of dancing and (3) recording the gestures of The performance of Thossagan taking a bath, Part Thossagan going to the garden inherited from Ajarn Somsak Thaddi.

It can be concluded that Teacher Aram Indranut was instructed the role of The performance of Thossagan taking a bath, Part Thossagan going to the garden by Phrayanatakanurak (Thongdee Suwanparot) and Khunying Natakanurak (Thed Suwanparot). After that Teacher Aram Indranut taught this role to her students at The College of Dramatic Art until he passed away.

The objective of The performance of Thossagan taking a bath, Part Thossagan going to the garden was to court Sita (The heroine). The gesture must be dignified as a demon and also must be flirting in the meantime.

The concealing gesture in the heart of dancing of the dancers. The dressing of The performance of Thossagan taking a bath, Part Thossagan going to the garden from the dressing of other actors' taking a bath, such as Thossagan has a piece of cloth placing around the neck, a fan and a garland, and also all the ornaments in this occasion are made of real gold which indicate the status of the king of the dancer. It can be conducted that The performance of Thossagan taking a bath, Part Thossagan going to the garden dance in the act of The performance of Thossagan taking a bath, Part Thossagan going to the garden was inherited from Phrayanatakanurak (Thongdee Suwanparot) and Khunying Natakanurak (Thed Suwanparot) and then was passed to Teacher Aram Indranut who taught this role to his students at The College of Dramatic Art until he passed away. The gesture of dancing dignified the flirting in the meantime. At present it is easy to preserve the performance by recording into the CD(Compact discs) publicizing to audience in order not to lose this precious performance.

Department:..... Dance.....

Field of Study: ..Thai Classical Dance.....

Academic Year: .2008.....

Student' Signature.....

Advisor's Signature.....

Co-advisor's Signature.....

กิตติกรรมประกาศ

การทำงานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงมาได้ด้วยดีนั้น ผู้วิจัยได้รับความกรุณาจากครูอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน ที่กรุณาได้ให้ความรู้และกำลังใจต่อผู้วิจัยมาโดยตลอด

อาจารย์สมศักดิ์ ทัดติ เป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้และท่านได้เป็นที่ปรึกษาร่วมในงานวิจัยครั้งนี้ ท่านเป็นผู้ที่ผู้วิจัยให้ความเคารพอย่างสูงสุด ผ.ศ.คำรณ สุนทรานนท์ เป็นผู้คอยช่วยเหลือและให้กำลังใจผู้วิจัยตลอดมา ผ.ศ.ดร.รจนา สุนทรานนท์ ท่านได้ชี้แนะแนวทางในการศึกษาของผู้วิจัย และได้ให้ความเมตตาแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอดเช่นกัน รวมถึงอาจารย์ท่านอื่นๆที่ผู้วิจัยมิได้กล่าวถึง แต่ท่านทั้งหลายได้ให้ความกรุณาและได้ให้ความรู้ต่างๆกับผู้วิจัย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณทุกท่านที่ได้ให้คำชี้แนะต่างๆไว้ ณ ที่นี้

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ จ.ส.อ.ถนัด หมั่นสุจริต และ นางวิรวรรณ สิทธิพันธ์ ผู้เป็นบิดาและมารดาของผู้วิจัยเอง ท่านได้ส่งเสริมและเลี้ยงดูผู้วิจัยจนประสบความสำเร็จในทุกวันนี้

สุดท้ายผู้ที่คอยให้กำลังใจและคอยช่วยเหลืองานวิจัยชิ้นนี้มากที่สุดอีกผู้หนึ่งคือ น.ส.เกษนิภา ชนะกุล ภรรยาอันเป็นที่รักของผู้วิจัยเอง ซึ่งหากขาดเธอผู้นี้คอยช่วยเหลืองานวิจัยชิ้นนี้อาจไม่สมบูรณ์ก็เป็นได้

ผู้วิจัยขออุทิศคุณความดีทั้งหลายนี้ให้กับบิดามารดาและครูอาจารย์ทุกท่านที่ได้มอบวิชาความรู้ต่างและได้ให้กำลังใจกับผู้วิจัยตลอดมา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณทุกท่านด้วยใจจริงมา ณ ที่นี้

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฌ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย.....	2
1.3 ขอบเขตการวิจัย.....	3
1.4 วิธีดำเนินการวิจัย.....	3
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
บทที่ 2 ความเป็นมาของลงสรขัณฑ์ในรามเกียรติ์และองค์ประกอบของการแสดงโขน.....	5
เรื่องรามเกียรติ์ ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน.....	5
2.1 ความหมายของคำว่าลงสร.....	5
2.2 ธรรมเนียมการรดน้ำ.....	6
2.3 การอาบน้ำในวิถีชีวิตของชาวบ้าน.....	8
2.4 พระราชพิธีโสกันต์และลงสร.....	9
2.5 ลงสรในโขน.....	34
2.6 ที่มาของกระบวนทำรำลงสรเพลงชมตลาด.....	41
2.7 การถ่ายทอดทำรำกระบวนทำรำลงสร.....	42
2.8 การรำลงสรของทศกัณฐ์และเหตุผลในการลงสร.....	42
2.9 องค์ประกอบของการแสดงรำทศกัณฐ์ลงสร.....	50
บทที่ 3 วิธีดำเนินงานวิจัย.....	62
3.1 รูปแบบงานวิจัย.....	62
3.2 ระยะเวลาดำเนินการวิจัย.....	62
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	73
3.4 การตรวจสอบข้อมูล.....	75

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	76
บทที่ 4 กระบวนการทำร่ำทศกัณฐ์ลงสรวง ตอน ทศกัณฐ์ลงสรวง.....	77
4.1 ทำร่ำทศกัณฐ์ลงสรวง ตอน ทศกัณฐ์ลงสรวง.....	77
4.2 การวิเคราะห์ทำร่ำทศกัณฐ์ลงสรวง ตอน ทศกัณฐ์ลงสรวง.....	157
4.3วิธีการการอนุรักษ์การแสดงบทบาททศกัณฐ์ลงสรวง ตอน ทศกัณฐ์ลงสรวง.....	160
บทที่ 5 สรุป.....	162
รายการอ้างอิง.....	163
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	168

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 เดือน มีนาคม 2551.....	63
ตารางที่ 2 เดือน เมษายน 2551.....	64
ตารางที่ 3 เดือน พฤษภาคม 2551.....	65
ตารางที่ 4 เดือน มิถุนายน 2551.....	66
ตารางที่ 5 เดือน กรกฎาคม 2551.....	67
ตารางที่ 6 เดือน สิงหาคม 2551.....	68
ตารางที่ 7 เดือน กันยายน 2551.....	69
ตารางที่ 8 เดือน ตุลาคม 2551.....	70
ตารางที่ 9 เดือน พฤศจิกายน 2551.....	71
ตารางที่ 10 เดือน ธันวาคม 2551.....	72
ตารางที่ 11 สรุปขั้นตอนการทำวิทยานิพนธ์.....	73

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 1 สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงหลั่งน้ำลงบนพื้นดินเพื่อเป็นการประกาศอิสรภาพ
ของกรุงศรีอยุธยาจากพม่า..... 7

ภาพที่ 2 ภาพเขียนเขาไกรลาสในงานโสกันต์ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี เมื่อครั้งรัชกาลที่ 1
เขียนโดยพระวรวงศ์วิจิตร(ทอง)..... 10

ภาพที่ 3 เขาไกรลาสในงานพระราชพิธีโสกันต์อย่างใหญ่เฉพาะพระเจ้าลูกเธอ
ที่ดำรงพระยศเจ้าฟ้า..... 11

ภาพที่ 4 เขาไกรลาสในพิธีเสกกันต์..... 12

ภาพที่ 5 เจ้าฟ้าชายประชาติปกศักดิ์เดช กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (รัชกาลที่ 7)
ทรงฉลองพระองค์ก่อนโสกันต์ พ.ศ.2448..... 13

ภาพที่ 6 การละเล่นสมโภช ชุดโหมงครุ้ม..... 14

ภาพที่ 7 บริเวณงานพระราชพิธีโสกันต์ รับพระสุพรรณบัฏสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ
เมื่อพ.ศ.2433 15

ภาพที่ 8 พระแท่นสงฆ์ในงานพระราชพิธีโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศและ
สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย..... 17

ภาพที่ 9 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ..... 18

ภาพที่ 10 เพลงสรงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ..... 20

ภาพที่ 11 เพลงสรงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศสยามมกุฎราชกุมาร..... 22

ภาพที่ 12 งานโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพินิตประชานาถ (รัชกาลที่ 5)
พ.ศ.2408..... 23

ภาพที่ 13 พระราชพิธีโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนเทพทวารวดี (รัชกาลที่ 6) โสกันต์
พ.ศ.2435..... 24

ภาพที่ 14 สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนเทพทวารวดี (รัชกาลที่ 5) โสกันต์ พ.ศ.2435.....	25
ภาพที่ 15 สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ รัชกาลที่ 5 โสกันต์ พ.ศ.2439 ทรงฉลองพระองค์ในคราวเสด็จ ฟังสวดพระพุทธมนต์ ก่อน โสกันต์ พระหัตถ์ซ้ายทรงยาคม พระหัตถ์ขวาทรง ตะบองเพชร.....	26
ภาพที่ 16 พิธีโสกันต์ พ.ศ.2472-2473 รัชกาลที่ 7 ทรงคอยรับพระกรพระองค์เจ้าวิมลฉัตร ในพระบรมมหาราชวัง.....	27
ภาพที่ 17 สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โสกันต์ เมื่อพ.ศ.2446.....	28
ภาพที่ 18 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสวมมงกุฎ.....	29
ภาพที่ 19 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนทนากับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกกรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย.....	30
ภาพที่ 20 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนทนากับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกกรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย.....	31
ภาพที่ 21 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกกรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ทรงเครื่องทรงลงทรง.....	32
ภาพที่ 22 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกกรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ทรงเครื่องหลังจากลงทรงเสร็จแล้ว.....	33
ภาพที่ 23 ลงทรงแบบทรงสุหร่าย.....	34
ภาพที่ 24 ภาพการแต่งกายของทศกัณฐ์.....	37
ภาพที่ 25 พระยาพรหมภิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต).....	38
ภาพที่ 26 พระยาพรหมภิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต).....	39
ภาพที่ 27 พระยาพรหมภิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต).....	40
ภาพที่ 28 ภาพแสดงเครื่องแต่งกายของทศกัณฐ์.....	52

ภาพที่ 29 พัด.....	53
ภาพที่ 30 พวงมาลัย.....	54
ภาพที่ 31 ชั้นน้ำ.....	55
ภาพที่ 32 คันฉ่อง.....	56
ภาพที่ 33 เครื่องพระสำอาง.....	57
ภาพที่ 34 ผ้าพาดไหล่.....	58
ภาพที่ 35 เตียง.....	59
ภาพที่ 36 วงปีพาทย์เครื่องห้า.....	60
ภาพที่ 37 ทำรำที่ 1.....	78
ภาพที่ 38 ทำรำที่ 2.....	79
ภาพที่ 39 ทำรำที่ 3.....	80
ภาพที่ 40 ทำรำที่ 4.....	81
ภาพที่ 41 ทำรำที่ 5.....	82
ภาพที่ 42 ทำรำที่ 6.....	83
ภาพที่ 43 ทำรำที่ 7.....	84
ภาพที่ 44 ทำรำที่ 8.....	85
ภาพที่ 45 ทำรำที่ 9.....	86
ภาพที่ 46 ทำรำที่ 10.....	87
ภาพที่ 47 ทำรำที่ 11.....	88
ภาพที่ 48 ทำรำที่ 12.....	89
ภาพที่ 49 ทำรำที่ 13.....	90
ภาพที่ 50 ทำรำที่ 14.....	91
ภาพที่ 51 ทำรำที่ 15.....	92
ภาพที่ 52 ทำรำที่ 16.....	93
ภาพที่ 53 ทำรำที่ 17.....	94
ภาพที่ 54 ทำรำที่ 18.....	95
ภาพที่ 55 ทำรำที่ 19.....	96

ภาพที่ 56 ทำรำที่ 20.....	97
ภาพที่ 57 ทำรำที่ 21.....	98
ภาพที่ 58 ทำรำที่ 22.....	99
ภาพที่ 59 ทำรำที่ 23.....	100
ภาพที่ 60 ทำรำที่ 24.....	101
ภาพที่ 61 ทำรำที่ 25.....	102
ภาพที่ 62 ทำรำที่ 26.....	103
ภาพที่ 63 ทำรำที่ 27.....	104
ภาพที่ 64 ทำรำที่ 28.....	105
ภาพที่ 65 ทำรำที่ 29.....	106
ภาพที่ 66 ทำรำที่ 30.....	107
ภาพที่ 67 ทำรำที่ 31.....	108
ภาพที่ 68 ทำรำที่ 32.....	109
ภาพที่ 69 ทำรำที่ 33.....	110
ภาพที่ 70 ทำรำที่ 34.....	111
ภาพที่ 71 ทำรำที่ 35.....	112
ภาพที่ 72 ทำรำที่ 36.....	113
ภาพที่ 73 ทำรำที่ 37.....	114
ภาพที่ 74 ทำรำที่ 38.....	115
ภาพที่ 75 ทำรำที่ 39.....	116
ภาพที่ 76 ทำรำที่ 40.....	117
ภาพที่ 77 ทำรำที่ 41.....	118
ภาพที่ 78 ทำรำที่ 42.....	119
ภาพที่ 79 ทำรำที่ 43.....	120
ภาพที่ 80 ทำรำที่ 44.....	121
ภาพที่ 81 ทำรำที่ 45.....	122
ภาพที่ 82 ทำรำที่ 46.....	123
ภาพที่ 83 ทำรำที่ 47.....	124
ภาพที่ 84 ทำรำที่ 48.....	125

หน้า

ภาพที่ 85 ทำร่ำที่ 49.....	126
ภาพที่ 86 ทำร่ำที่ 50.....	127
ภาพที่ 87 ทำร่ำที่ 51.....	128
ภาพที่ 88 ทำร่ำที่ 52.....	129
ภาพที่ 89 ทำร่ำที่ 53.....	130
ภาพที่ 90 ทำร่ำที่ 54.....	131
ภาพที่ 91 ทำร่ำที่ 55.....	132
ภาพที่ 92 ทำร่ำที่ 56.....	133
ภาพที่ 93 ทำร่ำที่ 57.....	134
ภาพที่ 94 ทำร่ำที่ 58.....	135
ภาพที่ 95 ทำร่ำที่ 59.....	136
ภาพที่ 96 ทำร่ำที่ 60.....	137
ภาพที่ 97 ทำร่ำที่ 61.....	138
ภาพที่ 98 ทำร่ำที่ 62.....	139
ภาพที่ 99 ทำร่ำที่ 63.....	140
ภาพที่ 100 ทำร่ำที่ 64.....	141
ภาพที่ 101 ทำร่ำที่ 65.....	142
ภาพที่ 102 ทำร่ำที่ 66.....	143
ภาพที่ 103 ทำร่ำที่ 67.....	144
ภาพที่ 104 ทำร่ำที่ 68.....	145
ภาพที่ 105 ทำร่ำที่ 69.....	146
ภาพที่ 106 ทำร่ำที่ 70.....	147
ภาพที่ 107 ทำร่ำที่ 71.....	148
ภาพที่ 108 ทำร่ำที่ 72.....	149
ภาพที่ 109 ทำร่ำที่ 73.....	150
ภาพที่ 110 ทำร่ำที่ 74.....	151
ภาพที่ 111 ทำร่ำที่ 75.....	152
ภาพที่ 112 ทำร่ำที่ 76.....	153
ภาพที่ 113 ทำร่ำที่ 77.....	154

ภาพที่ 114 ทำรำที่ 78.....	155
ภาพที่ 115 ทำรำที่ 79.....	156

บทที่ 1

บทนำ

1.ความสำคัญของปัญหา

โขน เป็นการแสดงที่มีมาแต่โบราณ เกิดจากการแสดง 3 ประเภท คือ กระบี่กระบอง หนังใหญ่ และชกนาคศึกคำบรพ โขนแต่เดิมนั้นใช้การพากย์เจรจา และเน้นการเดินเป็นหลักแต่เดิมนั้นเล่นกันกลางสนาม จึงเรียกกันว่าโขนกลางแปลง ต่อมาโขนได้พัฒนารูปแบบมาอีก 4 ประเภท รวมเป็น 5 ประเภท คือ โขนกลางแปลง โขนโรงนอก หรือ โขนนั่งราว โขนหน้าจอ โขนโรงในและโขนฉาก

เมื่อเกิดโขนโรงในขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการนำเอาบทร้องและเพลงที่ใช้ในละครในมาใช้ในการแสดงโขน จึงทำให้โขนโรงในเป็นที่แพร่หลายมาก จนกระทั่งปัจจุบัน โขนที่เรพบเห็นกันอยู่ทั่วไปนั่นก็คือโขนโรงในนั่นเอง

ในการแสดงโขนโรงในนั้น มีการนำเอากระบวนการทำรำและการร้องอย่างละครในเข้ามาใช้ในการแสดงโขนทำให้โขนแต่เดิมนั้นดำเนินเรื่องโดยการพากย์-เจรจาและเพลงหน้าพาทย์เปลี่ยนเป็นมีบทร้องและรำมากขึ้น และได้มีการนำเอาบทลงสรซึ่งเป็นบทร้องอย่างละครในมาใช้ในการแสดงโขน

บทลงสรเป็นการชมการอาบน้ำแต่งตัวของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์รวมถึงบทละครในเรื่องอิเหนา และอุณรุท โดยใช้เพลงโขนและเพลงชมตลาดประกอบบทลงสรซึ่งเป็นเพลงที่มีเนื้อร้อง มีการบรรยายถึงการแต่งกาย การอาบน้ำ การใช้เครื่องสำอาง จนถึงการถืออาวุธต่างๆ และในบทลงสรนี้ยังมีการถือพัดและคล้องผ้าพาดไหล่ด้วย

นอกจากบทลงสรที่ใช้เพลงโขนและชมตลาดแล้ว ยังมีรำลงสรในเพลง คือการรำลงสร โดยไม่มีบทร้อง มีแต่ทำรำประกอบเพลงลงสรเพียงอย่างเดียวเท่านั้นและยังมีการพากย์ลงสร ซึ่งใช้บทพากย์ผู้แสดงรำบทตามคำพากย์นั้น โดยที่ไม่มีเพลงประกอบ

การแสดงบทบาททศกัณฐ์รำลงสร ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน เป็นกระบวนการรำลงสรของตัวยักษ์คือ ทศกัณฐ์ เพื่อจะไปเกี่ยวนางสีดาในสวนขวัญ ในบทนี้จึงพรรณนาการอาบน้ำแต่งตัวของทศกัณฐ์ไว้อย่างละเอียด

จากบทพระราชนิพนธ์นี้ครูผู้ใหญ่ในวงการนาฏศิลป์ได้นำมาใส่กระบวนการรำเป็นทศกัณฐ์ลงสรและได้ยึดเอาเพลงชมตลาดจากบทพระราชนิพนธ์นี้ไป

จะเห็นได้ว่าบทรำลงสรนี้มีมานานแล้ว แต่ไม่ปรากฏว่ามีกระบวนการรำหรือไม่ ต่อมาได้ปรากฏทำรำลงสรขึ้นซึ่งกระบวนการรำทศกัณฐ์ลงสรเพลงชมตลาดนี้ ไม่มีผู้ใดทราบว่าใครเป็นผู้

---

¹ รัตนอยู่โพธิ์, โขน, (กรุงเทพมหานคร : คุรุสภา, 2538), หน้า 48.

คิดประดิษฐ์ทำรำขึ้น แต่มีปรากฏรูปถ่ายของพระยาพรหมภิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต) ำจุฉาย ทศกัณฐ์ลงสวน ซึ่งการแต่งกายของทศกัณฐ์ในภาพนั้นเหมือนกับการแต่งกายของรำทศกัณฐ์ลงสวน ตอน ทศกัณฐ์ลงสวนทุกประการ และกระบวนทำรำจุฉายทศกัณฐ์ลงสวนนั้นก็เป็นบทต่อเนื่องจาก บททศกัณฐ์ลงสวน ตอน ทศกัณฐ์ลงสวนด้วย

เป็นไปได้หรือไม่ว่ากระบวนทำรำทศกัณฐ์ลงสวน ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน ได้มีผู้ประดิษฐ์ทำ รำขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเหตุว่าพระยาพรหมภิบาล(ทองใบ สุวรรณภารต) ท่านเป็นโขนหลวงตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าการรำทศกัณฐ์ลงสวน เพลงชมตลาดนี้ อาจมีปรากฏขึ้นครั้งแรกตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 หรืออาจมีการถ่ายทอดมาก่อนหน้านั้น แต่ไม่มีการบันทึกไว้เป็นหลักฐาน เพียงแต่ปรากฏ ภาพถ่ายของพระยาพรหมภิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต) ขึ้นภายหลัง ภาพถ่ายที่พบนั้นก็ถ่ายในช่วง วยกลางจนถึงวัยชราแล้ว ซึ่งน่าจะเป็นช่วงปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 และได้มีการถ่ายทอดทำรำสืบเนื่องต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันนี้การรำลงสวนทั้งในการแสดงโขนและละครกำลังจะสูญหายไปเนื่องจากปัจจุบันนี้ การแสดงโขนและละครเป็นธุรกิจมากขึ้นจึงจำเป็นต้องมีขีดจำกัดในเรื่องของเวลาเข้ามาเกี่ยวข้องกับการแสดง เนื่องจากการรำลงสวนเป็นการแสดงลีลาทำรำและความสามารถของตัวผู้แสดงและเป็น เพลงที่ใช้เวลาในการรำมาก จึงทำให้ผู้ชมปัจจุบันเกิดความเบื่อหน่ายในการชม การรำลงสวนจึงค่อยๆ เลือนหายไปจากการแสดงโขนละครในปัจจุบัน

กระบวนทำรำทศกัณฐ์ลงสวน ตอน ทศกัณฐ์ลงสวนได้รับการสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน โดย ครูอร่าม อินทรนัฏ ผู้แสดงเป็นตัวทศกัณฐ์ ได้ถ่ายทอดให้ศิษย์ในวิทยาลัยนาฏศิลป์ หลายท่าน เช่น ครูจตุ พร รัตนะวราหะ ครูรามพ โพธิเวส ครูสุจิต พันธ์สังข์ เป็นต้น ซึ่งหนึ่งในศิษย์ของท่านผู้หนึ่งนั่นก็คือ อาจารย์สมศักดิ์ ทัดติ ท่านเป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดมาโดยตรงจากครูอร่าม อินทรนัฏ และท่านได้ แสดงบททศกัณฐ์เป็นประจำ ซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวละครเอกของท่านเลยทีเดียว

หลังจากที่ครูอร่าม อินทรนัฏ ได้เสียชีวิตลงแล้ว ครูสมศักดิ์ ทัดติ ได้รับการสืบทอดให้เป็น ผู้สอนนักเรียน โขนยักษ์รุ่นต่อๆมา และท่านได้สอนกระบวนทำรำทศกัณฐ์ลงสวน ตอน ทศกัณฐ์ลง สวน ให้กับลูกศิษย์รุ่นต่อๆมา

ปัจจุบัน อาจารย์สมศักดิ์ ทัดติ มีอายุ 60 ปี ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรว่าควรจะศึกษาประวัติและ กลวิธีการรำทศกัณฐ์ลงสวน ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน จากท่านเพื่อบันทึกไว้เป็นความรู้แก่ผู้สนใจต่อไป

2. วัตถุประสงค์ในการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบของการรำทศกัณฐ์ลงสวนในการแสดง โขนเรื่อง รามเกียรติ์ ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน

2.2 เพื่อวิเคราะห์บทบาท ทำรำ และกลวิธีการรำทศกัณฐ์ลงสวน

2.3 เพื่ออนุรักษ์กระบวนการทำรำล่องสร่งเพลงชมตลาดมิให้สูญหายหรือเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

3. ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยศึกษากระบวนการทำรำล่องสร่งเพลงชมตลาดมิในการแสดงโขนเรื่อง รามเกียรติ์ ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน จากอาจารย์ สมศักดิ์ ทัดดี เนื่องจากท่านได้รับการถ่ายทอดจากครูอร่าม อินทรนัญญ์โดยตรงและท่านได้เป็นผู้ถ่ายทอดกระบวนการทำรำล่องสร่งเพลงชมตลาดมิให้กับนักเรียนนักศึกษารุ่นต่อๆมา หลังจากที่ครูอร่าม อินทรนัญญ์ได้เสียชีวิตลงแล้ว

4. วิธีดำเนินการวิจัย

4.1 ศึกษาเอกสาร หนังสือ บทความ งานวิจัยต่างๆดังนี้

1. จดหมายเหตุพระราชพิธีลงสร่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรมุขหิศจยามมกุฎราชกุมาร ในรัชกาลที่ 5

2. บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

3. ลงสร่งโขน พิมพ์เนื่องในงานคุณานุสรณ์ครบรอบ 100 ปี ครูลมุล ชมคุปต์

4. ลงสร่งโขน : กระบวนการทำรำในการแสดงละครในเรื่องอิเหนา

4.2 การสัมภาษณ์ข้อมูล จากศิลปินแห่งชาติ ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ นักแสดง ดังนี้

1. สุวรรณีย์ ชลานุเคราะห์ ศิลปินแห่งชาติ

2. ราชมพ โปธิเวส ศิลปินแห่งชาติ

3. สมศักดิ์ ทัดดี ครูเชี่ยวชาญ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวง

วัฒนธรรม

4. ประเมษฐ์ บุญยะชัย ครูเชี่ยวชาญ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวง

วัฒนธรรม

5. คำนธ สุนทรานนท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ระดับ 8 คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย

เทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

4.3 รวบรวมข้อมูลแล้วจำแนกหมวดหมู่ เรียบเรียงและวิเคราะห์เนื้อหา แล้วนำเสนอรายงานวิจัยเชิงพรรณนา ในรูปแบบวิทยานิพนธ์ ดังนี้

บทที่ 1 ความสำคัญของปัญหา

บทที่ 2 ความเป็นมาของลงสร่งยักษ์ในรามเกียรติ์และองค์ประกอบของการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน

บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย

บทที่ 4 วิเคราะห์ทำรำ

บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

5.ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

5.1 ได้แบบแผนการแสดงรางวัลสงของยักษ์ตัวมนุษย์ที่เป็นองค์ความรู้ ชั้นสูงในการแสดง
โขน

5.2 ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้อ้างอิงทางวิชาการ ซึ่งเป็นความรู้เฉพาะทางที่ขาดแคลนใน
ประเทศไทย

5.3 เพื่อเป็นแบบเผยแพร่เกียรติคุณนาฏยศิลป์ไทยให้เป็นที่แพร่หลายในระดับชาติและ
นานาชาติ

บทที่ 2

ความเป็นมาของลงสรยักษ์ในเรื่องรามเกียรติ์และองค์ประกอบของการแสดงโขน เรื่องรามเกียรติ์ ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน

ประเทศไทยของเรานั้นเป็นเมืองร้อน คนไทยจึงนิยมปลูกบ้านเรือนใกล้กับแหล่งน้ำเพื่อสะดวกกับการนำน้ำมาใช้สอยในชีวิตประจำวัน ทั้งในการอุปโภคและบริโภค นอกจากนั้นเรายังใช้น้ำในกิจกรรมอื่นอีกรวมถึงใช้เป็นเส้นทางคมนาคมอีกด้วย

นอกเหนือจากการใช้น้ำในชีวิตประจำวันแล้ว เรายังใช้น้ำในพิธีกรรมต่างๆที่เป็นทั้งพิธีของหลวง เช่น พระราชพิธีมุรธาภิเษก พระราชพิธีโสกันต์ พระราชพิธีราชาภิเษก เป็นต้น ส่วนของทางราษฎร์ใช้ เช่น พิธีรดน้ำดำหัว พิธีแต่งงาน พิธีโกนจุก เป็นต้น การที่นำน้ำเข้ามาใช้ในพิธีกรรมเหล่านี้เพราะเชื่อว่าน้ำจะช่วยชำระล้างสิ่งสกปรกและ สิ่งชั่วร้ายออกไปเพื่อจะทำพิธีต่างๆที่เป็นมงคลต่อไป

การนำน้ำมาใช้ในพิธีมงคลเหล่านี้นอกเหนือจากที่เราใช้ในชีวิตประจำวันแล้วในบทละครต่างๆก็ยังมีให้เห็นด้วยโดยเฉพาะในละครในและโขน เช่น พิธีโกนจุกองคต บทลงสรต่างๆ สำหรับบทลงสรวงนั้น ในโขนนิยมใช้เพลง ลงสรงโตน และเพลงชมตลาด เป็นการชมการอาบน้ำแต่งตัวของตัวละครก่อนที่จะไปทำกิจกรรมอื่น เช่น ทำสงคราม ทำพิธีกรรม เกี่ยวผู้หญิง เป็นต้น

ในบทพระราชนิพนธ์ เรื่อง รามเกียรติ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน ก็มีบทลงสรบทหนึ่ง ชมการอาบน้ำแต่งตัวของทศกัณฐ์ก่อนที่จะเข้าไปเกี่ยวนางสีดา โดยใช้เพลงชมตลาด ซึ่งต่อมาได้มีการนำทำรำไปใส่ประกอบเพื่อใช้ในการแสดงโขน

นอกจากนั้นยังมีบทลงสรอื่นๆที่ใช้ประกอบการแสดงโขนอีก เช่น บทลงสรพระลักษณ์ บทลีดาลงสร บทพระรามลงสร เป็นต้น ซึ่งบทเหล่านี้มักใช้เพลงลงสรโตนประกอบกระบวนทำรำ

ความหมายของคำว่าลงสร

คำว่า “ลงสร” ไม่มีบัญญัติไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 แต่มีคำแยกไว้คือ

1. ลง หมายถึง ไปสู่เบื้องต่ำหรือไปสู่เบื้องที่ถือว่าตรงข้ามกับขึ้น เช่น น้ำลง เครื่องบินลง, ไปสู่พื้นดินและพื้นอื่นๆ เช่น ลงดิน ลงบันได ลงเรือ
2. สรวง หมายถึง อาบน้ำ (ใช้แก่บรรพชิตและเจ้านาย)¹

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546), หน้า 984, 1133.

คำว่า “ลงทรง” ในสารานุกรมเพลงไทย หมายถึง เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้บรรเลงประกอบพิธีเกี่ยวกับการทำความสะอาดด้วยน้ำ เช่น การสรงน้ำพระพุทธรูป สรงน้ำเทวรูป การอาบน้ำเจ้านาคนภายหลังการปลงศพแล้ว ในการแสดงโขน ละคร ใช้บรรเลงตอนตัวละครอาบน้ำ²

ดังนั้นเมื่อนำมารวมกันแล้ว คำว่า ลงทรง หมายถึง การลงไปอาบน้ำแต่งตัวของเจ้านาย หรือบรรพชิต และใช้บรรเลงประกอบกริยาการอาบน้ำของตัวละคร

ธรรมเนียมการรดน้ำ

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาโบราณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กล่าวถึงธรรมเนียมการรดน้ำไว้ในวารสารศิลปากร ปีที่ 51 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2551 ความว่า

“การรดน้ำ เป็นธรรมเนียมโบราณที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ความหมายในการรดน้ำให้แก่กันนั้น น่าจะเป็นความเชื่ออันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาส่วนหนึ่ง และน่าจะมีการนำแบบอย่างของธรรมเนียมปฏิบัติในศาสนาพราหมณ์มาปะปนบ้างอีกส่วนหนึ่ง จึงทำให้มีการรดน้ำในพิธีต่างๆหลายพิธี ความหมายของการรดน้ำให้แก่กัน จึงมีหลายอย่างเช่นเดียวกัน”³

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ ได้สรุปความหมายของการรดน้ำได้ 3 ประเภทคือ

1. เพื่อประกาศให้เป็นสิทธิ

มีตัวอย่างปรากฏในเรื่องเวสสันดรชาดก เมื่อครั้งพระเวสสันดรทรงบริจาคช้างปัจจัยนาเคนทร์ให้แก่พราหมณ์เมืองกสิงครายณ์ เนื่องจากในช่วงนั้นเมืองกสิงครายณ์ฝนแล้ง ชาวเมืองได้รับความยากลำบาก เดือดร้อนอย่างยิ่ง พราหมณ์ชาวเมืองนั้นจึงพากันเดินทางไปทูลขอช้างเผือกจากพระเวสสันดร ณ กรุงสีพี ครั้งนั้นพระเวสสันดรได้ประทานช้างเผือกให้แก่พราหมณ์และชูชก ครั้งนั้นพระเวสสันดรก็ทรงรินน้ำลงในมือชูชก การรินน้ำลงในมือทั้งสองครั้งนั้น เป็นการรดน้ำหมายให้รู้ว่า เป็นการประกาศให้เป็นสิทธิขาด หรือตัดขาดจากตนไป

เมื่อครั้งที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงหลั่งน้ำลงบนพื้นดิน เพื่อแสดงความเป็นอิสระของกรุงศรีอยุธยาที่จัดอยู่ในประเภทเดียวกันนี้ และการกวัดน้ำหลังจากที่ได้ทำบุญแล้ว การหลั่งน้ำนั้นก็มีความหมายเช่นเดียวกัน คือ ให้สิ่งที่ทำบุญนั้นเป็นสิทธิ(กับผู้ตาย) เกี่ยวกับเรื่องการทำบุญอุทิศให้แก่เปรต เมื่อกวัดน้ำอุทิศส่วนบุญแล้ว ปรากฏผลประจักษ์ตาว่าเกิดเป็นสระน้ำใหญ่ พวกเปรตได้ลงอาบและกินกับยังมีการรดน้ำในพิธีโกนจุก ก็น่าจะหมายความว่า ตัดขาดจากการเป็นเด็กทารก เปลี่ยนไปสู่สิทธิการเป็นผู้ใหญ่เป็นหนุ่ม เป็นสาวนั่นเอง

² ณรงค์ชัย ปิฎกักรัตน์, สารานุกรมเพลงไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้ว , 2528), หน้า 243.

³ ก่องแก้ว วีระประจักษ์, ธรรมเนียมการรดน้ำ, นิตยสารศิลปากร, ปีที่ 51 ฉบับที่ 5 (เดือนกันยายน-ตุลาคม 2551), หน้า 110-113.

ภาพที่ 1

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงหลั่งน้ำลงบนพื้นดิน
เพื่อเป็นการประกาศอิสรภาพของกรุงศรีอยุธยาจากพม่า
ที่มา www.thaigoodview.com

2. การรดน้ำเพื่อให้งังเกิดสิริมงคลแก่กัน

เป็นความปรารถนาให้งังเกิดความสุข ปราศจากสิ่งอัปมงคลหรือขับไล่สิ่งอัปมงคลให้พ้นไป เช่น การรดน้ำผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์ ซึ่งเป็นฤดูร้อน การรดน้ำจะทำให้ชุ่มชื้นขึ้น และหายร้อนด้วย ส่วนการรดน้ำมนต์ เพื่อขับไล่ผี ขับไล่โรคภัยอัปมงคล เสนียดจัญไรต่างๆ ให้พ้นตัว ให้น้ำมนต์เข้าไปปกป้อง เป็นสิริมงคลแทนที่ การรดน้ำในคราวขึ้นบ้านใหม่ก็เช่นกันเจตนาเพื่อให้เกิดความสุขนั่นเอง

การรดน้ำเด็กเมื่อ โคนผมไฟ แต่เดิมคงมีความหมายเพียงเพื่อชำระร่างกายให้สะอาด ล้างผมที่ โคนแล้วเปื้อนอยู่ให้หมดไปต่อมาได้ใช้น้ำมนต์เพิ่มเข้าในพิธี ก็หมายให้เกิดสิริมงคล เป็นสิริมงคลแก่เด็กด้วย

พิธีรดน้ำศพ เป็นการรดน้ำล้างสิ่งสกปรกให้หมดจากร่างคนตาย หมายถึงแทนการแต่งตัวให้งดงาม เพื่อจะได้ขึ้นไปไหว้พระเกศาตุจุมณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

3.การรดน้ำที่มีความหมายเพื่อเป็นการประกาศให้เป็นสิทธิและยังให้บังเกิดสิริมงคลไปพร้อมๆกันด้วย ได้แก่ การรดน้ำในพิธีแต่งงาน ซึ่งหมายถึงรู้กันว่า ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงได้มอบหญิงนั้นให้เป็นสิทธิ์แก่ฝ่ายชาย และยังให้น้ำมนต์ที่รดลงในมือของบ่าวสาวนั้น บังเกิดสวัสดิมงคล ยังความสุขความเจริญแก่คู่บ่าวสาว

ในพิธีแต่งงานมีการรดน้ำสมัยโบราณเรียกว่า การซัดน้ำแต่งงาน ตามธรรมเนียมพื้นบ้าน พระจะเป็นผู้สวมมงคลให้คู่บ่าวสาว เมื่อสวมมงคลจับแล้ว พระก็ใช้ขันน้ำ ตักน้ำมนต์ซัดไปที่บ่าวสาว เปียกทั้งตัวดังปรากฏในเรื่องขุนช้างขุนแผน ความว่า

“...เพื่อนบ่าวก็ก้าวขึ้นบนหอ	พระมารอสวมมงคลสำรวมมัน
เพื่อนสาวเข้าหอมล้อมกัน	ออกจากเรือนนั้นมาทันใด
นั่งลงตรงหน้าท่านสมภาร	แล้วท่านจึงส่งมงคลให้
ขุนช้างเห็นพิมกระหิมใจ	ตะลึงไปตาเพ่งเขม็งดู
หีบพานมาว่าจะกินหมาก	มันผิคปากส่งไพล่ไปรู่
เคี้ยวเล่น ไปไปได้แต่พลู	เพื่อนบ่าวเขารู้หัวเราะฮา
พระสงฆ์สวมมงคลรำกระหน่ำไป	เอาน้ำซัดใส่อยู่จนฉ่ำ...”

ส่วนพิธีที่ใช้สังข์รดน้ำนั้นน่าจะได้แบบมาจากพราหมณ์จากประเทศอินเดีย โดยอนุโลมตามพิธีอภิเษก ในประเทศไทยการรดน้ำแต่งงานโดยใช้สังข์นั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเล่าไว้ในสาส์นสมเด็จพระเล่ม 6 ความว่า

“...การรดน้ำแต่งงานบ่าวสาว ด้วยวิธีหยาดน้ำสังข์ลงมือเป็นวิธีใหม่ เกิดขึ้นไม่นาน ดูเหมือนจะเป็นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริทำขึ้น เมื่อครั้งแต่งงานกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์กับองค์หญิงอรพัทธ์(พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงอรพัทธ์ประไพ) ที่หน้าห้องทอง ในพระที่นั่งจักรีอย่างเงียบๆ เป็นประเดิม เจ้านายแต่ก่อน แม้จะได้หม่อมห้ามพระราชทานก็ไม่มรดน้ำ เป็นแต่ท้าวนางเฝ้าแก่นำเจ้าสาวไปส่งที่วังเท่านั้น...”⁴

จะเห็นได้ว่าคนไทยเราให้ความสำคัญกับการรดน้ำในพิธีต่างๆมากมายตั้งแต่เกิดจนตาย และยังมี การสร้งน้ำในพระราชพิธีต่างๆอีกมากมาย ซึ่งการรดน้ำนี้มีทั้งในพิธีมงคลและอวมงคลด้วย

การอาบน้ำในวิถีชีวิตของชาวบ้าน

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 112-113.

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าประเทศไทยของเรานั้นเป็นเมืองร้อนวิถีชีวิตของคนไทยเราจึงอยู่กับน้ำเสียส่วนใหญ่เราใช้น้ำทั้งอุปโภคและบริโภค ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมรวมไปถึงใช้ในงานพิธีต่างๆตามความเชื่อในแต่ละท้องถิ่นอีกด้วย

ตามความเชื่อของไทยเรานั้นเชื่อว่าในน้ำมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์รักษาอยู่ คือพระแม่คงคาซึ่งเป็นความเชื่อเดียวกับความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ดังนั้นเราจึงมีพิธีขอขมาน้ำในทุกๆปี ซึ่งก็คือวันลอยกระทงนั่นเอง

จะเห็นได้ว่าเราให้ความสำคัญกับน้ำมากมาแต่โบราณ ดังนั้นแล้วเมื่อมีพิธีมงคลต่างๆน้ำก็จะเข้ามามีส่วนร่วมด้วยเสมอ เช่น ในพิธีโกนจุก ในพิธีแต่งงาน งานบวช ในงานศพ เป็นต้น น้ำนั้นจะเป็นตัวช่วยเสริมความเป็นสิริมงคลให้แก่งานนั้นๆ เพื่อเป็นการชำระเอาสิ่งชั่วร้ายสิ่งสกปรกออกไปจากงานพิธีนั้นๆให้เหลือแต่ความเป็นมงคลไว้

แม้ในยามปกติคนไทยเราก็ใช้น้ำเพื่อชำระล้างร่างกาย เนื่องจากประเทศไทยเรานั้นเป็นเมืองร้อนคนไทยจึงนิยมการอาบน้ำเป็นที่สุด การอาบน้ำของคนไทยเรานั้นมีทั้งการอาบน้ำจากแม่น้ำลำคลอง การอาบน้ำจากภาชนะรองน้ำ แล้วตักขึ้นมาอาบ และก็ยังมีการอาบน้ำแบบใช้ฝักบัวไขให้น้ำไหลมาตามท่ออีกด้วย ซึ่งลักษณะการอาบน้ำเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการอาบน้ำซึ่งใช้ในชีวิตประจำวันทั้งสิ้น

การอาบน้ำตามลักษณะข้างต้นนั้นเป็นการอาบน้ำในยามปกติที่อยู่ในชีวิตประจำวันของเราซึ่งการอาบน้ำในลักษณะเหล่านี้ก็ถูกพัฒนาให้เป็นรูปแบบการอาบน้ำในโจนจีน เช่น การตักอาบจากภาชนะก็ถูกดัดแปลงให้เป็นการนั่งอาบบนแท่นเรียกว่าการอาบบนทรงสุคนธ์ และการอาบบนไขท่อน้ำจากด้านบนเรียกว่าการอาบบนไขสุหร่ายนั่นเอง

พระราชพิธีโสกันต์และลงทรง

พระราชพิธีลงทรงมักจะเป็นพิธีที่กระทำก่อนที่จะทำพิธีอื่นๆต่อไป เช่น พระราชพิธีโสกันต์ พระราชพิธีฉลองพระปรมาภิไธย พระราชพิธีราชาภิเษก ซึ่งพิธีลงทรงจะใช้เพื่อชำระล้างสิ่งสกปรกและเสนียดจัญไรออกไป เพื่อให้พิธีที่จะกระทำต่อนั้นศักดิ์สิทธิ์และเชื่อว่าจะไม่มีสิ่งชั่วร้ายเข้ามาเกี่ยวข้อง

พระราชพิธีลงทรงกับพระราชพิธีโสกันต์เป็นพระราชพิธีที่แยกกันไม่ออก เพราะทั้งสองพระราชพิธีนั้นจะต้องทำควบคู่กันเสมอ ดังนั้นเราจึงจะเห็นพระราชพิธีลงทรงที่มีการบันทึกไว้อย่างละเอียดอยู่ในพระราชพิธีโสกันต์เสมอ

พระราชพิธีโสกันต์หรือ โกนจุกเจ้านายในสมัยโบราณ มักทำกันเป็นพระราชพิธีใหญ่และมีการละเล่นประกอบพิธีด้วย เช่น ระเบง โมงครุ่ม กุลาตีไม้ เป็นต้น

พระราชพิธีโสกันต์อาจมีมาแต่สมัยสุโขทัย หรือ อยุธา แต่ไม่พบหลักฐานหรือเอกสารใดๆหลงเหลือมาถึงปัจจุบัน แต่มีปรากฏแน่ชัดในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 จนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ซึ่งเป็นพระราชพิธีโสกันต์ของพระองค์เจ้าอินทุรัตนา เมื่อปีพ.ศ.2474 ซึ่งนับเป็นพระองค์สุดท้ายที่ได้มีจัดพิธีกันขึ้น ในประเทศไทย

ภาพที่ 2

ภาพเขียนเขาไกรลาสในงานโสกันต์ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี เมื่อครั้งรัชกาลที่ 1 เขียนโดยพระวรรณวดีจิตร(ทอง)

ที่มา www.thaigoodview.com

ในการเข้าพิธีโสกันต์นั้นจะแบ่งชั้นฐานันดรศักดิ์ของเจ้านายว่าจะเรียกพิธีนั้นว่าอะไร กล่าวคือ หากผู้เข้าพิธีมีฐานันดรศักดิ์ชั้น เจ้าฟ้า และพระองค์เจ้า จะเรียกว่าพระราชพิธีโสกันต์ แต่หากผู้เข้าพิธีมีฐานันดรศักดิ์เป็นหม่อมเจ้า จะเรียกว่าพิธีเสกกันต์ ซึ่งทั้งสองพิธีนี้ล้วนเป็นพิธีหลวง เช่นเดียวกัน แต่จะต่างกันที่ขนาด เครื่องทรงและขบวนแห่ตามฐานันดรศักดิ์ของผู้เข้าพิธี

ในงานพระราชพิธีโสกันต์จะมีการประกอบพระราชพิธีทางศาสนา ทั้งทางศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์อยู่ด้วย โดยทางศาสนาพุทธจะจัดพระราชพิธีสงฆ์บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ส่วนทางพระราชพิธีพราหมณ์นั้นตั้งที่หอเวทวิทยาคมในพระบรมมหาราชวัง

ส่วนพระราชพิธีสงฆ์นั้นมีการสงฆ์ด้วยกัน 2 แบบคือ ทำพิธีสงฆ์บนเขาไกรลาสจำลองที่สร้างขึ้น หรือสร้างพระแท่นสงฆ์บนลานมุขพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท โดยพิธีสงฆ์บนเขาไกรลาสนั้น จะประกอบพิธีขึ้นเฉพาะกับพระเจ้าลูกเธอที่ดำรงพระยศ “เจ้าฟ้า” เท่านั้น

เขาไกรลาสที่จะใช้ประกอบพระราชพิธีนั้น จะประกอบพิธีสงฆ์บนตั้งไม้อุทุมพร เจริงเขาที่จำลองขึ้น มีสระที่สมมติว่าเป็นสระอินดาตของเขาไกรลาส (สร้างโดยใช้โครงปิดกระดาดอัดแข็ง

ต่อมาจะจำลองเขามอขนาดใหญ่ขึ้นแทน ประดับด้วยต้นไม้และรูปสัตว์ต่างๆ ให้ดูเหมือนเขาจริงๆ) บนยอดเขา มีบุษบกตั้งอยู่ ประดับตกแต่งด้วยม่านลายทองแผ่ลวดพื้นสีทึบหลาก ผูกบังทั้ง 4 ด้านของ ชั้นแท่นบุษบก มีม่านพื้นทองลวดลายพุ่มข้าวบิณฑ์ บนบุษบกทั้ง 4 ด้าน มีชาววังคอยชักไข่ม่าน ช้าง ละคน ที่พื้นบุษบกปูเสื่อ ตั้งเตียง

ภาพที่ 3

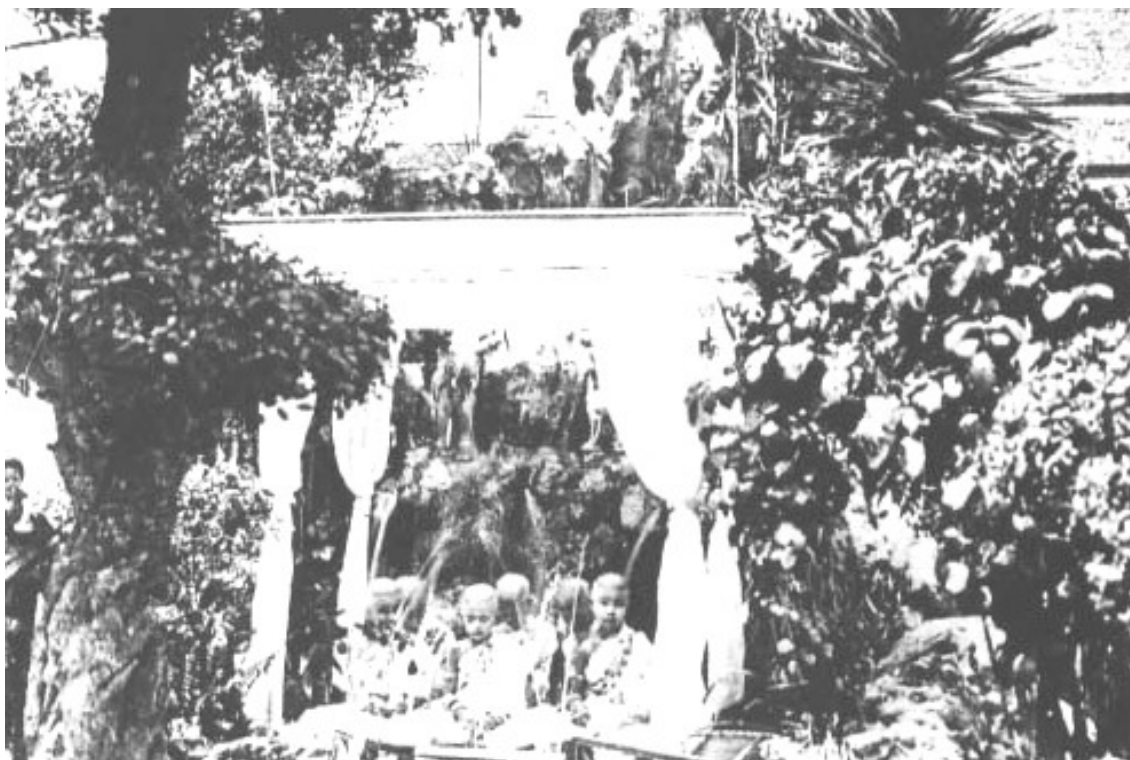
เขาไกรลาสในงานพระราชพิธีโสกันต์อย่างใหญ่เฉพาะพระเจ้าลูกเธอ ที่ดำรงพระยศเจ้าฟ้า
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

รูปสัตว์ที่จำลองขึ้นประดับเขาไกรลาส จะมี ราชสีห์ ช้าง ม้า โค โดยจะทำขนาดใหญ่พอสมควร และสามารถพ่นน้ำออกทางปากได้ เพื่อเจ้าฟ้าที่โสกันต์แล้ว จะได้สร่งน้ำที่ไหลออกมาจากสัตว์จำลองนั้นด้วย ถือเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นมงคล เพราะไหลลงมาจากเขาไกรลาส ซึ่งเป็นที่

ประทับของพระอิสวร เพราะพระราชพิธีนี้ เป็นคติความเชื่อและประเพณีที่เราได้จากศาสนาพราหมณ์ เมื่อมีการโสกันต์ พระเจ้าลูกเธอที่ดำรงพระยศเจ้าฟ้า ก็จะสมมติให้เจ้านายผู้ใหญ่พระองค์หนึ่งเป็นพระอิสวร เสด็จมาเป็นประธานในพิธีและประทานพรให้มีความเจริญรุ่งเรือง

พระราชพิธีโสกันต์อย่างใหญ่

โดยทั่วไปในพระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกเธอ และพระเจ้าหลานเธอ มักจะนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์บ่าย เป็นเวลา 3 วัน ถ้าโสกันต์พระเจ้าลูกเธอ ร่วมกับพระเจ้าหลานเธอ ก็จะนิมนต์พระสงฆ์ 50 รูป และจะประกอบพิธีร่วมกับพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ และพระราชพิธีตรีขัมปวายด้วย ในภายหลัง

ภาพที่ 4

เขาไกรลาสในพิธีโสกันต์

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

การแต่งกาย

เจ้านายที่จะโสกันต์ ในวันงานจะแต่งองค์อย่างพระราชกุมาร ทำไร่วัชอบรอบจุก เน้นด้วยการใช้สำลีพันปลายใช้ชุบน้ำหมาดๆ แล้วชุบเขม่าทารอบไรจุกนั้น โคนพระเกศารอบจุก ล้างศีรษะให้สะอาด อาบน้ำทาขมิ้นบางๆ เกล้าจุกปักปิ่น ใส่มาลัยรอบจุก หรือใส่เกี้ยวแบบต่างๆตามลำดับยศศักดิ์ ผัดพักตร์และองค์ให้ขาวนวล ทรงฉลององค์ชุดใหม่ประดับด้วยเครื่องเพชรนิลจินดา ที่เหมาะสม

กับฐานะ แล้วขึ้นพระราชยานเข้าขบวนแห่ ไปประกอบพระราชพิธี เวลาได้ฤกษ์โสกันต์ ชาวภูษามาลา จะถอดเกี้ยวออก วางไว้บนพาน และแบ่งพระเกศาจุกออกเป็น 3 ปอย ปอยแรกให้ผู้เป็นประธาน เป็นผู้ตัด ปอยที่ 2 ให้ผู้เป็นใหญ่ในตระกูลตัด ปอยที่ 3 ให้บิดาตัด ขณะที่ได้ฤกษ์ตัดนั้น โหรจะบอกด้วยการลั่นฆ้องชัย เป่าสังข์ เป่าแตร และประโคมปี่พาทย์ หลังจากโสกันต์แล้ว ก็จะเสด็จไปถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ ถวายสงฆและเครื่องไทยทาน แล้วจึงเสด็จไปสร่งน้ำที่เขาไกรลาส มีเสนาบดี 4 คน ที่รับสมมติเป็นท้าวจตุโลกบาล เดินเคียงพระเสลี่ยงไปสร่งน้ำ ณ พระแท่นสร่ง เขิงเขาไกรลาส เขิงเขาทำเป็นสระอโนดาตน้อยๆ พรหมณ์ถวายน้ำกลศ น้ำสังข์ แล้วจึงเสด็จเข้าไปในพลับพลาเปลื้องเครื่องทรง สลัดพระภูษา แล้วเสด็จขึ้นบนยอดเขา ฝ่าพระอิศวร พระอิศวรจะเสด็จลงมารับถึงกลางบันไดนาคขึ้นไปถึงชั้นพระแท่น เมื่อพระอิศวรประทานพรแล้ว พระเจ้าลูกเธอฯ เสด็จกลับลงไปด้านทิศตะวันออก แล้วเวียนรอบเขาไกรลาสจากซ้ายไปขวา 3 รอบ แล้วเสด็จกลับเข้าในพระราชวังตามทางที่แห่มา ในตอนบ่ายจะประกอบพิธีเวียนเทียนสมโภช ซึ่งส่วนมากจะสมโภช ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน แต่บางครั้งก็สมโภช ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมื่อสมโภชเสร็จ ก็เป็นอันเสร็จพิธี วันรุ่งขึ้นก็อัญเชิญพระเกศาไปลอยแม่น้ำ เป็นอันเสร็จพิธีโสกันต์อย่างใหญ่

ภาพที่ 5

เจ้าฟ้าชายประชาธิปกศักดิ์เดชมยุคนสุโขทัยธรรมราชา (รัชกาลที่ 7) ทรงฉลองพระองค์ก่อนโสกันต์ พ.ศ. 2448

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

งานมหรสพสมโภช

มหรสพในเขตพระบรมมหาราชวังชั้นใน ที่เป็นผู้ชายแสดงได้แก่ ระเบง โมงครุ่ม และกุลาตีไม้ ส่วนที่ผู้หญิงแสดงได้แก่ รำต้นไม้ทอง-เงิน และ นอกเขตประตูพระบรมมหาราชวังชั้นใน ออกมานั้น มีการเล่นคือ สิงโต กระต๊วแทงควาย ญวนหก ไม้ดำสูง ไม้ลอย เป็นต้น

ภาพที่ 6

การละเล่นสมโภช ชุดโมงครุ่ม
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 7

บริเวณงานพระราชพิธีโสกันต์ รับพระสุพรรณบัฏสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เมื่อพ.ศ.2433
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้มีพระราชพิธีลงทรงเฉลิมพระปรมาภิไธย สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งกระทำการเป็นพิธีใหญ่ มีการเรียกเจ้าเมือง หัวเมืองประเทศราช และข้าราชการน้อยใหญ่เข้ามาร่วมพิธีมากมาย มีการต่อเพลงสรง ปลูกพลับพลาและโรงพิธีต่างๆบริเวณทำราชวรคิฐ์ และการลงทรงในครั้งนี้เป็นการลงทรงชนิดที่เจ้านายต้องลงทรงในแม่น้ำ ดังความว่า

“อนึ่ง การทำเพลงสรงนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชดำริห์ไว้กับ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์ตลอดแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าอลังการ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์ เป็นนายช่างซึ่งการทำเพลงสรงต่อไป แลเป็นนายงานนอกตำแหน่งนายช่างด้วย คือกำชับการใช้ช่างแต่งตัวไม้สลักกลวกลาย

⁵ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ในรัชกาลที่ 5, จดหมายเหตุพระราชพิธีลงทรง, กรุงเทพมหานคร, (ประจักษ์การพิมพ์, 2513), หน้า 4.

เครื่องประดับพระมณฑปตลอดยอด แลเครื่องพิธีในการมณฑปทั้งสิ้น มีพระแท่นแว่นฟ้าที่
ทรงसन 3 ชั้น แลหลักไชยเป็นต้น แลบันไดนาค 3 บันได ชุ่มประดุษอดทรงมงกุฎ 3 ชุ่ม พลับปลา
ทอง 1 หลัง บุษบกผ้าขาวตั้งพระไสยศาสตร์มีชั้นผ้าห่มรอง 4 ราชวัตรทองมีคูกา 1 ราชวัตรขาวลาย
ทองเครื่องพิธีแล้วไว้ไฟรอบแพ แลเครื่องแต่ง โรงที่ปักข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายใน 2 หลัง แลการช่างเลียดซึ่งจะมี
ในที่อื่นทั้งสิ้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยามหามนตรี(เวก) เจ้ากรมพระตำรวจในขวา เป็น
นายงานทำโครงแพทั้งสิ้นแลเรือแบกมณฑป 3 ลำ โครงพระมณฑปตั้งแต่เสาถึงเหม กับการทำที่ปัก
เตาหม้อ ปูพื้นที่อ่างแก้วน้ำอ่างแก้วถึงแพ แลปลูกพลับปลาสำหรับพระสงฆ์นั่งถวายไชยมงคลเวลา
ทรง แลโรงที่ปักพระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายใน 2 หลัง ปักเตาหม้อปูพื้นเทียบทาง
ฉนวนท่าราชวรดิฐประทับเรือพระที่นั่ง กับตั้งเรือประตูกำแพงแก้ว ปราบฉายที่ทางกระบวนแห่ ในหมู่
พระที่นั่งดำเนินน้ำ แลชานโรงเรือทั้งปวง”⁶

จะเห็นได้ว่างานพระราชพิธีลงทรงในครั้งนั้น เป็นพระราชพิธีใหญ่มีการจัดสร้างแพขนาด
ใหญ่โต และมีพระบรมวงษานุวงษ์และข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน มาร่วมงานกันมากมาย ซึ่งในการ
นี้มีหมายเรียกตัวเจ้าเมืองและเจ้าประเทศราชต่างๆลงมาในคราวเดียวกันด้วย

ส่วนในวันงานนั้นก็ได้มีการนิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ และพราหมณ์ตั้งกองกฐณฑ์
โหมพระเพลิงบูชาตามตำราไสยศาสตร์อีกด้วย โดยเริ่มพิธีในตอนบ่ายและยังมีพิธีอื่นๆต่อเนื่องกันมา
เป็นเวลา 5 วันจึงเชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรมนทิศ สยามมกุฎราชกุมาร ลงทรง
ดังกล่าวว่า

...รุ่งขึ้น ณ วันศุกร์ แรม 6 ค่ำ เดือนยี่ เวลาเช้า พระสงฆ์ 60 รูป จะได้รับพระราชทานฉัน ครั้น
ฉันแล้วแบ่งพระสงฆ์ราชาคณะชั้นผู้ใหญ่ลงไปคอยถวายไชยมงคลที่พลับปลายน้ำพระที่นั่งซึ่งคน
พิมาณ 20 รูป ครั้นถึงเวลาควรจะได้ตั้งกระบวนแห่ เชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ แต่ใน
พระบรมมหาราชวังชั้นใน ลงไป ณ พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย ถึงพระมหามงคฤกษ์ เชิญเสด็จประทับ
คู่ที่พระมณฑป ลงทรงसनในพระกรง แล้วเสด็จประทับบนพระแท่นแก้วแว่นฟ้าเหนือตั้งไม้
อุทุมพร ทรงน้ำพระพุทธมนต์ น้ำพระกระยาसन * ซิพ้อพราหมณ์ถวายน้ำกรคน้ำสังข์ แล้วแห่กลับ
ขึ้นมาประทับพระที่นั่งคูสิตมหาปราสาท...⁷

วิธีที่ใช้ในการลงทรงและเครื่องทรงที่ทรงใช้ผลัดเปลี่ยน หลังจากเสร็จพิธีลงทรงแล้วมี
ปรากฏดังความว่า

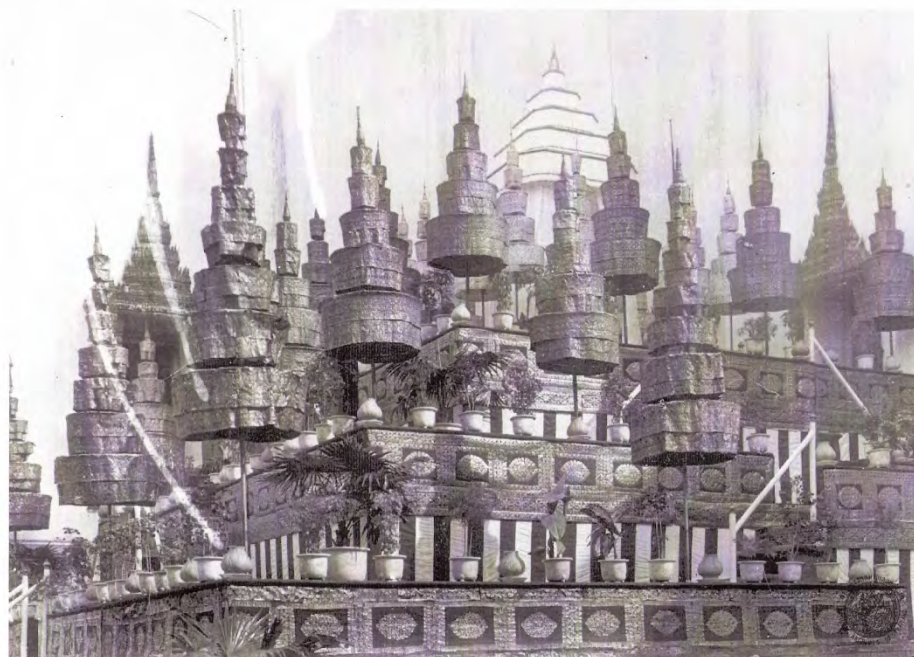
...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเสด็จยังอรรคมจันทร์ลงทางบันได
แก้วยังเชิงพระกง ส่งพระราชทานให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุ

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14

* น้ำสรอง

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 143

พันธุวงศ์วระเดชๆถวายบังคมเป็นคำรบ 3 ครั้ง แล้วก็รับพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอต่อพระหัตถ์ พาเสด็จลงจุ่มพระองค์ในพระกรงทรงสนานด้วยมะพร้าวคู่ปิดเงินปิดทอง ถวายให้ทรงโผไปมาพอสังเขป 3 เที้ยว แล้วเชิญเสด็จขึ้นบนพระแท่นแว่นฟ้า 3 ชั้น ซึ่งตั้งอยู่ริมพระกรงด้านตะวันตก ประทับเหนือตั้งไม้อุทุมพรอันรองด้วยใบไม้ทรงเหยียบตามคำสำหรับราชประเพณีผันพระภักตร์ไปสู่มงคลทิศโดยทิศอาคนแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ 8

พระแท่นทรงในงานพระราชพิธีโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวิรุณหิศ
และสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย
ที่มหา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ทรงสอดพระมหาขำมรงค์นัปรัตน แล้วพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ทักษิณาวรรตและพระเต้าเบญจครรภ พระมหาสังข์ 5 และพระมหาสังข์ 3 และพระเต้าซึ่งตั้งน้ำพระพุทธรมนต์ น้ำกระยาสนานต่างๆ เสร็จแล้วเจ้าพนักงานสังฆการีเชิญเสด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวิจิตรวาทาโรส สมเด็จพระวันรัตน์ สมเด็จพระพุทธิโฆษยาจารย์ถวายน้ำพระปริตรต์ครอบพระกริ่งแล้วทรงพระ

กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงษานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายใน แลเสนาบดีถวายน้ำพระพุทธรมนต์ด้วยหม้อกาไหล่ทอง หม้อกาไหล่เงิน...

...ครั้งพระบรมวงษานุวงศ์ เสนาบดีฝ่ายหน้าฝ่ายในถวายน้ำเสร็จแล้ว จึงพระมหाराชครูพิธี
พราหมณ์แลพราหมณ์ทั้งปวงทูลเกล้าฯ ถวายน้ำกรดน้ำสังข์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ แลโอมอ่านอภิ
เวทอวยไชยเสร็จแล้วชาวพระภูษามาถวายพระภูษาทรงผัดพระภูษาเครื่องถอด ทรงทัดเกล้าโอบไม้ประจํานาม

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ
เมื่อทรงรับพระสุพรรณบัตร พ.ศ. ๒๔๒๙

ภาพที่ 9

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ

ที่มา จดหมายเหตุพระราชพิธีลงทรง สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ใน
รัชกาลที่ 5

ประจำวันแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวงษ์วโรประการ ก็รับพระกรเชิญเสด็จตามเสด็จพระราชดำเนินขึ้นสู่พลับพลาทอง ท่านข้างในแต่งพระองค์ทรงผ้าสังเวียนสีน้ำเงินม้วนชายเห็น बना คาคสาจรัดพระองค์ ประดับเพชร ทรงหม้อฉลองพระองค์ครุยทองบงเจียง ประดับเครื่องอลังการณั้ ทองพระกร ทองพระบาท ทรงพระนาม สวมสร้อยสังวาลเสร็จแล้ว ทรงพระเกี้ยวพาลงกรรม์ตามเดิม...⁸

พระราชพิธีลงทรงนี้นอกเหนือจากการประทับบนพระแท่นและพระกรงแล้ว ยังมีการให้พระเจ้าลูกยาเธอลงว่ายน้ำ โดยมีลูกมะพร้าวเงินมะพร้าวทองเป็นท่อนไว้ให้เกาะเพื่อไม่ให้จม หลังจากนั้นจึงขึ้นมาสรงโดยใช้พระมหาสังข์และพระเต้าต่อนบนตั้ง มิใช่เป็นการนั่งแล้วสรงน้ำเพียงอย่างเดียวอย่างที่หลายท่านเข้าใจ

พระราชพิธีลงทรงที่กล่าวมานี้เป็นพระราชพิธีที่กระทำกันที่หน้า แต่มีพระราชพิธีลงทรงอีกแบบหนึ่งที่กระทำกันคือการลงทรงแบบที่นั่งอยู่บนเตียงหรือในห้องสรงแล้วมีการโปรยน้ำลงมาจากด้านบน เรียกว่า “ลงทรงสุหร่าย” * ซึ่งนิยมใช้ในพระราชพิธีมูรธาภิเษก ** โดยให้พระมหากษัตริย์ประทับเหนือพระแท่นแล้วให้พราหมณ์ไขสุหร่ายลงสรงเหนือพระเศียร ดังปรากฏในหนังสือประวัติต้นรัชกาลที่ 6 ความว่า

“เมื่อได้ถูกขังจึงลงจากหอพระเจ้าไปสู่มณฑปพระกระยาसन ในเวลานี้ใจของฉันทชอบกลกล่าวยากว่าเป็นอย่างไร. จะว่าใจเต้นก็ไม่ใช่, แต่รู้สึกโหวงๆ เหมือนฝัน, ตามองอะไรก็ดูเหมือนเห็นแต่รางๆ ไม่แจ่มใสเหมือนในเวลาปกติ. เมื่อลงไปถึงชลาदानตะวันออกเฉียงเหนือแห่งราชมณเฑียรนั้นแล้ว, และจุดเทียนเครื่องสังเวทกลางหาว, ก็ยังนึกเหมือนฝันอยู่อีก. เมื่อขึ้นไปบนพระกระยาसनและนั่งลงบนตั่งแล้ว, ตัวก็ยังชาๆ อยู่ต่อมาเมื่อน้ำสหัสธารา *** ได้ตกต้องตัวเป็นครั้งแรกจึงได้ตื่นขึ้น, รู้สึกความเปลี่ยนแปลงของตัว, และในทันใดนั้นน้ำตาได้ไหลลงอาบหน้าระคนกับน้ำสหัสธารา, จึงมิได้มีผู้ใดสังเกตเห็น. ในเวลานั้นเองที่ฉันทได้รู้สึกแน่ชัดว่าได้เสียทูลกระหม่อมไปแล้ว, และแต่นั้นต่อไปฉันทจะก้องรับภาระแทนพระองค์, จึงนึกตั้งสัตยาธิษฐานว่าจะปฏิบัติให้สมที่ทูลกระหม่อมทรงได้เคยเป็นรัชทายาท, และอุทิศทั้งชีวิตและร่างกายเพื่อประโยชน์แห่งศาสนา. เมื่อได้อาบน้ำพระพุทธรมนต์ตามประเพณีแล้ว, ผู้ถวายน้ำจึงขึ้นถวายแปลนลำดับ, คือ

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 214-215

* เครื่องโปรยน้ำ รูปทรงคล้ายภาชนะกรวดน้ำ คอสูง ปากมีจุกปิดและเจาะรูอย่างฝักบัวสำหรับสลัดน้ำให้เป็นฝอย

** น้ำรดพระเศียรในงานราชาภิเษกหรือพระราชพิธีอื่นๆ

*** เครื่องโปรยน้ำให้เป็นฝอย(ใช้ในการอภิเษก), โดยปริยายหมายถึงการสรงน้ำของพระเจ้าแผ่นดิน

เพลงทรงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ

ภาพที่ 10

เพลงทรงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ

ที่มา จดหมายเหตุพระราชพิธีลง สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร
ในรัชกาลที่ 5

1. กรมหลวงวชิรญาณวโรรส
2. พระองค์เจ้าสถาพรพิริยพรต
สององค์นี้หลังน้ำลงในมือแล้วรดหลังอีกด้วย
3. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
4. พระพิมลธรรม
สององค์นี้หลังน้ำลงในมือ
5. สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง, ทรงหลังน้ำในมือและทรงรดหลังด้วย
6. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระภานุพันธุวงศัวรรเดช
7. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนเรศวร์วรุทธิ

8. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงเทวงศวิโรปกร

9. พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ

ทั้ง 4 พระองค์หลังนี้ถือหม้อน้ำขึ้นไป, วางหม้อลงถวายบังคม 3 คาบ, แล้วยกหม้อมาให้ฉันรับไปรดตัวเองแล้วส่งคืนให้, ตามแบบถวายน้ำแบบโบราณ. ต่อ นั้นจึงถึงพราหมณ์ขึ้นถวายน้ำ, และฉันรดตัวเองด้วยพระมหาสังข์, แล้วเปนเสร็จการเสร็จ, กลับขึ้นไปแต่งตัวที่หอพระเจ้า”⁷

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันก็มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและมีพิธีมุรธาภิเษกซึ่งเป็นการลงสรอย่างหนึ่ง ความว่า

“วันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2493 อันเป็นการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสรมุรธาภิเษก ณ มณฑลพระกระยาसन แล้วทรงเครื่องคันเสด็จออกประทับเหนือพระที่นั่งอัฐทิศภายใต้สัปตปฎลเศวตฉัตร สมาชิกสภาถวายน้ำอภิเษกและพราหมณ์พิธีถวายน้ำเทพมนต์ เวียนไปครบแปดทิศ เจ้าพระยาศรีธรรมราช เศรษฐานวุฒิสภาถวายพระพรเป็นภาษามคธ และประธานสภาผู้แทนราษฎรถวายพระพรเป็นภาษาไทย พระราชครูวามเทพมุนีถวายนพปฎลมหาเศวตฉัตร แล้วเสด็จพระราชดำเนินสู่พระที่นั่งภัทรบิฐ พราหมณ์ร้ายเวทเปิดศิวาลัยไกรลาส ทูลเกล้าถวายพระสุพรรณบัฏ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชูปโภคและพระแสงอัญญาวุธ ด้วยภาษามคธ จากนั้นพระครูวามเทพมุนี ถวายพระพรชัยมงคลด้วยภาษามคธ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการตอบพระราชอารักขาแก่ประชาชนชาวไทยด้วยภาษาไทยว่า เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”⁸

ลงสรนั้นยังมีปรากฏในพระราชพิธีโสกันต์ของเจ้านาย และยังใช้อุปกรณ์ในการบรรจุน้ำสรต่างกันตามชั้นพระยศเจ้านายอีกด้วย ดังมีปรากฏใน พระราชพิธีสิบสองเดือน ความว่า

...ธรรมเนียมแต่เดิมมาถ้าโสกันต์พระองค์เจ้าจึงได้พระราชทานพระมหาสังข์สาม ถ้าเป็นแต่หม่อมเจ้าก็ใช้แต่หม้อเงินหม้อทองและพระเต้าศิลากลีบบัว แต่ครั้งเมื่อหม่อมเจ้าเกศกัณฑ์พร้อมกับพระองค์เจ้า ก็พลอยได้พระราชทานพระมหาสังข์สามด้วย ก็ตกลงเป็นธรรมเนียม ถึงเสกกันต์แต่หม่อมเจ้าก็คงได้พระราชทานพระมหาสังข์สามตลอดมา พระเต้าซึ่งพระราชทานอยู่ในบัดนี้คือพระมหาสังข์สาม พระเต้าไกรลาส พระเต้าเทวบิฐ พระเต้าจาริกอักษร หม้อทอง หม้อเงิน พระสังข์อุตราวุธของเดิม ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระมหาสังข์ประดับเพชรเป็นที่สุด ถ้าเป็นพระองค์เจ้าพระราชทานพระเต้าห้ากษัตริย์บ้างก็มี แต่ดูไม่สู้ทั่วไป พระราชทานน้ำแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งเป็นต่างกรมผู้ใหญ่ และเสนาบดีก็รดต่อไป...⁹

⁷ งาม วชิราวุธ, ประวัติต้นรัชกาลที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2550), หน้า 103-104.

⁸ กรมศิลปากร, พระราชพิธีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมิตรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทริราช บรมนาถบพิตร, (กรุงเทพมหานคร: 2542), หน้า 59.

⁹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, (พระนคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2542), หน้า 142 .

ภาพที่ 11

เพลงสรรเสริญพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศสยามมกุฎราชกุมาร
ที่มา จดหมายเหตุพระราชพิธีลง สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารในรัชกาลที่ 5

จากหลักฐานต่างๆ จะเห็นได้ว่าพระราชพิธีลงทรงนั้น มีการจัดเตรียมการเป็นเวลานานและ
สิ้นเปลืองพระราชทรัพย์มาก และเครื่องใช้ในพระราชพิธีลงทรงนั้นก็แตกต่างกันไปตามชั้นลำดับ
พระยศของเจ้านาย

เมื่อนำทั้งสองกรณีมาเปรียบเทียบกันแล้ว จะเห็นได้ว่าแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ในสมัยรัชกาล
ที่ 5 นั้น การปกครองยังเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ดังนั้นจึงสามารถเกณฑ์คนและสร้างสิ่ง
ปลูกสร้างใหญ่โตขนาดนั้นได้ แต่ในรัชสมัยปัจจุบัน การปกครองได้เปลี่ยนมาเป็นระบอบ
ประชาธิปไตย จึงไม่สามารถกระทำพิธีที่สิ้นเปลืองและใช้เวลามากเช่นนั้นได้ แต่ก็ยังคงรักษาซึ่ง
ธรรมเนียมปฏิบัติไว้เช่นเดิม

ภาพที่ 12

งานโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพินิตประชานาถ (รัชกาลที่ 5) พ.ศ. 2408
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 13

พระราชพิธีโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนเทพทวารวดี (รัชกาลที่ 6) โสกันต์พ.ศ.2435
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 14

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนเทพทวารวดี (รัชกาลที่ 5) โสกันต์ พ.ศ.2435

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 15

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามอญในพระรัตนคาราฯ โสกันต์ พ.ศ.2439 ทรงฉลองพระองค์ในคราวเสด็จฟังสวดพระ
พุทธมนต์ ก่อนโสกันต์ พระหัตถ์ซ้ายทรงยาคม พระหัตถ์ขวาทรงตะบองเพชร
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 16

พิธีโสกันต์ พ.ศ.2472-2473 รัชกาลที่ 7 ทรงคอยรับพระกรพระองค์เจ้าวิมลฉัตร ใน
พระบรมมหาราชวัง
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

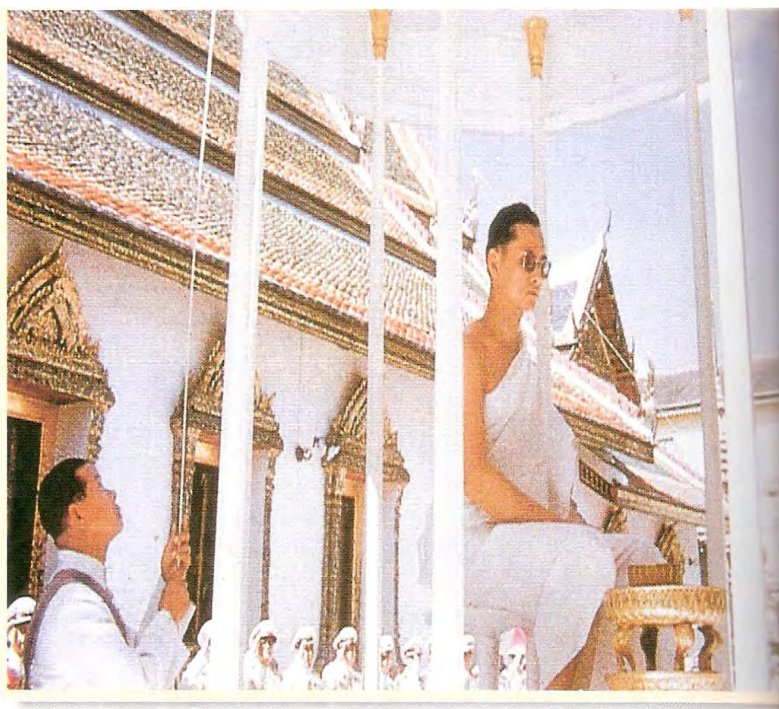

ภาพที่ 17

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิตลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โสกันต์ เมื่อพ.ศ.2446
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

❖ พระราชพิธีมูรธาภิเษก

ภาพที่ 18

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสวมมูรธาภิเษก

ที่มาพระราชพิธี ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทริราชบรมนาถ
บพิตร

ที่มา หนังสือพระราชพิธีบรมราชาภิเษก.

ภาพที่ 19

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างน้ำสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์
 บุนนาคพระบรมมหาราชวัง
 ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 20

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างน้ำสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุช
ทรงติลลกรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 21

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธราชดิศกรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย

ทรงเครื่องทรงลงตรง

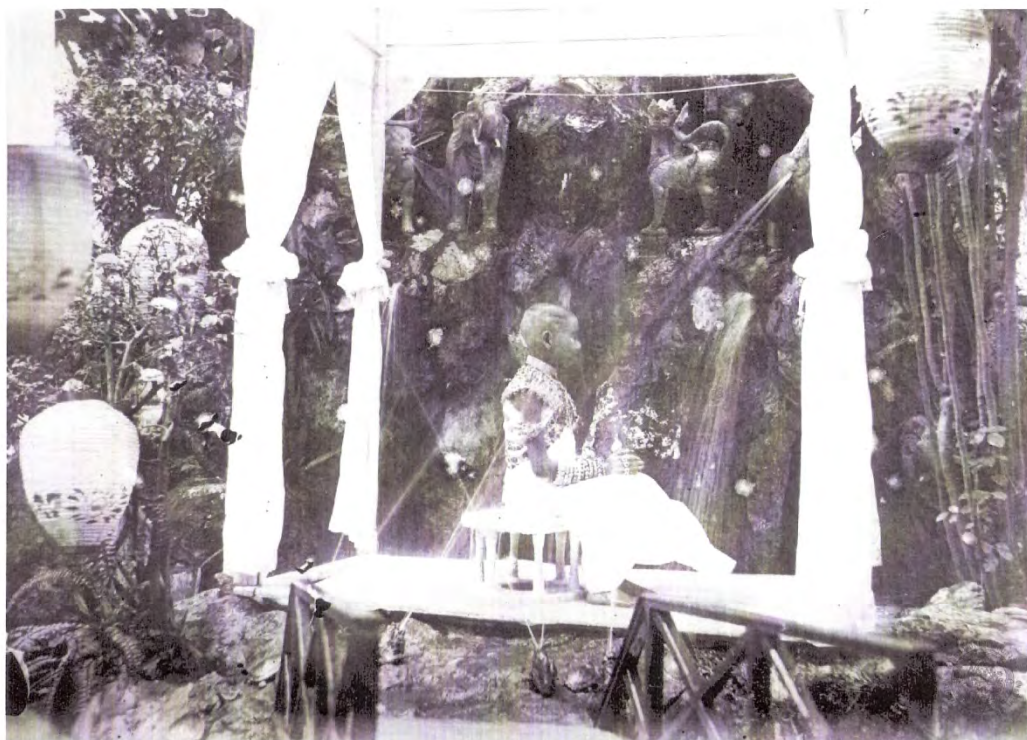
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 22

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกกรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย
ทรงเครื่องหลังจากลงทรงเสร็จแล้ว
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 23

ลงสรแบบสรสูงห่วย
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ลงสรในโขน

ลงสรในโขนมีการเลียนแบบมาจากการลงสรและแต่งองค์ทรงเครื่องของพระมหากษัตริย์ถ้าตัวละครจะทำการสำคัญ เช่น รบทัพจับศึก การเข้าเฝ้า เข้าห้องหานาง มักจะลงสรแต่งตัวเสียก่อน¹⁰ และมีการระบุชื่อเพลงหน้าพาทย์ โขน และ ชมตลาด ในบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประกอบบทลงสรของตัวละคร ก่อนการไปตรวจพล การทำพิธีกรรม และการไปเกี่ยวพาราสี ซึ่งตัวละครที่ใช้นั้นมีทั้ง 4 ตัว คือ พระ นาง ยักษ์ ลิง¹¹

ในที่นี้ขอกล่าวถึงแต่เพียงลงสรตัวทศกัณฐ์เท่านั้น กล่าวคือลงสรของตัวทศกัณฐ์นั้น ใช้เพลงลงสรโขน ประกอบกลอนบทละครเพื่อจะไปตรวจพลหรือไปทำสงคราม เช่น

โขน

¹⁰ อุดม อังสุธร, ลงสรโขน พิมพ์เนื่องในงานคุณานุสรณ์ครบรอบ 100 ปี ครุฑมุลยมุขปุต์, (กรุงเทพมหานคร: ศิลปากร, 2547), หน้า 101 .

¹¹ พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ, บทละครเรื่องรามเกียรติ์, (พระนคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2512.)

ชำระสระสนานนที	ยี่สิบหัตถ์ขัดสีมังสา
ทรงสุคนธ์ปิ่นทองละลายทา	พนักงานพานพาผ้าเคียงประคอง
สวมสอดสนับเพลาพรากระหนก	กุญแจกแอ่งครุฑผูกค้อมอง
ห้อยหน้าผ้าทิพย์ขลิบทอง	ใส่ฉลองพระองค์ทรงเกราะทับ
ปิ่นแห่งเพชรพรรณรายสายกระสัน	สังวาลวรรณเฟื่องห้อยพลอยประดับ
พาหุรัดทองกรซ่อนซับ	ชามรงค์เรื่องระยับจับตา
ลิบเคียรสวมทรงมงกุฎ	ประดับบุษย์นำขาวาวเวหา
ห้อยอุบะเพชรพวงดวงจินดา	จับศาสตราศรสิทธิ์ฤทธิไกร

๑ 8 คำ ๑

ราช	
ครั้นเสร็จเสด็จมาหน้าพระลาน	ทวยหาญกราบก้มบังคมไหว้
ขยายชกโยธาคลาไคล	พลไกรหน้าหลังคั่งคับ

๑ 2 คำ ๑ กราว¹²

จากบทกลอนนี้ทำให้เราสามารถทราบได้ทันทีว่าตัวละครอาบน้ำแต่งตัวเพื่อจะไปตรวจพล หรือเพื่อไปทำสงครามเป็นแน่ เพราะเครื่องทรงที่ใส่นั้นมีเกราะและถือศร และบทต่อไปยังกล่าวถึง การยกทัพอีกด้วย

โขน	
ไสสุหร่ายปรายโปรยโรยละออง	ตกต้องพระกายดั่งสายฝน
สีอางองค์ทรงเครื่องพระสุคนธ์	ซาบสกนธ์กลิ่นฟุ้งจรงใจ
กุษาพินขาวทรงประจงจัด	บงเนียงโขมพัตต์ผ่องใส
สอดสายธูราอำไพ	ให้ต้องในตำราสารพัน
เจิมจุมุ่นชฎาห่อเกศ	ถือเพศตามพรหมรังสรรค์
ทรงประจำสำหรับพิธีกรรม	แล้วลงจากอัมรินทร์ทันใด

๑ 6 คำ ๑ เสมอ¹³

จากบทกลอนข้างต้นจะเห็นได้ว่าบทลงทรงนี้เป็นการลงทรง เพื่อจะไปทำพิธีกรรม มีการเจิม จุณหน้าผาก สวมสายธูรา ใส่ชุดขาว ซึ่งเป็นการแต่งกายแบบพราหมณ์ บทลงทรงนี้เป็นตอนที่ ทศกัณฐ์จะออกไปทำพิธีอุโมงค์เพื่อหุบกายเป็นเพชรนั่นเอง

เพลงขมตลาด ส่วนใหญ่จะใช้ในตอนที่ไม่เกี่ยวกับผู้หญิง และชมเครื่องแต่งกาย ดังบทละครที่ว่า

ขมตลาด

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 405

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 418-419

สถิตแทนแผ่นดินผาศิลาทอง	อาบละอองสุหร่ายสายสินธุ์
ขัดสีวาริรดหมดมลทิน	ทรงสุคนธ์ธารประทีนกลิ่นเกลา
น้ำดอกไม้มเทศทาอ่างค์	บรรจงทรงพระสาบเสียรเกล้า
พระฉายตั้งคันฉ่องส่องเงา	เวียนแต่เฝ้ากริดพระหัตถ์ผัดพักตรา
ทรงภูษาผ้าต้นพื้นตอง	เขียนทองเรื่องอร่ามงามหนักหนา
คาดเข็มขัดรัดองค์อลงการ์	ประดับพลอยถมยาราชาวดี
คล้องพระศอสีดอกคำร่าอบ	หอมตลบอบองค์ยักยิ
ใส่แหวนเพชรเม็ดแดงแต่งเต็มที	จะไปอวดมั่งมีนางสีดา

๗ 8 คำ ๗¹⁴

เราจะเห็นได้ว่าบทลงสรงนั้นมีการใช้ด้วยกันหลายกรณีหลายจุดประสงค์ แต่จุดประสงค์หลักก็คือเป็นการบ่งบอกมาก่อนที่ตัวละครจะไปทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งต้องมีการชำระล้างร่างกายให้สะอาดเสียก่อน และเป็นการบ่งบอกวิถีชีวิตของคนไทยอย่างหนึ่งซึ่งแฝงอยู่ในบทละครได้เช่นกัน

กระบวนทำร่าลงสรงในโขนนี้สันนิฐานว่าน่าจะเกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนหรือสมัยรัชกาลที่ 6 เพราะปรากฏภาพพระยาพรหมภิบาล(ทองใบ สุวรรณภารต) ซึ่งเป็นโขนหลวงมาแต่สมัยรัชกาลที่ 5 กำลังทำทำร่าจุยฉายทศกัณฐ์ลงสรง ซึ่งบทจุยฉายนี้เป็นบทที่ต่อเนื่องมาหลังจากที่ทศกัณฐ์ลงสรงเสร็จแล้ว และมีปรากฏในบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ในพระบาทสมเด็จพระเลิศหล้านภาลัยซึ่งบรรจุเพลงไว้ในบทลงสรงอย่างชัดเจน อาจเป็นไปได้ว่ากระบวนทำร่าลงสรงตามบทพระราชนิพนธ์นั้นอาจเกิดขึ้นแล้วแต่ยังหาหลักฐานที่บันทึกไว้แน่นอนไม่ได้ว่าเกิดขึ้นในสมัยใด

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 36

ทศกัณฐ์ลงสวน

ภาพที่ 24

ภาพการแต่งกายของทศกัณฐ์
ที่มา จากหนังสือ โศดรวงศ์ทศกัณฐ์

ทองใบ ทศกัณฐ์ พระยาพรหมภิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต)

ภาพที่ 25

พระยาพรหมภิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต)

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

แม่ศรีเพลงเรือ

ภาพที่ 26

พระยาพรหมากิบาล (ทองใบ สุวรรณการต)

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ทศกัณฐ์รำดูดยฉวยที่ ๑

ภาพที่ 27

พระยาพรหมากิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต)

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ที่มาของกระบวนทำรำลงสร่งเพลงชมตลาด

บทรำทศกัณฐ์ลงสร่ง อยู่ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งกระบวนทำรำนี้ถูกบรรจุอยู่ในหลักสูตรของวิทยาลัยนาฏศิลป์ ทำให้นักศึกษาทุกคนที่เรียนตัวยักษ์ต้องเรียนกระบวนทำรำนี้ แต่น้อยคนนักที่ทราบว่กระบวนทำรำนี้ ใครเป็นผู้คิดขึ้นหรือได้รับสืบทอดมาจากใคร

จากการสัมภาษณ์ อ.สมศักดิ์ ทัดติ ครูสอนนาฏศิลป์ไทยโขนกษัฏ์ วิทยาลัยนาฏศิลป์¹⁵ ทราบว่า สมัยก่อนการที่จะต่อกระบวนทำรำลงสร่งได้นั้น ครูผู้ต่อจะต้องเลือกบุคคลลักษณะของผู้ที่จะได้รับการถ่ายทอด ต้องเป็นผู้ที่ร่าสวย รูปร่างใหญ่ มีความสง่าเหมาะสำหรับตัวยักษ์ใหญ่โดยเฉพาะ ไม่ใช่ใครจะขอต่อก็ได้ อ.สมศักดิ์ได้รับถ่ายทอดทำรำชุดนี้จาก ครูอร่าม อินทรนัฏ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2517 และครูอร่าม เคยเล่าให้ครูสมศักดิ์ฟังว่า ท่านได้รับการถ่ายทอดทำรำชุดนี้จากคุณหญิงนุฎกานุกรักษัฏ์(เทศ สุวรรณภารต) เมื่อสมัยรัชกาลที่ 7

แต่จากการสัมภาษณ์ อ.ราชพ โทธิเวส¹⁶ ได้ความว่า ท่านได้รับการถ่ายทอดทำรำจากครูอร่าม อินทรนัฏ เมื่อประมาณ 40-50 ปีมาแล้ว ตั้งแต่สมัยที่ยังเรียนอยู่ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ แต่ไม่เคยได้รำออกงานเลย เพราะตัวเล็กจึงได้รับบทอินทรชิตและยักษ์ต่างเมือง จึงได้แต่เรียนไปเพื่อเอาคะแนนเพียงอย่างเดียว และสันนิฐานว่า ครูอร่ามน่าจะได้อักระบวนทำรำลงสร่งเพลงชมตลาดนี้มาจาก หลวงวิลาศวงงาม(หรั่า อินทรนัฏ)ซึ่งเป็นพ่อของท่านและครูอร่ามเองก็เคยเรียนตัวพระมาก่อนน่าจะนำพื้นฐานทางพระมาปรับเป็นของยักษ์มากกว่าหรือท่านอาจได้รับการถ่ายทอดมาจากพระยานุฎกานุกรักษัฏ์(ทองดี สุวรรณภารต) หรืออีกกรณีหนึ่งท่านอาจคิดขึ้นเองใหม่เลยก็ได้เพราะท่านก็เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญทางนี้เป็นอย่างดี

จากการสัมภาษณ์ อ.สุวรรณณี ชลานุเคราะห์¹⁷ ได้ความว่า ท่านไม่เคยเห็นกระบวนทำรำลงสร่งของตัวยักษ์มาก่อนเลยตั้งแต่ยังเด็ก มาได้เห็นเมื่อครูอร่าม อินทรนัฏ รำเมื่อประมาณ 40-50 ปีมาแล้วนี้เอง และท่านสันนิฐานว่าครูอร่ามน่าจะได้อัต่อทำรำลงสร่งนี้มาจาก หลวงวิลาศวงงาม(หรั่า อินทรนัฏ)ซึ่งเป็นพ่อของท่าน หรือจากพระยานุฎกานุกรักษัฏ์(ทองดี สุวรรณภารต) เพราะได้ไปเรียน โจนกับพระยานุฎกานุกรักษัฏ์อยู่หลายปีก็เป็นได้

อาจารย์ประเมษฐ์ บุญยะชัย ได้เล่าว่า “ครูเคยได้ยืมพ่อ (ครูอร่าม อินทรนัฏ) เล่าให้ฟังว่าท่านได้รับการถ่ายทอดทำรำทศกัณฐ์ลงสร่ง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน จากเจ้าคุณครู(พระยานุฎกานุกรักษัฏ์) และคุณหญิงครู (คุณหญิงนุฎกานุกรักษัฏ์) ตอนที่หนีไปเที่ยวกลางคืน เมื่อกลับมาถึงบ้านกลางดึกเจ้าคุณครูและคุณหญิงครูรอพ้ออยู่ที่หน้าบ้าน ท่านทั้งสองไม่ดูพ้อแต่อย่างใด ท่านกลับพูดว่า กลับมาแล้วหรือ

¹⁵ สัมภาษณ์ สมศักดิ์ ทัดติ , ครูชำนาญการพิเศษ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ , 2 กรกฎาคม 2550.

¹⁶ สัมภาษณ์ ราชพ โทธิเวส , ศิลปินแห่งชาติ , 24 กรกฎาคม 2550.

¹⁷ สัมภาษณ์ สุวรรณณี ชลานุเคราะห์ , ศิลปินแห่งชาติ , 24 กรกฎาคม 2550.

ลูก หลังจากนั้นท่านทั้งสองจึงเรียกพ่อเข้าไปต่อทำร่ำทศกัณฐ์ลงสรง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน ตลอดทั้งคืนไม่ได้หลับได้นอน เปรียบเสมือนการลงโทษอย่างหนึ่ง แต่ได้เป็นวิชาความรู้มาแทน”¹⁸

จากการสัมภาษณ์ครูผู้ใหญ่วัย 4 ท่าน อาจสรุปได้ว่า ครูอร่าม อินทรนัญ ได้เป็นผู้นำกระบวนการทำร่ำลงสรงเพลงชมตลาดมาถ่ายทอดให้กับนักศึกษาในวิทยาลัยนาฏศิลป์ และท่านอาจได้รับการถ่ายทอดทำร่ำนี้มาจาก พระยานัฏกานูรักษ์(ทองดี สุวรรณภารต) , คุณหญิงนัฏกานูรักษ์(เทศ สุวรรณภารต) หลวงวิลาศวงงาม(หรั่ง อินทรนัญ) หรือท่านอาจคิดขึ้นเองในภายหลังก็เป็นได้

แต่อย่างไรก็ตามเราก็สมควรอนุรักษ์และสืบทอดทำร่ำนี้ต่อไป เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้เห็นอัจฉริยภาพของครูโชนในสมัยก่อน ที่สามารถคิดประดิษฐ์ทำร่ำนี้ขึ้นมาได้อย่างงดงามให้เราได้เห็นในปัจจุบัน ถึงแม้เราจะไม่ทราบว่าใครเป็นผู้คิดทำร่ำนี้ขึ้นมาจริงก็ตาม

การถ่ายทอดทำร่ำกระบวนการทำร่ำลงสรง

กระบวนการทำร่ำลงสรงนั้นมีการถ่ายทอดกันมาตั้งแต่สมัยปลายรัชกาลที่ 6 แต่จากการสัมภาษณ์ครูผู้ใหญ่วัยหลายท่านที่ได้รับการถ่ายทอดทำร่ำลงสรงนั้น ได้กล่าวว่า คุณหญิงนัฏกานูรักษ์เป็นผู้ถ่ายทอดทำร่ำทศกัณฐ์ลงสรง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน ให้กับครูอร่าม อินทรนัญ และครูอร่ามได้ถ่ายทอดให้กับลูกศิษย์ในวิทยาลัยนาฏศิลป์อีกหลายรุ่น เช่น ครูจตุพร รัตนะวราหะ ครูรามพ โพธิเวส ครูสมศักดิ์ ทัดดี ครูสุจิต พันธ์สังข์ ครูจุลชาติ อรัณยะนาค เป็นต้น และครูที่ได้รับการถ่ายทอดทำร่ำมานี้ก็ได้ถ่ายทอดทำร่ำนี้ให้กับศิษย์ในวิทยาลัยนาฏศิลป์ต่อมาจนถึงปัจจุบัน

แต่เดิมนั้นการต่อทำร่ำลงสรงจะไม่ต่อให้กับคนทั่วไป ครูจะเป็นผู้คัดเลือกผู้ที่เหมาะสมที่จะเป็นตัวทศกัณฐ์ กล่าวคือ ต้องมีรูปร่างสูงใหญ่ มีทักษะของตัวอักษร ร่ำสง่า มีไหวพริบดี จับจังหวะเพลงได้ และผู้ร่ำต้องมีทำร่ำที่งดงามมีความสง่าความแข็งแรงแบบตัวอักษร แต่ในขณะที่เดียวกันก็ต้องมีลีลาที่นุ่มนวลเหมือนตัวพระอีกด้วย

การทำร่ำลงสรงของทศกัณฐ์และเหตุผลในการลงสรง

บทลงสรงในเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 มีด้วยกันหลายบทซึ่งล้วนแต่เป็นบทของตัวละครเอกทั้งสิ้น แต่ที่เป็นบทลงสรงของทศกัณฐ์นั้นมีด้วยกัน 9 บท ซึ่งแต่ละบทล้วนแต่มีวัตถุประสงค์ต่างกัน ไป แต่ส่วนใหญ่จะลงสรงเพื่อออกทำสงคราม และในแต่ละครั้งล้วนสวมเครื่องแต่งกายแตกต่างกันไป ดังนี้

ลงสรงครั้งที่ 1 ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน

ชมตลาด

สถิตแท่นแผ่นผาศิลาทอง

ขัดสีวาริรดหมคมลทิน

น้ำดอกไม้เทศหาอ่าองค์

อาบละอองสุหร่ายสายสินธุ์

ทรงสุคนธ์ธารประทีนกลิ่นเกลา

บรรจงทรงพระสางเศียรเกล้า

¹⁸ สัมภาษณ์ ประเมษฐ์ บุญชะชัย ,ครูชำนาญการพิเศษ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, 20 กุมภาพันธ์ 2552 .

พระฉายตั้งคันท้องเงา	เวียนแต่เฝ้ากรีดพระหัตถ์ผัดพักตรา
ทรงภูษาผ้าตั้นพื้นตอง	เขียนทองเรื่องอร่ามงามหนักหนา
คาดเข็มขัดรัดคองค้อลงการ	ประดับพลอยถมยาราชาวดี
คล้องพระศอสีดอกคำร่าอบ	หอมตลบอบองค์ชัย
ใส่แหวนเพชรเม็ดแดงแดงเต็มที	จะไปอวดมั่งมีนางสีดา

๗ 8 คำ ๗

ร้าย	
ถือพัดด้ามจิวจันทร์บรรจง	พวงมาลัยใส่ทรงพระกรขวา
แล้วลงจากปราสาทยาดรา	ขึ้นทรงรถกลาไคล

๗ 12 คำ ๗ กลองโยน¹⁹

จุดประสงค์ของการลงสรในครั้งนี่เพื่อจะไปเกี่ยวนางสีดาที่อยู่ในสวนขวัญกรุงลงกา การแต่งกายของทศกัณฐ์ในคราวนี้จึงต้องแต่งให้ดูสวยงามดูดีที่สุด มีการแต่งองค์ทรงเครื่องอย่างเต็มเครื่องทรงดังนี้

1. อาบน้ำ โดยนั่งบนแท่นรองรับน้ำจากเครื่องโปรยน้ำ
2. ทาแป้งและใสน้ำหอมฝรั่ง
3. หวีผม ส่องกระจก
4. นุ่งผ้าเขียนทองพื้นสีเขียว
5. คาดเข็มขัดประดับพลอยลงยาราชาวดี
6. คล้องผ้าพาดไหล่สีดอกคำ
7. ใส่แหวนเพชร
8. ถือพัดไม้แก่นจันทน์ สวมพวงมาลัยที่ข้อมือขวา

ลงสรครั้งที่ 2 ตอน สึกทศกัณฐ์ครั้งที่ 1 ทัพสิบขุนสิบริด

โทน

ดูบไล้ชำระสระสนาน	พนักงานสีขนองทั้งสองข้าง
ทรงสูคนธ์ธารทาสารพวงค์	สาวสุรางค์หมอบกรานอยู่งานพัด
สอดใส่สนับเพลาแพรผจง	ภูษาทรงจับจับโจงกระหวัด
ฉลองพระองค์เกราะเกิ้ลัดเพชรรัตน์	ปั้นหน่งปีทมราชูจิ
สอดสร้อยสังวาลประสานสาย	ทับทรวงรายมรดกสดสี
พาหุรัดรจนาจินดาดี	ทองกรแก้วมณีศรีประเทือง

¹⁹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครเรื่องรามเกียรติ์, (พระนคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2512), หน้า 136.

สิบเศียรสวมทรงมงกุฎ
ข้ามรงค์จนาค่าเมือง

ประดับบุษราคัมน้ำเหลือง
อร่ามเรืองเพชรรัตนไตรฯ

๗8 คำ²⁰

ลงทรงครั้งที่ 2 นี้เป็นการออกทำศึกครั้งแรกของทศกัณฐ์ร่วมกับสิบขุนสิบรถและเสนาบดีทั้งหลาย ถือว่าเป็นกระบวนทัพใหญ่ที่มีนายทัพนายกองไปด้วยมาก มีกระบวนการลงทรงดังนี้

1. อาบน้ำโดยมีพนักงานขัดหลังให้
2. ทาแป้ง โดยมีนางกำนัลคอยปฏิบัติหน้าที่อยู่ใกล้ๆ
3. สวมสนับเพลา นุ่งผ้าจีบโจง
4. สวมฉลองพระองค์ใส่เกราะ
5. คาดเข็มขัด สวมสังวาล ทับทรวงประดับมรกต
6. สวมพาดูรีด ทองกร
7. ทรงมงกุฎประดับบุษราคัม
8. สวมข้ามรงค์

ลงทรงครั้งที่ 3 ตอน ตีบทศกัณฐ์ครั้งที่ 2

โขน

ชำระสระสนานนที
ทรงสูคนธ์ปันทองละลายทา
สวมสอดสนับเพลาเพราะกระหนก
ห้อยหน้าผ้าทิพย์ขลิบทอง
ปิ่นแห่งเพชรพรรณรายสายกระสัน
พาดูรีดทองกรซ้อนทับ
สิบเศียรสวมทรงมงกุฎ
ห้อยอุบะเพชรพวงดวงจินดา

ยี่สิบหัตถ์ขัดสีมั่งสา
พนักงานพานผ้าเคียงประคอง
ภูษายกแยงครุฑผุดผ่อง
ใส่ฉลองพระองค์ทรงเกราะทับ
สังวาลวรรณเฟื่องห้อยพลอยประดับ
ข้ามรงค์เรื่องระยับจับดา
ประดับบุษย์น้ำขาววาวเวา
จับศาสตราศรสิทธิ์ฤทธิไกรฯ

๗ 8 คำ²¹

การลงทรงครั้งที่ 3 เป็นการรำลงทรงเพื่อออกไปทำศึกครั้งที่ 2 หลังจากที่สหเสดชะลัมแล้ว ทศกัณฐ์จึงยกทัพออกไปอีกครั้งแต่ก็แพ้กลับมาอีก มีกระบวนการลงทรงดังนี้

1. อาบน้ำในแม่น้ำ
2. ทาแป้งปนทอง

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 362.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 405.

- 3.สวมสนับเพลา นุ่งผ้ากลายครุฑ
  - 4.ห้อยหน้าขลิบทอง
  - 5.สวมเสื้อแล้วใส่เกราะทับ
  - 6.คาดเข็มขัดสวมสังวาล ใส่พาหุรัด
  - 7.สวมทองกรและธำมรงค์
  - 8.สวมมงกุฎ พร้อมด้วยอุบะเพชร
  - 9.ถือศร
- ลงทรงครั้งที่ 4 ตอน ทศกัณฐ์ตั้งพิธีอุโมงค์

โขน

ไขศูหรัยปรายโปรยโรยละออง	ต้องตกพระกายคังสายฝน
ลำอางทรงเครื่องพระสุคนธ์	ซาบสกนธ์กลิ่นฟุ้งจรงใจ
ภูษาพื้นขาวทรงประจงจัด	บงเฉลียงโขมพัตต์ค่องใส
สอดสายธูร่าอำไพ	ให้ต้องในตำราสารพัน
เจิมจุ่มนุ่นชฎาห่อเกศ	ถือเพศตามพรหมรังสรรค์
ทรงประจำสำหรับพิธีกรรม	แล้วลงจากอัฐจันทร์ทันใด

๗ 6 คำ ๗²²

การลงทรงครั้งที่ 4 นี้เป็นการอาบน้ำแต่งตัวของทศกัณฐ์ เพื่อที่จะไปเข้าพิธีอุโมงค์ เพื่อจะทำ
ให้ร่างกายแข็งแรงอาวุธไม่สามารถทำร้ายได้ เริ่มจาก

- 1.อาบน้ำจากเครื่องโปรยน้ำ
- 2.ทาแป้ง
- 3.นุ่งผ้าโขมพัตต์สีขาว
- 4.สวมสายธูร่าแบบพราหมณ์
- 5.เจิมหน้ามุ่นมวยผมสวมชฎา
- 6.สวมประจำ

ลงทรงครั้งที่ 5 ตอน สึกทศกัณฐ์ครั้งที่ 3 พุ่งหอกกบิลพัท

โขน

ชำระสระสนานนที	ก้านัดนางนารีสีขนอง
ทรงสุคนธาธารใส่พานรอง	สนับเพลาปีกกรองเป็นช่องชั้น
ภูษายกแย่งครุฑทงศ์	ฉลององค์เกราะนวมสวมกระสัน
ชายแครงเครื่องวิหคระหนกพัน	หว่างห้อยสร้อยสุวรรณกันถอบทับ

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 418.

กรองคอสังเวียนวิเชียรช่วง	ทับทรวงดวงมณีสีสลับ
สังวาลแววแก้วพุกามวามวับ	เพ็องห้อยพลอยประดับกุดั่นคุณ
ปิ่นแห่งเพชรพรรณรายสายสร้อยอ่อน	ทองกรซ่อนสวมนวมหนูน
ชำมรงค์เพชรมณฑปนพคุณ	มงกุฎกษัตริย์แก้วกรเจียกจอนฯ

ฯ 8 คำ²³

การลงสรครั้งที่ 5 เป็นการออกรบครั้งที่ 3 ของทศกัณฐ์ในศึกกบิลพัท เพื่อหมายจะสังหารพิเภกเพราะจะได้ไม่มีผู้ใดบอกกลศึกให้กับพระรามได้อีก เริ่มจาก

1. อานน้ำมีนางกำนัลขัดหลังให้
2. ทาแป้ง
3. สวมสนับเพลา นุ่งผ้ากลายครุฑ
4. สวมเสื้อเกราะ
5. ใส่ชายแครง
6. สวมกรองคอ ทับทรวง
7. สวมสังวาล
8. คาดเข็มขัด ทองกร
9. สวมทองกร
10. ใส่ชำมรงค์
11. สวมมงกุฎกรเจียกจอน

ลงสรครั้งที่ 6 ตอน ทศกัณฐ์พรมน้ำทิพย์

โขน

ปทุมทองโปรยปราชสายสินธุ์	วารินละอองอาบซาบชาน
ทรงสุคนธ์ปิ่นทองรองพาน	พนักงานพัชนีวิลม
สอดทรงสนับเพลาวิระยับ	งอนปีกปีกแมงทับสลัถม
ทรงภูษาแยกแย่งเทพพนม	นางสนมโถมจัดกระหวัดชาย
คาดทองฉลององค์โอภาส	ปิ่นแห่งคาดครุยแครงแสงฉาย
ทับทรวงดวงกุดั่นพรรณราย	เพ็องห้อยสร้อยสายสังวาลวรรณ
ทองกรชมพูนุทกุชงค์	ชำรงนพรัตน์จัดสรร
ทรงมหามงกุฎแก้วแพรพรรณ	ต่างจับศรจรจรลไปเกลตา

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 505-506.

๗ 8 คำ ๗²⁴

การลงสรครั้งที่ 6 เป็นการออกรบในศึก ทศศิริวัน ทศศิริธร เริ่มจาก

1. อาบน้ำจากเครื่องโปรยน้ำ
2. ทาแป้ง
3. สวมสนับเพลา
4. นางสนมมุ่งฝักลายเทพนม
5. สวมเสื้อฟ้าตาด
6. คาดเข็มขัด
7. สวมทับทรวง
8. สวมทองกร
9. สวมขำมรงค์
10. สวมมงกุฎ

การลงสรครั้งที่ 7 ตอน สึกทศกัณฐ์ครั้งที่ 5 ขาดเศียรขาดกร

โขน

ทรงเครื่องมูรธาภิเษกसनาน	สุคนธ์ธารประทีนกลืนเกสร
สอดใส่สนับเพลาเชิงงอน	ภูษาอุทุมพรพื้นแดง
เกราะนวมสวมใสกระสันทรง	ฉลององค์ทรงข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง
เจียรบาดคาดคิดครุยแครง	ปิ่นหนั่งสายลายแทงประดับพลอย
ดาบทิศทับทรวงดวงกุดั่น	สังวาลวรรณประเทืองเฟื่องห้อย
ทองกรจำหลักเป็นรักร้อย	ขำมรงค์ทรงก้อยพลอยทั้งเม็ด
ลิบเศียรใส่มงกุฎบุษย์น้ำทอง	เรื่องรองจรจำรัสตรัสเสร็จ
สะพักศรกรกุมคทาเพชร	ครันเสร็จเสด็จไปเกลยาฯ

๗ 8 คำ ๗²⁵

การลงสรครั้งที่ 7 เป็นการลงสรเพื่อจะออกรบ ครั้งที่ 5 ขาดเศียร ขาดกร สึกครั้งนี้ทศกัณฐ์
พ่ายแพ้เพราะ โคนสรพระรามจนเศียร กร ขาดจากกาย แต่ก็ไม่ตาย เริ่มจาก

1. สรงมูรธาภิเษกโดยรดน้ำจากหัวท้าว
2. ทาแป้ง

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 532-533.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 551.

- 3.สวมสนับเพลา
- 4.นุ่งผ้าสีแดง
- 5.สวมเกราะ
- 6.ใส่ห้อยหน้า
- 7.คาดเข็มขัด
- 8.สวมทับทรวง สวมสังวาล
- 9.สวมมงกุฏ

ลงทรงครั้งที่ 8 ตอน หนุมานลวงทศกัณฐ์ออกมาสนามรบ

โขน

ลูปไล่สูคนธาวาริน	น้ำดอกไม้เทศประทีนกลั่นส่ง
สอนใส่สนับเพลาเพราะจง	ภูษาทรงพื้นแดงแยงยก
ฉลององค์เลื่อมลายพรายแพรว	เกราะแก้วเกี่ยวกระหวัดรัดดอก
ห้อยหน้าผ้าคาดปิดปก	ชายแครงเครื่องกระหนกกระหนาบลาย
ปั้นเหน่งเพชรไพโรจน์โชติช่วง	ทับทรวงสร้อยสังวาลประสานสาย
ตามประดับทับทิมเพทาย	ทองกรจำหลักลายลงยา
ธำรงค์ทรงใสนิวพระหัตถ์	เพชรรัตนแพรวพรายทิ้งซ้ายขวา
ทรงมงกุฏกรรเจียกแก้วแววฟ้า	ถือศาสตราสำหรับรบครบคร

๗ 8 คำ ๗²⁶

การลงทรงครั้งที่ 8 เป็นการออกรบของทศกัณฐ์หลังจากการที่หนุมานทำกลอุบายหลอกให้
ทศกัณฐ์ออกรบ เริ่มจาก

- 1.อาบน้ำ
- 2.ใสน้ำหอม
- 3.สวมสนับเพลา
- 4.นุ่งผ้าสีแดง
- 5.สวมเสื้อใส่เกราะ
- 6.ใส่ห้อยหน้าชายแครง
- 7.คาดเข็มขัด
- 8.สวมทับทรวง สวมสังวาล

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 606.

- 9.สวมทองกร
10.สวมขำมรงค์
11.สวมมงกุฏ

ลงทรงครั้งที่ 9 ตอน ทศกัณฐ์ล้ม

โขน

พนักงานไขสุหร่ายดังสายฝน

ลูปได้คนชามาลี

สอดใส่สนับเพลาเชิงกระหนก

ฉลององค์เกราะสุวรรณกระสันรัด

ดาบทีศทัพบทรวงดวงกุดัน

ทองกรแก้วจินดาค่าเมือง

ทรงมงกุฏแก้วแวววิบ

แล้วทรงจรจจากห้องสุวรรณ

ต้องสกนธ์กายยักษ์

นางอยู่งานพัชนีรำเพยพัด

ภูษายกพื้นแดงแยงครุฑอัด

ปิ่นแห่งเพชรตรีจรัสจำรัสเรือง

สังวาลวรรณสายสร้อยห้องเฟื่อง

ขำมรงค์เพชรเรืองเรื่อนสุบรรณ

กรรเจียรจระเข้มจับสุริย์ฉันทัน

มเหสีสาวสวรรค์ก็ตามไปฯ

ฯ 8 คำ ฯ เพลงซ้ำ²⁷

การลงทรงครั้งที่ 9 เป็นการลงทรงครั้งสุดท้ายของทศกัณฐ์ก่อนที่จะออกไปรบนั้นทศกัณฐ์ได้แปลงกายเป็นพระอินทร์แล้วจึงลงทรงผู้วิจัยาคว่าหากบทลงทรงนี้มีกระบวนท่ารำ กระบวนท่ารำนั้นน่าจะคล้ายกับนฤฉายอินทรชิตในศึกพรหมมาศตร์ น่าจะใช้ท่ารำผสมระหว่างยักษ์กับพระเป็นที่น่าสนใจยิ่ง แต่น่าเสียดายที่ในการแสดงโขนนั้นไม่นิยมแสดงตอนทศกัณฐ์ล้มจึงไม่มีกระบวนท่ารำนี้ให้เห็น

- 1.อาบน้ำจากเครื่องโปรยน้ำ
- 2.สวมสนับเพลา
- 3.นุ่งฝ้ายกสีแดง
- 4.สวมเสื้อเกราะ
- 5.คาดเข็มขัด
- 6.สวมทองกร
- 7.สวมขำมรงค์
- 8.สวมมงกุฏ²⁸

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 622.

²⁸ สุทธิ สุทธิรักษ์, ทศกัณฐ์ลงทรง, ศิลปะนิพนธ์หลักสูตรศิลปะบัณฑิต คณะศิลปะนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, 2548

องค์ประกอบของการแสดงรำทศกัณฐ์ลงสระ

ในการแสดงแต่ละประเภทนั้นไม่ว่าจะเป็น โขน ละคร หรือการแสดงอื่นๆ ย่อมมีองค์ประกอบที่สำคัญเพื่อให้การแสดงนั้นสมบูรณ์ที่สุด เช่น เครื่องแต่งกาย เครื่องดนตรี บทละคร อาวุธ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นส่วนสำคัญที่ขาดเสียมิได้ในการแสดงแต่ละครั้ง เพราะองค์ประกอบเหล่านี้จะช่วยให้ผู้ชมทราบถึงฐานะของตัวละคร ความสำคัญของการแสดงนั้นๆ เชื้อชาติของตัวละคร เป็นต้น

ในการรำทศกัณฐ์ลงสระ มีอุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดงดังนี้

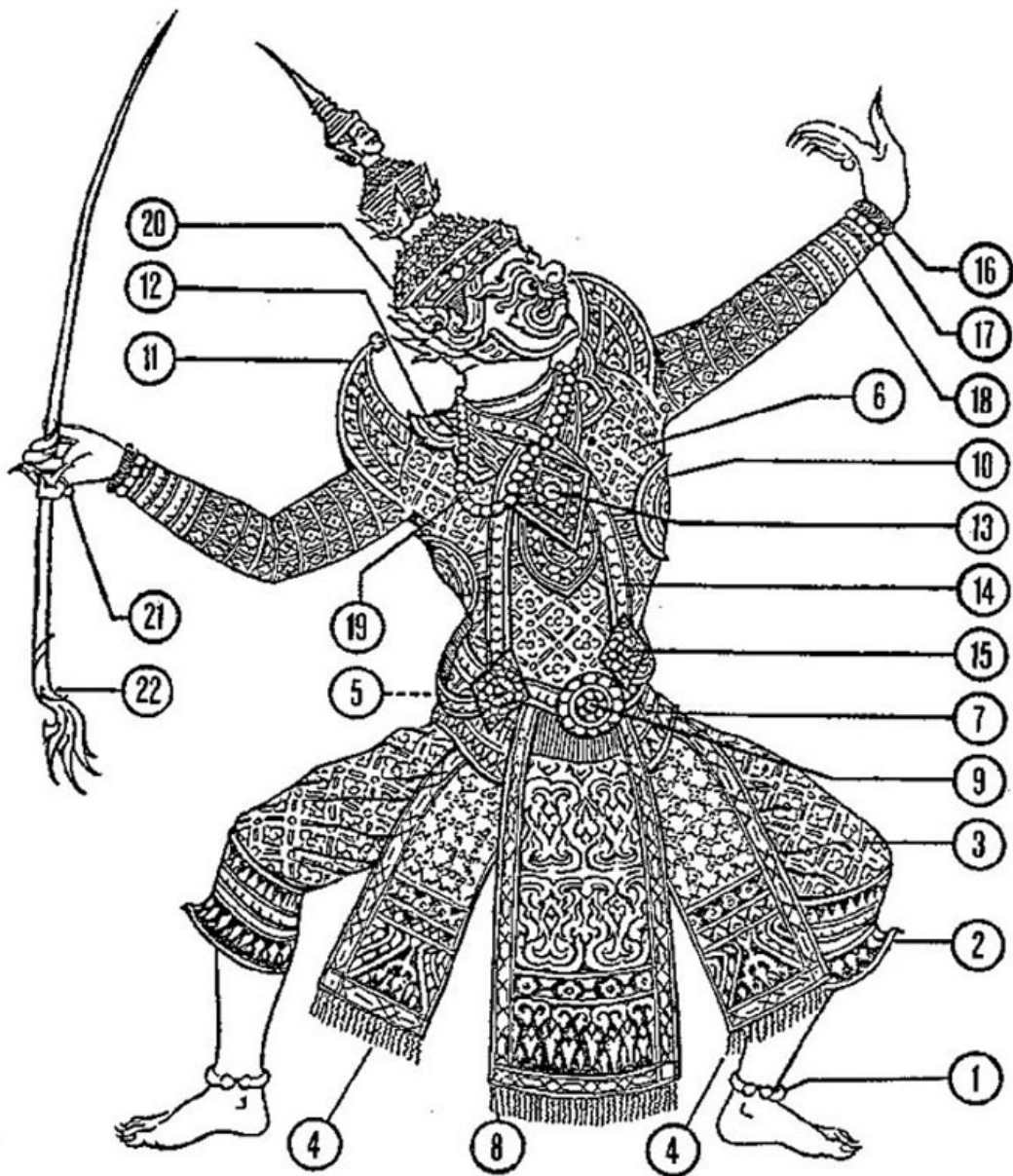
1. เครื่องแต่งกายของทศกัณฐ์
2. อุปกรณ์ประกอบการแสดง
3. เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง
4. เพลงที่ใช้ประกอบการแสดง
5. บทที่ใช้ในการแสดงรำทศกัณฐ์ลงสระ

1. เครื่องแต่งกายของทศกัณฐ์

เครื่องแต่งกายของทศกัณฐ์ในการรำลงสระ จะแต่งกายยืนเครื่องยักษ์ตัวทศกัณฐ์ มีดังนี้

1. กำไลข้อเท้า
2. สนับเพล
3. ภูษา
4. ห้อยข้าง
5. ปัดกั้น
6. ฉลององค์
7. รัศมีสตรีหรือรัศมีสะเอว
8. ห้อยหน้า
9. ปั้นเหน่ง
10. เกราะ หรือ รัศมีดอก
11. อินทรธนู
12. กรองศอ
13. ทับทรวง
14. สังวาล
15. ตาบทิศ
16. แหวนรอบ

17. ปะวะหล่ำ
18. ทองกร หรือ กำไลแพง
19. ประคำคอ
20. ศีรษะทศกัณฐ์
21. ชำมรงค์
22. คันศร (ในการแสดงรำทศกัณฐ์ลงสร้างใช้พัด ห้อยพวงมาลัยที่มือขวาและมีผ้าพาดไหล่)

ภาพที่ 28

ภาพแสดงเครื่องแต่งกายของทศกัณฐ์
ที่มา หนังสือเรื่อง โขน ของ ธนิต อยู่โพธิ์

2.อุปกรณ์การแสดง

อุปกรณ์การแสดงรำทศกัณฐ์ลงทรง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน มีดังนี้

- 1.เตียง
- 2.เครื่องพระตำอาน ประกอบด้วย ผอบ ขวดน้ำหอม
- 3.คันท้อง หรือ กระจก
- 4.พระสาง หรือ หวี
- 5.ขันน้ำสรง
- 6.ผ้าคล้องพระศอ
- 7.พวงมาลัย
- 8.พัด

สำหรับเครื่องพระตำอาน คันท้อง พระสาง และขันน้ำสรง นั้นต้องใช้เครื่องทองเท่านั้น เนื่องจากศักดิ์ของตัวละครเป็นพระมหากษัตริย์ จึงจำเป็นต้องใช้เครื่องทองประกอบการแสดง ไม่สามารถใช้สีอื่นแทนได้

ภาพที่ 29

พัด

ภาพที่ 30
พวงมาลัย

ภาพที่ 31
ขันน้ำ

ภาพที่ 32
กันช่อง

ภาพที่ 33
เครื่องพระตำอาน

ภาพที่ 34
ผ้าพาดไหล่

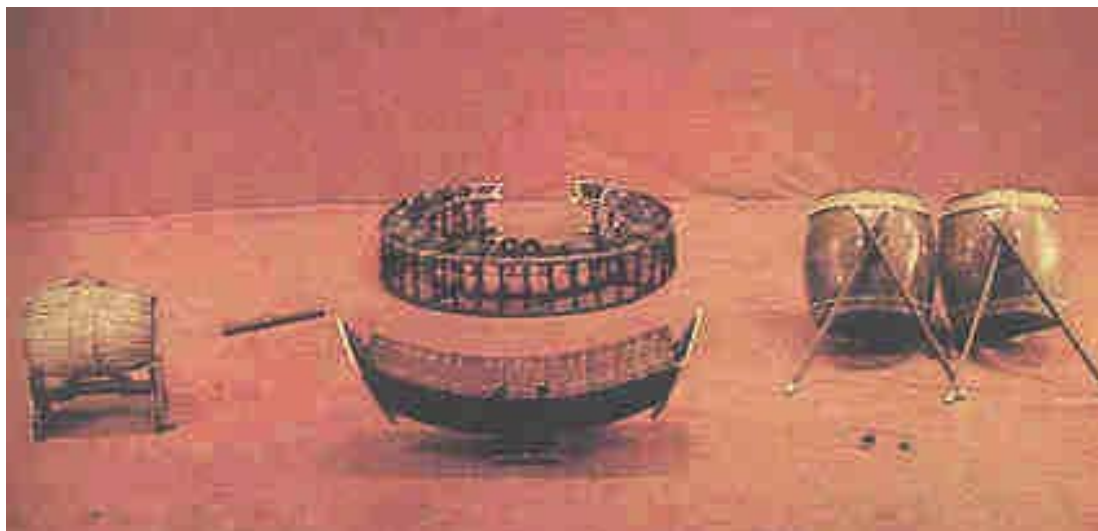
ภาพที่ 35
เตียง

3. เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง

ในการแสดงรำทศกัณฐ์ลงทรง จะใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้า บรรเลงประกอบการแสดง โดยมีเครื่องดนตรีดังนี้

1. ระนาดเอก
2. ฆ้องวงใหญ่
3. ตะโพน
4. กลองทัด
5. ปี่ใน
6. ฉิ่ง

ภาพที่ 36

วงปี่พาทย์เครื่องห้า

ที่มา www.anurukthai.com

4. เพลงที่ใช้ประกอบการแสดง

เพลงที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงรำทศกัณฐ์ลงสรอง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวนมีด้วยกัน 5 เพลงดังนี้

1. เพลงเสมอ เป็นเพลงหน้าพาทย์ ใช้สำหรับประกอบการเดินทางในระยะใกล้ของตัวละคร
2. เพลงชมตลาด เป็นเพลงที่มีเนื้อร้องใช้สำหรับชมการแต่งกายของตัวละคร
3. เพลงร้าย เป็นเพลงที่มีเนื้อร้องกระซิบรวดเร็ว เหมาะสำหรับการดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว
4. เพลงกลองโยน เป็นเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ในการเดินทางแบบขบวนเกียรติยศไปเป็นขบวนใหญ่และเคลื่อนที่ไปอย่างช้าๆ
5. เพลงเชิด เป็นเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ระกอบกริยาการเดินทางของตัวละครในระยะไกล

5. บทการแสดงที่ใช้ในการแสดงรำทศกัณฐ์ลงสรอง

บทที่ใช้ในการแสดงรำทศกัณฐ์ลงสรอง ตัดตอนมาจากพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 มีความว่า

ชมตลาด

สถิตแท่นแผ่นผาศิลาทอง	อาบละอองสุหร่ายสายสินธุ์
ขัดสีวาริรดหมคมลทิน	ทรงสุคนธ์ธารประทีนกลิ่นเกลา
น้ำดอกไม้มเทศาอ่าองค์	บรรจงทรงพระสางเสียรเกล้า
พระฉายตั้งคั่นช่องส่องเงา	เวียนแต่เฝ้ากรีดพระหัตถ์ผัดพักตรา
ทรงภูษาผ้าดั้นพันตอง	เขียนทองเรื่องอร่ามงามหนักหนา

คาดเข็มขัดรัดคอกคล้องการ
 คล้องพระศอสีดอกคำร้อบ
 ไล่แหวนเพชรเม็ดแดงแต่งเต็มที

ประดับพลอยถมยราชาวดี
 หอมตลบอบองคัยกษี
 จะไปอวดมั่งมีนางสีดา

๗ 8 คำ ๗

ร้าย
 ถือพัดด้ามจิวจันทร์บรรจง
 แล้วยกลงจากปราสาทยาดรา

พวงมาลัยไล่ทรงพระกรขวา
 ขึ้นทรงรถาคลาไคล

๗ 12 คำ ๗ กลองโยน²⁹

²⁹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครเรื่องรามเกียรติ์, (พระนคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2512), หน้า 36.

บทที่ 3

วิธีดำเนินงานวิจัย

การศึกษากระบวนการทำร่ำทศกัณฐ์ลงสรง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของกระบวนการทำร่ำทศกัณฐ์ลงสรงในการแสดงโขน เรื่อง รามเกียรติ์ ตอน ทศกัณฐ์ลงสวนและเพื่อวิเคราะห์กระบวนการทำร่ำ กลวิธีการร่ำเพื่ออนุรักษ์กระบวนการทำร่ำทศกัณฐ์ลงสรงไว้มิให้สูญหาย ซึ่งงานวิจัยฉบับนี้มีวิธีการดำเนินงานวิจัย ดังนี้

- 3.1. รูปแบบงานวิจัย
- 3.2. ระยะเวลาดำเนินการวิจัย
- 3.3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.4. การตรวจสอบข้อมูล
- 3.5. การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1. รูปแบบงานวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Reasearch) ในลักษณะของการพรรณนา โดยใช้การวิจัยภาคสนาม(Field Reasearch) เป็นหลัก และศึกษาวิจัยเอกสาร(Documentary Reasearch) เป็นส่วนประกอบเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นภาพรวม(Holistic) และเชื่อถือได้(Realiability)

3.2. ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

การดำเนินงานวิจัยฉบับนี้แบ่งระยะเวลาของการเก็บข้อมูลออกเป็นช่วงๆ คือ การเก็บข้อมูลภาคสนาม การเก็บข้อมูลเอกสาร การรวบรวมและการวิเคราะห์ข้อมูลพร้อมทั้งการจัดทำรูปเล่มเพื่อนำเสนอเป็นงานวิจัย มีระยะเวลาในการดำเนินการตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2551 - มีนาคม พ.ศ. 2552 โดยแสดงรายละเอียดดังนี้

เดือน มีนาคม 2551

อา.	จ.	อ.	พ.	พฤ.	ศ.	ส. 1
2	3 ค้นคว้าข้อมูล เอกสาร รูปภาพจาก หอจดหมายเหตุ แห่งชาติ	4	5	6 ต่อทำร่ำ ทศกัณฐ์ลงสรง ตอนทศกัณฐ์ ลงสวน จาก อาจารย์ สมศักดิ์ ทัดติ ณวิทยาลัยนาฏ ศิลป์	7	8 ค้นคว้าข้อมูลเอกสาร จากหอสมุดแห่งชาติ
9	10	11 ค้นคว้า เอกสาร รูปภาพจาก หอจดหมายเหตุ แห่งชาติ	12	13	14	15 ค้นคว้าข้อมูลเอกสาร จากหอสมุดแห่งชาติ
16 ทำโครงร่าง วิทยานิพนธ์	17 ส่งโครงร่าง ครั้งที่1	18	19	20	21	22 ทำโครงร่าง วิทยานิพน ธ์
23	24	25	26	27 ต่อทำร่ำทศกัณฐ์ ลงสรงตอน ทศกัณฐ์ลงสวน จากอาจารย์ สมศักดิ์ ทัดติ ณวิ ทยาลัยนาฏศิลป์	28	29
30	31					

เดือน เมษายน 2551

อ.	จ.	อ.	พ.	พ.	ศ.	ส.
		1	2	3	4	5
			คืนเอกสารจาก ห้องสมุด วนศ.			
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	30				
	ส่งโครงการ ครั้งที่ 2					

ตารางที่ 2

เดือน พฤษภาคม 2551

อา.	จ.	อ.	พ.	พฤ.	ศ.	ส.
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
			คืนเอกสารจาก ห้องสมุด มทร. ชัยบุรี	ต่อทำร่า ทศกัณฐ์ลงสรง คอนทศกัณฐ์ลง สวน จาก อาจารย์สมศักดิ์ ทัตติ ณีวิทยาลัย นาฏศิลป์		
18	19	20	21	22	23	24
		คืนข้อมูล เอกสารจาก หอสมุดกลาง จุฬาฯ		ต่อทำร่าทศกัณฐ์ ลงสรงคอน ทศกัณฐ์ลงสวน จากอาจารย์ สมศักดิ์ ทัตติ ณี วิทยาลัยนาฏศิลป์		
25	26	27	28	29	30	
	คืนข้อมูล เอกสารจาก ห้องสมุดคณะ ศิลปกรรมฯ จุฬา ฯ					

เดือน มิถุนายน 2551

อา. 1	จ. 2	อ. 3	พ. 4	พ. 5	ศ. 6	ส. 7
		คืนข้อมูล เอกสารจาก ห้องสมุดคณะ ศิลปกรรมฯ มทร.ธัญบุรี		ต่อทำร่ำทศกัณฐ์ ลงสรงตอน ทศกัณฐ์ลงสวน จากอาจารย์ สมศักดิ์ ทัตติ ณวิทยาลัยนาฏ ศิลป์		
8	9	10	11	12	13	14
				คืนข้อมูล เอกสารจาก หอสมุด แห่งชาติ		
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
				ต่อทำร่ำ ทศกัณฐ์ลง สรงตอน ทศกัณฐ์ลง สวน จาก อาจารย์ สมศักดิ์ ทัตติ ณวิทยาลัย นาฏศิลป์		
29	30					

เดือน กรกฎาคม 2551

อา.	จ.	อ. 1	พ 2	พ. 3	ศ 4	ส 5
			สัมภรณ์ อ. สมศักดิ์ หัตติ	ต่อทำร่ำทศกัณฐ์ ลง สร ง ต อ น ทศกัณฐ์ลงสวน จากอาจารย์ สมศักดิ์ หัตติ ณวิทยาลัยนาฏ ศิลป์		
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17 ต่อทำร่ำทศกัณฐ์ ลง สร ง ต อ น ทศกัณฐ์ลงสวน จากอาจารย์ สมศักดิ์ หัตติ ณวิทยาลัยนาฏ ศิลป์	18	19
20	21	22	23	24 สัมภรณ์ อ.รามพ โพธิ เวส	25	26
27	28 สัมภรณ์ อ.สุวรรณี ชลาณุเคราะห์	29	30	31		

ตารางที่ 5

เดือน สิงหาคม 2551

อา.	จ.	อ.	พ.	พฤ.	ศ. 1	ส. 2
3	4	5	6	7 ต่อทำร่ำทศกัณฐ์ ลง ส ร ง ต อ น ทศกัณฐ์ลงสวน จากอาจารย์ สมศักดิ์ ทัตติ ณวิทยาลัยนาฏ ศิลป์	8	9
10	11	12	16	14 รวบรวมข้อมูล ทั้งหมด	15	16
17	18 ส่ง โครงร่าง วิทยานิพนธ์	19	20	21	22	23
24	25	26 ทำ โครง ร่าง วิทย านิ พน ธ์	27	28 ต่อทำร่ำทศกัณฐ์ ลง ส ร ง ต อ น ทศกัณฐ์ลงสวน จากอาจารย์ สมศักดิ์ ทัตติ ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์	29	30
31						

เดือน กันยายน 2551

อ.	จ.	อ.	พ.	พ.	ศ.	ส.
	1	2	3	4 พ.จ. ต่อท่าเรือ ทศกัณฐ์ลงสระ ตอนทศกัณฐ์ลง สวน จาก อาจารย์สมศักดิ์ ทัตติ วิทยาลัย นาฏศิลป์	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25 สอบ โครง ร่าง วิทย านีพ นธ์	26	27
28	29	30				

ตารางที่ 7

เดือน ตุลาคม 2551

อ.	จ.	อ.	พ.	พ.	ศ.	ส.
			1	2	3	4
5	6 กั้นค้ำ ข้อมูล ห้องสมุด วนศ.	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22 กั้นค้ำ ข้อมูล ห้องส มุดวน ศ.	23	24	25
26	27	28	29	30	31	

ตารางที่ 8

เดือน พฤศจิกายน 2551

อ.	จ.	อ.	พ.	พฤ.	ศ.	ส.
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
	กั้นค้ำข้อมูลจาก หอสมุดแห่งชาติ					
30						

ตารางที่ 9

เดือน ธันวาคม 2551

อา.	จ. 1	อ. 2	พ. 3	พฤ. 4	ศ. 5	ส. 6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21 คืนคว่ำ ข้อมูล จาก โบสถ์ พราหมณ์	22	23	24	25	26	27
28	29	30	31			

ตารางที่ 10

สรุปขั้นตอนการทำวิทยานิพนธ์

(เริ่มทำวิทยานิพนธ์เมื่อ เดือนเมษายน พ.ศ. 2551)	2551									2552		
	เม.ย	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.
1. ชั้นเตรียมการ						←→						
2. ชั้นเก็บรวบรวมข้อมูล			←								→	
3. ชั้นตรวจสอบข้อมูล					←						→	
4. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล						←					→	
5. ชั้นเรียบเรียงและ เสนอผลการวิจัยให้ อาจารย์ที่ปรึกษา							←				→	
6. ชั้นจัดพิมพ์ผลการวิจัย											←	→

ตารางที่ 11

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นว่างานวิจัยฉบับนี้ใช้การวิจัยภาคสนามเป็นหลักและนำ
การวิจัยเอกสารมาเป็นส่วนประกอบ จึงแยกขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล ดังนี้

3.3.1. การเก็บข้อมูลเอกสาร

การเก็บข้อมูลเอกสารเป็นการค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารตำรางานวิจัยต่างๆ
ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม นาฏศิลป์ รวมไปถึง
ถึงพระราชพิธีต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการลงทรงเพื่อนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานประกอบการ
วิเคราะห์ข้อมูลหลัก

สถานที่สำหรับค้นคว้าข้อมูล

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หอสมุดแห่งชาติ

กรุงเทพมหานคร

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

กรุงเทพมหานคร

ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์
ชัยบุรี

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี ราชมงคล

ห้องสมุดวิทยาลัยนาฏศิลป์

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

เอกสารที่ได้จากแหล่งค้นคว้าข้อมูลดังกล่าว สามารถจำแนกได้ดังนี้

เอกสารปฐมภูมิ

ได้แก่เอกสารประวัติศาสตร์และเอกสารที่จัดบันทึกพระราชพิธีลงทรงได้แก่

ราชบัณฑิตยสถาน , พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 , กรุงเทพมหานคร :
นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546

ณรงค์ชัย ปิฎกฤษต์ , สารานุกรมเพลงไทย , กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2528

มหาวิทยาลัย ศยามมกุฎราชกุมาร ในรัชกาลที่ 5, สมเด็จพระเจ้าฟ้า, จดหมายเหตุพระราชพิธี
ลงทรง, ประจักษ์การพิมพ์, 2513

ราม วิชาวุธ, ประวัติต้นรัชกาลที่ 6, กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2550

ศิลปากร, กรม, พระราชพิธีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ
สยามินทร์ธีราช บรรณาธิการ, กรุงเทพมหานคร

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชพิธีสิบสองเดือน, พระนคร: สำนักพิมพ์
บรรณาการ, 2542

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ, บทละครเรื่องรามเกียรติ์ , พระนคร : สำนักพิมพ์
บรรณาการ, 2512.

เอกสารทุติยภูมิ

ได้แก่ งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการรำลงทรงได้แก่

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ , ศิลปากร, กรุงเทพมหานคร : ไทภูมิ พับลิชชิ่ง จำกัด , 2551

สุทธิ สุทธิรัช, ทศกัณฐ์ลงทรง, ศิลปะนิพนธ์หลักสูตรศิลปะบัณฑิต คณะศิลปะนาฏดุริยางค์
สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, 2548

อุดม อังสุธร, ลงทรงโทน พิมพ์เนื่องในงานคุณานุสรณ์ครบรอบ 100 ปี ครุฑมุลยมกุฎี, หน้า
101 .

3.3.2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม

การเก็บข้อมูลภาคสนามมีขั้นตอนและรายละเอียด ดังนี้

1. การสังเกต ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant – Observatoion) และการ
สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non – Participant Observatoion) การสังเกตแบบมีส่วนร่วมนั้น

ผู้วิจัยได้สังเกตทำร่ำทศกัณฐ์ลงตรงจากวีดิทัศน์ ผู้ร่ำคือ อาจารย์จตุพร รัตนะวราหะ และผู้วิจัยได้สังเกตการร่ำลงตรงของอาจารย์สมศักดิ์ ทัดติ ขณะสอนที่วิทยาลัยนาฏศิลป์

2. การสัมภาษณ์ วิธีการสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Non – Structural Interview) โดยจะซักถามเรื่องต่างๆ ไป แล้วจึงนำเข้าสู่ประเด็น โดยคำถามที่ใช้ถามนั้นเป็นคำถามปลายเปิด โดยผู้วิจัยพยายามควบคุมการสนทนาให้อยู่ในขอบเขตของเนื้อหาที่ต้องการ หากเป็นข้อมูลที่มีความสำคัญ ผู้วิจัยก็จะใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Dept Interview) เพื่อให้ได้ความชัดเจนของข้อมูลที่สัมภาษณ์มากที่สุด เช่น ที่มาของการร่ำลงตรงมาจากไหน ครูได้รับการถ่ายทอดกระบวนการทำร่ำลงตรงมาจากครูท่านใด เป็นต้น นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ใช้การอธิบายขยายความเพิ่มเติมเพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เข้าใจวัตถุประสงค์ของคำถามบางข้อ และซักถามเพิ่มเติมเพื่อตรวจสอบความเข้าใจให้ตรงกันระหว่างผู้วิจัยและผู้ถูกสัมภาษณ์ ซึ่งในขณะที่สัมภาษณ์นั้นผู้วิจัยได้สังเกตปฏิกิริยา พฤติกรรมของผู้ถูกสัมภาษณ์ เช่น สีหน้า ท่าทาง ในขณะที่สัมภาษณ์ตลอดเวลา ซึ่งจะมีผลต่อการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้อีก

บุคคลที่ให้ข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์สามารถแบ่งกลุ่มได้ดังนี้

ผู้ที่สามารถให้ความรู้แบบองค์รวม KI (Key Information) คือครูผู้สอนกระบวนการทำร่ำทศกัณฐ์ลงตรงและผู้ที่ให้ข้อมูลหลัก คือ อาจารย์สมศักดิ์ ทัดติ ผู้ปฏิบัติ ได้แก่ ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดกระบวนการทำร่ำลงตรง ประชาชนทั่วไป ที่เคยชมร่ำทศกัณฐ์ลงตรง

3. การจดบันทึกภาคสนาม ผู้วิจัยได้ทำการจดบันทึกภาคสนามในรูปแบบต่างๆ ทั้งการจดบันทึก การบันทึกภาพนิ่งและการบันทึกภาพเคลื่อนไหว ทุกครั้งที่ลงเก็บข้อมูล ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องช่วยเตือนความจำ และสามารถนำกลับมาดูย้อนหลังเมื่อวิเคราะห์ข้อมูล ทำให้ไม่พลาดในรายละเอียดต่างๆ แล้วนำมาเรียบเรียงเพื่อเป็นข้อมูลในการทำวิจัยต่อไป

3.4 การปฏิบัติทำร่ำ

การปฏิบัติทำร่ำ ถือเป็นหัวใจสำคัญสูงสุดในการวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากการวิจัยทำร่ำ ผู้วิจัยจำเป็นต้องมีความสามารถ มีทักษะในการร่ำ และมีองค์ความรู้ในวิชานาฏศิลป์เป็นอย่างดี เพราะการร่ำลงตรงถือเป็นทำร่ำขั้นสูงในวิชานาฏศิลป์ ผู้ร่ำต้องผ่านการฝึกฝนมาเป็นเวลานาน ต้องมีความอดทนและความขยันเป็นอย่างสูง รวมถึงจำเป็นต้องมีรูปร่าง บุคลิกลักษณะเหมาะสมกับตัวละครด้วย

ผู้วิจัยได้รับการถ่ายทอดทำร่ำ ทศกัณฐ์ลงตรง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน จาก อาจารย์สมศักดิ์ ทัดติ และได้ใช้เวลาฝึกฝนอยู่นานกว่า 3 เดือน จึงได้รับองค์ความรู้นี้เพื่อนำมาทำการวิจัยและบันทึกทำร่ำไว้เป็นประโยชน์ต่อไป

3.5 การตรวจสอบข้อมูล

เมื่อได้ข้อมูลจากการลงภาคสนามและเอกสารต่างๆ แล้ว ผู้วิจัยจึงนำข้อมูลทั้งหมด มาตรวจสอบความถูกต้อง โดยนำข้อมูลในส่วนที่เป็นข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนามมา เปรียบเทียบกัน หากมีข้อสงสัยก็จะทำการตรวจสอบความถูกต้องโดยการสัมภาษณ์หรือ ค้นคว้าเพิ่มเติมซ้ำๆ หลายๆ ครั้ง จนได้ข้อมูลที่ตรงกัน หากข้อมูลส่วนใดที่ไม่เพียงพอก็จะ ทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยนี้วิเคราะห์ตามกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพด้วย วิธีการพรรณนา โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม

3.6.1. การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) คือการศึกษาเอกสาร ตำรา งานวิจัย ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง แล้วจัดหมวดหมู่ประเด็นที่ศึกษาในเรื่องของ ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ทำ วิจัย ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี และพระราชพิธีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการลง สรง

3.6.2. การวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม ใช้กระบวนการวิเคราะห์เชิงคุณภาพจากการ จดบันทึกภาคสนามในรูปแบบต่างๆ ทั้งจากการสังเกต การสัมภาษณ์ การบันทึกภาพ และ บันทึกเสียง และนำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่ของข้อมูล

3.6.3. นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่แล้วมาแปลความหมายข้อมูล (Interpreting Data) โดยใช้วิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์

หลังจากที่รวบรวม ตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเรียบร้อยแล้ว จึงนำ ข้อมูลทั้งหมดมาเรียบเรียงและวิเคราะห์เนื้อหาในแต่ละบทอีกครั้ง โดยอยู่ในกรอบของ แนวคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัยตามที่กำหนดไว้

บทที่ 4

กระบวนการทำรำทศกัณฐ์ลงสรอง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาแหล่งข้อมูลจากวิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ซึ่งบรรจุอยู่ในหลักสูตรนาฏศิลป์ไทย โขนยักษ์ ชั้นปริญญาตรีปีที่ 2 และผู้วิจัยรับการถ่ายทอดทำรำทศกัณฐ์ลงสรอง ตอนทศกัณฐ์ลงสวน จากอาจารย์ สมศักดิ์ ทัดดี ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในการแสดง โขนและเป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดทำรำทศกัณฐ์ลงสรอง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน จากครูอร่าม อินทรนัญ โดยตรง และท่านได้เป็นผู้ถ่ายทอดทำรำทศกัณฐ์ลงสรอง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน ให้กับนักเรียน นักศึกษาของวิทยาลัยนาฏศิลป์มาเป็นเวลากว่า 30 ปี ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนอการปฏิบัติทำรำ และการวิเคราะห์ทำรำดังนี้

4.1 ทำรำ ทศกัณฐ์ลงสรอง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน ซึ่งประกอบเพลงหน้าพาทย์ 2 เพลง คือ เพลงเสมอและเพลงกลองโชน เพลงร้อง 1 เพลง คือ เพลงชมตลาด

4.2 การวิเคราะห์กระบวนการทำรำ ทศกัณฐ์ลงสรอง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน

4.3 วิธีการอนุรักษ์ทำรำ ทศกัณฐ์ลงสรอง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน

4.1 ทำรำทศกัณฐ์ลงสรอง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน

ผู้วิจัยได้รับการถ่ายทอดทำรำทศกัณฐ์ลงสรอง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน จากอาจารย์สมศักดิ์ ทัดดี เมื่อปี พ.ศ. 2548 ขณะศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ท่านได้กรุณาถ่ายทอดทำรำนี้ให้กับผู้วิจัย และในการนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนทำรำดังกล่าวแล้วบันทึกทำรำ

ภาษาที่ผู้วิจัยเขียนในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความตั้งใจที่จะไม่ใช่ภาษานาฏศิลป์และพยายามไม่ใช่ นาฏยศัพท์ใดๆทั้งสิ้น เพื่อให้ผู้ที่ไม่ได้ศึกษาวิชานาฏศิลป์โดยตรงเข้าใจทำรำนั้นๆ

ภาพที่ 46

ท่ารำที่ 1

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	เสมอ (ไม้เดินที่ 1,3,5)
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	ถอนเท้าซ้ายวางด้านหลัง เท้าขวาก้าวไปด้านหน้าเบะเข้าขวาเปิดส้นเท้าซ้าย มือขวา จับคว่ำข้าง ลำตัวระดับไหล่ มือซ้ายตั้งวงบนระดับศีรษะ ศีรษะเอียงขวา เปิดปลาย คาง ตามองไกล

ภาพที่ 47

ท่ารำที่ 2

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	เสมอ (ไม้เดินที่ 2,4)
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	กระทู้่งเท้าซ้ายยกก้าวหน้า เท้าขวาเปิดสั้นเท้า แบะเข่า มือซ้ายจับคว่ำข้างลำตัว มือขวาตั้งวงบนระดับศีรษะ เอียงหูซ้าย

ภาพที่ 48

ท่ารำที่ 3

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	เสมอ (ไม้เดินที่ 1,3)
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	กระทู้่งเท้าซ้ายวาง เท้าขวาคงเดิม มือซ้ายจับคว่ำข้างลำตัว มือขวาทำวงล่างระดับชาย พัก ศีรษะเอียงซ้าย

ภาพที่ 49

ท่ารำที่ 4

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	เสมอ (ไม้ลาที่ 2,4)
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	เท้าซ้ายวางเต็มเท้า เท้าขวาฉายเท้าไปด้านข้างพร้อมทั้งยึดตัว ยুবวางเท้าขวาหลังมือขวาจับคว่ำข้างลำตัว มือซ้ายตั้งวงล่างระดับชายพก ศีรษะเอียงขวา

ภาพที่ 50

ท่ารำที่ 5

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	เสมอ(ริ้ว)
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	ย่อเท้า 4 จังหวะ หมุนตัวทางขวา ประสมเท้า ประเท้าขวา มือขวาจับคว่ำข้างลำตัว มือซ้ายหงายมือลงระดับเอว วางเท้าขวาพร้อมยกขาซ้ายหนีบน่อง แปะเข่า มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวาจับสอดขึ้นหงายมือ ทิ้งหางตาทางซ้าย ศีรษะเอียงซ้าย

ภาพที่ 51

ท่ารำที่ 6

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	เสมอ(ราว)
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	ยัดเข้าขวาเปลี่ยนเอียงทางขวา วางเท้าขวา เดินมือซ้ายตั้งมือแขนเหยียดตั้งระดับไหล่ มือขวาคลมมือลง หางยมือแขนขวาเหยียดตั้ง ศีรษะเอียงซ้าย ตามองทางซ้าย

ภาพที่ 52

ท่ารำที่ 7

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	เสมอ(ริ้ว)
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	ก้าวเท้าขวาวางชิด เท้าซ้ายก้าวข้างด้านซ้าย เท้าขวาประสมเท้า มือทั้งสองจับเข้าหา ลำตัวระดับอก จากนั้นมือซ้ายเดินมือปล่อยจับตั้งมือระดับไหล่ข้างลำตัว พร้อมทั้งโย้ ตัวไปด้านซ้ายและขวา 6 ครั้ง ศิริษะเอียงขวา ตามองปลายมือ

ภาพที่ 53

ท่ารำที่ 8

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	เสมอ(รั้ว)
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	รำร้าย เท้าขวาประสมเท้า ก้าวหน้า เท้าซ้ายยกเท้าขวามาวางใกล้ส้นเท้าซ้าย ยกเท้า ด้านข้าง ยึดหมัดเข้า ก้าวข้าง น้ำหนักอยู่ที่เท้าซ้าย มือขวาเดินมือเป็นวงบน เดินมือซ้าย ลงมาจับส่งหลัง ศีรษะเอียงซ้าย ตามองปลายมือ

ภาพที่ 54
ท่ารำที่ 9

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	เสมอ(ริ้ว)
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	ป้องกัน ขยับเท้าซ้ายยกวางชิดสันเท้าขวา ยกเท้าขวาหนีบน้อง ยึดหม้อมเข่าวางเท้าขวา ลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่เข่าขวา มือซ้ายหงายข้างลำตัวแขนตั้ง เดินมือซ้ายมาจับเข้าที่ หน้าผากระดัดศีรษะ มือขวาลงวาง หน้าตรง เปิดปลายคาง ตามองไกล

ภาพที่ 55

ท่ารำที่ 10

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	เสมอ(รัว)
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	ยืนตั้งเข่า ขาขวาเหยียดตั้ง ขาซ้ายฉายเท้าซ้ายวางด้านข้าง มือลงวง หน้าตรง เปิด ปลายกาง ตามองไกล

ภาพที่ 56

ท่ารำที่ 11

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	สถิตแทนแผ่นดินผา
ท่ารำ	ขยับซ้ายยกขวาางลงเหลี่ยม เสี้ยวทางขวา มือขวาจับคว่ำระดับอก มือซ้ายตั้งวงบน หน้ามองซ้ายทิ้งหูซ้าย

ภาพที่ 57

ท่ารำที่ 12

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“ ท่านองเอือน ”
ท่ารำ	นั่งคุกเข่า มือขวาดั้งวงบน มือซ้ายจิบส่งหลัง เอียงหูขวา เปิดปลายคาง ตามองไกล

ภาพที่ 58

ท่ารำที่ 13

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	ศิลาทอง
ท่ารำ	นั่งคุกเข่าบนส้นเท้า ชิด ขวบ มือทั้งสองวางที่หน้าขา ลำตัวตั้งตรง เปิดปลายกาง คามองไกล

ภาพที่ 59

ทำร่ำที่ 14

ทิศทาง	ด้านหลัง
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	อาบละออง สุหร่าย
ทำร่ำ	เฉียงลำตัว 45 องศา ซ้ายคุกเข่า ตั้งเข่าขวา ยกกัน น้ำหนักอยู่เข่าขวา แขนขวา เหยียดตั้ง ตั้งมือขวาแตะที่เข่าขวา มือซ้ายลงวง ศีรษะเอียงขวา หน้าตรง เปิดปลาย คาง ตามองไกล

ภาพที่ 60

ท่ารำที่ 15

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	สายสินธุ์
ท่ารำ	เฉียงลำตัว 45 องศา ตั้งเข่าซ้าย ขาขวาคุกเข่า น้ำหนักอยู่ที่เข่าซ้าย มือซ้ายเหยียดตั้ง ตั้งมือตะที่เข่าซ้าย มือขวาลงวง ศีรษะเอียงซ้าย หน้าตรง เปิดปลายกาง ตามองไกล

ภาพที่ 61

ท่ารำที่ 16

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“ทำนองเอื้อน”
ท่ารำ	ท่ารับ(โบก) นั่งคุกเข่า มือขวาจับส่งหลัง มือซ้ายตั้งวงบน ศีรษะเอียงขวา ตามอง ปลายมือ

ภาพที่ 62

ท่ารำที่ 17

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	ขัคดี วารีรด
ท่ารำ	นั่งคุกเข่ามือซ้ายตั้งวงกลางเอียงมาด้านหน้า มือขวาอุบแขนซ้ายขึ้น-ลง หยิบขึ้น ขึ้นมาด้านหน้า รดบนไหล่ซ้าย ศิริยะเอียงขวา-ซ้าย-ตรง-ถักคอ

ภาพที่ 63

ท่ารำที่ 18

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	หม่อมลทิน
ท่ารำ	นั่งคุกเข่า มือซ้ายลงวง มือขวาคลไหลขวาวางด้านหน้าวงชั้นลงที่เดิม หน้าหันไป ทางซ้ายเฉียงขวาเปิดปลายคางตามองไกล

ภาพที่ 64

ทำรำที่ 19

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	ทรงสุคนธ์ ธารประทีน
ทำรำ	นั่งคุกเข่ามือขวาจับคว่ำเปิดฝาผอบ มือซ้ายจับที่ชายพก เอียงหูซ้าย ตามองที่ผอบ

ภาพที่ 65

ท่ารำที่ 20

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	กลั่นเกล้า
ท่ารำ	นั่งคุกเข่า มือทั้งสองข้างลูบแก้ม ศีรษะเอียงขวา เปิดปลายคาง ตามองไกล

ภาพที่ 66

ท่ารำที่ 21

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“ทำนองเอื้อน”
ท่ารำ	ท่ารับ(โบก)นั่งคุกเข่า มือขวาจับส่งหลัง มือซ้ายตั้งวงบน ศีรษะเอียงขวา ตามอง ปลายมือ

ภาพที่ 67

ท่ารำที่ 22

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“คนตรีรับ”
ท่ารำ	นั่งคุกเข่า มือขวาจับคว่ำระดับแฉ่งศีรษะ ม้วนจับเป็นวงบน มือซ้ายตั้งวงกลาง เดินมือ จับชายพก ศีรษะเอียงซ้าย

ภาพที่ 68

ท่ารำที่ 23

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“ดนตรีรับ”
ท่ารำ	นั่งคุกเข่า มือขวาตั้งวงล่าง มือซ้ายตั้งวงบน หน้ามองทางขวา เอียงหูซ้าย เปิดปลายคางตามองไกล

ภาพที่ 69

ท่ารำที่ 24

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“ทำนองเอื้อน”
ท่ารำ	ท่ารับ(โบก)นั่งคุกเข่า มือขวาจับสังหลัง มือซ้ายตั้งวงบน ศีรษะเอียงขวา ตามอง ปลายมือ

ภาพที่ 70

ทำร่ำที่ 25

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	น้ำดอกไม้ เทศทา
ทำร่ำ	นั่งคุกเข่า มือซ้ายหงายมือระดับอก มือขวาจับขวดน้ำหอมเทลงบนฝ่ามือซ้าย เอียงหู ซ้าย ตามองมือ

ภาพที่ 71

ทำรำที่ 26

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	อ่าองค์
ทำรำ	นั่งคุกเข่ามือซ้ายหงายฝ่ามือระดับอก มือขวาวงคนโทน้ำหอมเดินมือขวามาแตะฝ่ามือซ้ายแล้วเดินมือมาแตะที่แก้มขวา ศีรษะเอียงขวา เปิดปลายคาง ตามองไกล

ภาพที่ 72

ทำรำที่ 27

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	บรรจง ทรงพระสง
ทำรำ	นั่งคุกเข่า มือซ้ายจับชายพก มือขวาจับคว่ำด้านหน้า (หยิบหวี)ตามองที่หวี เอียงหูซ้าย

ภาพที่ 73
ท่ารำที่ 28

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	เสียดเกล้า
ท่ารำ	นั่งคุกเข่า มือขวาเดินมาหวิมมด้านซ้าย มือซ้ายลูบผมที่หัวด้านซ้าย ศีรษะเอียงซ้าย เปิดปลายคาง ตามองไกล

ภาพที่ 74

ท่ารำที่ 29

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“ทำนองเอื้อน”
ท่ารำ	ท่ารับ(โบก)นั่งคุกเข่า มือขวาจับสังหลัง มือซ้ายตั้งวงบน ศีรษะเอียงขวา ตามอง ปลายมือ

ภาพที่ 75
ทำร่าที่ 30

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	พระฉายตั้งคันถ้อง
ทำร่า	นั่งคุกเข่า มือทั้งสองจับกระจกวางด้านขวา ตามองที่กระจก

ภาพที่ 76

ทำร่ำที่ 31

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	ส่องเงา
ทำร่ำ	นั่งขัดสมาธิ ตวัดเท้าขวาวางทับเท้าซ้าย มือซ้ายเดินมือมาทำวพื้น ด้านซ้าย มือขวาเดินมือ กำมือหลวมๆวางที่หัวเข่าขวา หน้ามองที่กระจก

ภาพที่ 77

ทำร่ำที่ 32

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	เวียนแต่เฝ้า กรีดพระหัตถ์
ทำร่ำ	นั่งขัดสมาธิ เตะปลายเท้าขวา มือขวาจับวางบนฝ่ามือซ้าย แล้วลูบฝ่ามือ มือซ้าย หงายฝ่ามือระดับอก ศีรษะเอียงขวา เอียงหูขวา ตามองมือ

ภาพที่ 78

ทำรำที่ 33

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	ฝัดพักตรา
ทำรำ	นั่งขัดสมาธิ เดินมือขวาแก้มือซ้าย มือซ้ายเดินมือขวามาวางที่เก้าอี้สิริษะเอียงซ้าย เปิดปลายคางตามองไกล

ภาพที่ 79

ท่ารำที่ 34

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“ทำนองเอื้อน”
ท่ารำ	ท่ารับ(โบก) นั่งคุกเข่า มือขวาจับส่งหลัง มือซ้ายตั้งวงบน ศีรษะเอียงขวา มองปลายมือซ้าย

ภาพที่ 80

ท่ารำที่ 35

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“ดนตรีรับ”
ท่ารำ	ท่าผาลา นั่งคุกเข่า มือขวาจับแล้วม้วนกลายออกตั้งวงบน มือซ้ายหงายมือออกงอ แขนข้างลำตัว ศีรษะเอียงขวา หน้ามองทางซ้าย เปิดปลายคาง ตามองไกล

ภาพที่ 81

ท่ารำที่ 36

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“ดนตรีรับ”
ท่ารำ	ขาขวาคุกเข่าอยู่บนเตียง ก้าวเท้าซ้ายลงจากเตียง มือซ้ายจับสังหลัง มือขวาดั้งวงบน ศีรษะเอียงขวา เปิดปลายคาง ตามองไกล

ภาพที่ 82

ท่ารำที่ 37

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“ทำนองเอื้อน”
ท่ารำ	วางสั้นเท้าซ้าย เปิดปลายเท้าซ้าย แบะเข่า เท้าขวาวางเป็นหลัก มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับสังหลัง ศีรษะเอียงขวา ตามองปลายมือ

ภาพที่ 83
ท่ารำที่ 38

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	ทรงภูษาผ้าดั้น
ท่ารำ	วางเท้าขวาเกเท้าซ้ายหนีบน่อง มือทั้งสองจับหงายระดับเอว ลำตัวตั้งตรง เปิดปลายคาง ตามองไกล

ภาพที่ 84

ท่ารำที่ 39

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	พื้นตอง
ท่ารำ	ก้าวเท้าขวาหมุนมาหน้าเสี้ยวทางขวา ยกขาซ้ายหนีบนั่ง มือซ้ายจับหงายระดับเข่า มือขวาลงวง เอียงหูซ้าย

ภาพที่ 85

ท่ารำที่ 40

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	เขียนทอง เรื่องอร่าม
ท่ารำ	ก้าวเท้าซ้ายหมุนมาหน้าเสี้ยวทางซ้าย ยกเท้าขวาหนีบน่อง มือขวาจับหงายระดับเข่า มือซ้ายลงวง เอียงหูขวา

ภาพที่ 86

ท่ารำที่ 41

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	งามนั้กหนา
ท่ารำ	ลบเหลี่ยม น้าหนักอยู่ที่เข้าซ้าย มือขวาดั้งวงหน้า มือจีบสอดขึ้นหงายมือ ตามองมือ ขวา ศีรษะเอียงขวา

ภาพที่ 87

ท่ารำที่ 42

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“ทำนองเอื้อน”
ท่ารำ	วางส้นเท้าซ้าย เปิดปลายเท้าซ้าย แบนะเง่า เท้าขวาวางเป็นหลัก มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับส่งหลัง ศีรษะเอียงขวา ตามองปลายมือ

ภาพที่ 88

ท่าร่าที่ 43

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	คาดเข็มขัด รัดองค์
ท่าร่า	วางเท้าขวาเกเท้าซ้ายหนีบน่อง มือทั้งสองจับหงายซ้อนมืออยู่ที่หัวเข็มขัด ลำตัวตั้งตรง เปิดปลายกาง ตามองไกล

ภาพที่ 89

ท่ารำที่ 44

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	อลงการ
ท่ารำ	หมุนตัวหน้าเสี้ยวทางซ้าย วางเท้าขวาเกเท้าซ้ายหนีบน่อง มือขวาจับสอดสูงหงายมือ มือซ้ายลงวง ศีรษะเอียงซ้าย ตามองปลายมือ

ภาพที่ 90

ท่ารำที่ 45

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	ประดับพลอย ถมยา
ท่ารำ	วางเท้าซ้าย หมุนตัวทางขวา วางเท้าขวาหลังพร้อมกับยกขาซ้ายหนีบน่อง มือซ้าย จีบระดับชายพก มือขวาแทงมือทำวงบน ศีรษะเอียงซ้าย

ภาพที่ 91

ท่ารำที่ 46

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	ราชาวดี
ท่ารำ	หมุนตัวทางขวา ก้าวเท้าขวา ยกเท้าซ้ายวางพร้อมกับยกเท้าขวาขึ้นหนีบน่อง มือซ้าย จับสอดสูง มือขวาเหยียดตั้งระดับไหล่ตั้งข้อมือ หน้ามองทางซ้าย เปิดปลายคางตา มองไกล

ภาพที่ 92
ท่ารำที่ 47

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“ทำนองเอื้อน”
ท่ารำ	วางส้นเท้าซ้าย เปิดปลายเท้าซ้าย แวะเข้า เท้าขวาวางเป็นหลัก มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับส่งหลัง ศีรษะเอียงขวา ตามองปลายมือ

ภาพที่ 93

ท่ารำที่ 48

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“ดนตรีรับ”
ท่ารำ	มือขวาตั้งวงบน มือซ้ายหงายมือองแขนข้างลำตัว ศีรษะเอียงซ้าย ก้าวเท้าขวาจดเท้าซ้าย ประเท้าซ้ายทอนลงหลัง ประเท้าขวาวางจดเท้าซ้าย ประเท้าซ้ายยกหนีบนั่ง วางเท้าซ้ายจดเท้าขวา

ภาพที่ 94

ท่ารำที่ 49

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“ดนตรีรับ”
ท่ารำ	มือขวาตั้งวงบน มือซ้ายหงายมือจอแขนข้างลำตัว ศีรษะเอียงขวา ประเท้าซ้ายก้าวเท้า ซ้ายจดเท้าขวา ประเท้าขวาทอนลงหลังจดเท้าซ้าย ประเท้าซ้ายทอนเท้าขวาลงหลัง

ภาพที่ 95

ท่ารำที่ 50

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“ทำนองเอื้อน”
ท่ารำ	วางสั้นเท้าซ้าย เปิดปลายเท้าซ้าย แบนะเง่า เท้าขวาวางเป็นหลัก มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับส่งหลัง ศีรษะเอียงขวา ตามองปลายมือ

ภาพที่ 96

ท่ารำที่ 51

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	คล้องพระศอ สีดอกคำ
ท่ารำ	จับผ้าคล้องพระศอวางบนฝ่ามือ หายมือทั้งสองข้างด้านหน้า เหยียดตัวทางซ้าย ยึด เข่าตั้งน้ำหนักอยู่ที่ขาขวา หน้ามองซ้าย ตามองไกล

ภาพที่ 97

ท่ารำที่ 52

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	รำอบ
ท่ารำ	ย่อเหลี่ยมน้ำหนักอยู่ที่เข่าซ้าย มือขวาหลวง มือซ้ายจับผ้าคล้องพระศอพาดไปที่ไหล่ซ้าย เอียงศีรษะทางซ้ายเปิดปลายคาง ตามองไกล

ภาพที่ 98

ท่ารำที่ 53

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	หอมตลบ อบองค์
ท่ารำ	ทอนเท้าขวาลงหลังหมุนมาทางด้านขวา ก้าวเท้าซ้ายวาง มือขวาจับชายผ้าทำวงบน มือซ้ายจับชายผ้าจับส่งหลัง ศีรษะเฉียงขวา ตามองปลายมือ

ภาพที่ 99

ท่ารำที่ 54

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	ยักยี่
ท่ารำ	ยื่นยึดเข้าตึงน้ำหนักอยู่ที่ขาซ้าย เอียงตัวทางขวา มือขวาจับชายผ้าด้านขวาขึ้นคม มือซ้ายแบ่มือจับข้อมือขวา ศีรษะเอียงขวา

ภาพที่ 100

ท่ารำที่ 55

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“ทำนองเอื้อน”
ท่ารำ	วางส้นเท้าซ้าย เปิดปลายเท้าซ้าย แบนะเง่า เท้าขวาวางเป็นหลัก มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับส่งหลัง ศีรษะเอียงขวา ตามองปลายมือ

ภาพที่ 101

ทำรำที่ 56

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	ใต้แหวนเพชร เม็ดแดง
ทำรำ	ยื่นยึดเข้าตึง น้ำหนักอยู่ที่ขาขวา เอียงตัวทางซ้าย มือขวาจีบวางที่แหวนบริเวณนิ้ว มือซ้าย มือซ้ายตั้งวงหน้า ศิริษะเอียงซ้ายตามองปลายมือ

ภาพที่ 102

ท่ารำที่ 57

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	แต่งเติมที่
ท่ารำ	ก้าวเท้าขวาลงเหลี่ยม เสี้ยวทางซ้าย โภยกมือทั้งสองข้างขึ้น หน้ามองทางขวา เปิด ปลายคาง ตามองไกล

ภาพที่ 103

ท่ารำที่ 58

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	จะไปอวด มั่งมี
ท่ารำ	ก้าวเท้าซ้ายวางหมุนตัวทางขวาเปิดสันเท้าขวา มือขวาดั้งวงบน มือซ้ายจับส่งหลัง ศีรษะเอียงขวา หน้ามองทางซ้าย เปิดปลายคาง ตามองไกล

ภาพที่ 104

ท่ารำที่ 59

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	นางสีดา
ท่ารำ	ก้าวเท้าขวาวางลงเหยียด เลี้ยวทางซ้าย มือขวาชี้ไปทางด้านหน้าแขนขวาเหยียดตั้ง มือซ้ายลงวง หน้ามองทางขวา เปิดปลายคางตามองไกล

ภาพที่ 105

ท่ารำที่ 60

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	ชมตลาด
เนื้อร้อง	“ทำนองเอื้อน”
ท่ารำ	วางสั้นเท้าซ้าย เปิดปลายเท้าซ้าย แบนะเง่า เท้าขวาวางเป็นหลัก มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับส่งหลัง ศีรษะเอียงขวา ตามองปลายมือ

ภาพที่ 106

ท่ารำที่ 61

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	ร้าย
เนื้อร้อง	ถือพัด
ท่ารำ	ก้าวเท้าขวาวางลงเหลี่ยม มือขวาหงายมือจับพัด มือซ้ายลงวง ตามองมือขวา

ภาพที่ 107

ท่ารำที่ 62

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	ร้าย
เนื้อร้อง	ค้ำจิวจันทร์
ท่ารำ	ยื่นยึดตัวตั้งเข่า เนิยงตัวทางซ้าย มือซ้ายลงวง มือขวาคลี่พัดเข้าหาตัวระดับแฉ่งศีรษะ หน้ามองทางซ้าย เปิดปลายคาง ตามองไกล

ภาพที่ 108

ท่ารำที่ 63

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	ร้าย
เนื้อร้อง	บรรจง
ท่ารำ	ยื่นยึดตัวเข่าตั้ง มือซ้ายลงวง มือขวาคลี่พัดทาบลำตัวระดับอก ศีรษะเอียงขวา เปิด ปลายกาง ตามองไกล

ภาพที่ 109

ท่ารำที่ 64

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	ร้าย
เนื้อร้อง	พวงมาลัย ใส่ทรง
ท่ารำ	ก้าวเท้าซ้ายวางเต็มเหลี่ยม มือขวาถือพัด ลงวง มือซ้ายหงายมือจับพวงมาลัย หน้า มองมือซ้าย

ภาพที่ 110

ทำรำที่ 65

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ร้าย
เนื้อร้อง	พระกรขวา
ทำรำ	ยื่นยึดตัวตั้งเข่า น้ำหนักอยู่ที่ขาซ้าย คล้องพวงมาลัยใส่ที่ข้อมือขวา ยกมือขวาขึ้นคม มือซ้ายหงายมือซ้อนข้อมือขวา ศิริษะเอียงขวา

ภาพที่ 111

ท่ารำที่ 66

ทิศทาง	ด้านหน้า
เพลง	ร้าย
เนื้อร้อง	ลงจากปราสาท
ท่ารำ	ก้าวเท้าซ้ายวางที่หมุนมาทางซ้าย เปิดส้นเท้าขวา มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวาดั้งวงบน ศิริษะเอียงขวา เปิดปลายคาง ตามองไกล

ภาพที่ 112

ท่ารำที่ 67

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	ร้าย
เนื้อเพลง	ยাত্রา
ท่ารำ	ก้าวเท้าขวา หมุนมาทางขวา เปิดสันเท้าซ้าย มือขวาจับส่งหลัง มือซ้ายตั้งวงบน ศิริษะเอียงซ้าย เปิดปลายคางตามองไกล

ภาพที่ 113

ท่ารำที่ 68

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	รำย
เนื้อเพลง	ขึ้นทรงรถา
ท่ารำ	ก้าวเท้าซ้ายหมุนมาหน้าเสี้ยวทางขวา ยกขาขวาหนีบนั่ง มือซ้ายจับสอดสูงมือขวา ตั้งมือแขนขวาเหยียดตึงเสมอไหล่ หน้ามองทางซ้าย เอียงหูขวา

ภาพที่ 114

ท่ารำที่ 69

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	รำ
เนื้อเพลง	คลาไคล
ท่ารำ	ก้าวเท้าขวาหมุนมาหน้าเสี้ยวทางซ้าย วางเต็มเหลี่ยม มือขวาจับเข้าหาลำตัวแล้วเดิน มือจับคลาออก มือซ้ายลงวง หน้ามองทางขวา เอียงหูซ้าย

ภาพที่ 115
ท่ารำที่ 70

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	กลองโยน
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	ก้าวเท้าขวาวางเต็มเหลี่ยม หันมาหน้าอัด มือขวาดั้งวงหน้า มือซ้ายลงวง หน้ามอง ทางขวา เอียงหูซ้าย

ภาพที่ 116

ท่ารำที่ 71

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	กลอง โยน
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	วางเท้าขวาเกเท้าซ้ายก้าวข้าง มือขวาเต็มเหลี่ยม มือซ้ายตั้งวงหน้า มือขวาลงวง หน้า มองทางซ้าย เอียงหูขวา

ภาพที่ 117
ท่ารำที่ 72

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	กลอง โยน
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	ก้าวเท้าขวาหมุนมาหน้าเสี้ยวทางขวา มือทั้งสองจับเข้าหาตัว แล้วคลายออก ตั้งวงหน้า ศีรษะเอียงขวา หน้ามองทางซ้าย

ภาพที่ 118
ท่ารำที่ 73

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	กลองโยน
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	ก้าวเท้าซ้ายหมุนมาหน้าเสี้ยวทางขวา วางเท้าขวาเต็มเหลี่ยม มือขวาหงาย มือซ้ายชี้ ไปทางด้านหน้า หน้ามองทางซ้าย เปิดปลายคาง ตามองไกล

ภาพที่ 119

ท่ารำที่ 74

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	กลอง โยน
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	ท่าผาลา เล่นเท้า วางเท้าซ้าย เท้าขวาประสมเท้า ประเท้ายกก้าวหน้า เท้าซ้ายเปิดสั้น เท้า กระทุ้งเท้ายกมาแตะจุมุกเท้าด้านข้าง แตะจุมุกเท้ายกเท้าวางหลัง เท้าขวาแตะ จุมุกเท้าก้าวหน้า ยกเท้าซ้ายมาแตะจุมุกด้านข้าง เก็บเท้าหมุนตัวมาด้านซ้ายมือขวา จับปรกข้าง ม้วน จีบเป็นวงบน มือซ้ายตั้งวงบน เดินมือตั้งวงหงายด้านข้างระดับเอว ศิระะเอียงขวาแล้วกลับเอียงซ้าย

ภาพที่ 120

ท่ารำที่ 75

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	กลอง โยน
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	ท่าผาลา เล่นเท้า วางเท้าขวา เท้าซ้ายประสมเท้า ประเท้ายกก้าวหน้า เท้าขวาเปิดสั้น เท้า กระทุ้งเท้ายกมาแตะจุมกเท้าด้านข้าง แตะจุมกเท้ายกเท้าวางหลัง เท้าซ้ายแตะ จุมกเท้าก้าวหน้า ยกเท้าขวามาแตะจุมกด้านข้าง เก็บเท้าหมุนตัวมาด้านขวาขวาจับ ปรกข้าง ม้วน จีบเป็นวงบน มือขวาตั้งวงบน เดินมือตั้งวงหงายด้านข้างระดับเอว ศิระเยียงซ้ายแล้วกลับเยียงขวา

ภาพที่ 121

ท่ารำที่ 76

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	กลอง โยน
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	ท่าจิบยาว เล่นเท้า วางเท้าซ้าย เท้าขวาประสมเท้า ยกก้าวหน้า เท้าซ้ายเปิดสันเท้า กระทั่งเท้ายกมาแตะจมูกเท้าด้านข้าง แตะจมูกเท้ายกเท้าวางหลัง เท้าขวาแตะจมูก เท้าก้าวหน้า ยกเท้ามาแตะจมูกเท้าด้านข้าง เก็บเท้าหมุนตัวมาด้านซ้ายมือขวาจิบปรกข้าง ม้วนจิบเป็นวงบน มือซ้ายจิบหงายแขนตั้งระดับไหล่จากนั้นเปลี่ยนตั้งวงกลาง ด้านข้างระดับเอว ศิระษะเอียงขวาแล้วกลับเอียงซ้าย

ภาพที่ 122

ท่ารำที่ 77

ทิศทาง	ด้านซ้าย
เพลง	เชิด
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	วางเท้าซ้าย หมุนมาหน้าเสี้ยวทางขวา มือซ้ายจับหงายระดับชายพก มือขวาดั้งวงบน ศิริษะเอียงซ้าย

ภาพที่ 123

ท่ารำที่ 78

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	เชิด
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	ก้าวเท้าขวาวางพร้อมกับก้าวเท้าซ้ายวางด้านข้าง ประสมเท้า แขนซ้ายเหยียดตั้งตั้งมือ มือขวาดั้งวงบน หน้ามองทางซ้าย เปิดปลายคาง ตามองไกล

ภาพที่ 124

ท่ารำที่ 79

ทิศทาง	ด้านขวา
เพลง	เชิด
เนื้อร้อง	-
ท่ารำ	ก้าวเท้าขวา ยกเท้าซ้ายวางเต็มเหยียด มือซ้ายตั้งวงหน้าระดับปลายคาง มือขวาตั้งวงบนระดับแก้มศีรษะ เปิดปลายคาง ตามองไกล

4.2 การวิเคราะห์ท่ารำทศกัณฐ์ลงสรง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน

ลักษณะและรูปแบบการแสดง

เป็นการรำประกอบเพลงหน้าพาทย์และบทร้องเพลงชมตลาดและเพลงร่าย เพื่อชมการแต่งกายของทศกัณฐ์ก่อนที่จะเข้าไปเกี่ยวนางสีดา

เป็นการรำเดี่ยว เพื่ออวดความสามารถของผู้แสดงได้เป็นอย่างดี

ขั้นตอนการแสดง

สามารถแบ่งได้เป็น 4 ช่วงดังนี้

1. ช่วงรำออก

ใช้เพลงเสมอในการรำออกจากโรง

เพลงเสมอ เป็นเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบการเดินทางไปมาในระยะใกล้ของตัวละคร ประกอบด้วยเดิน 5 ไม้ ไม้ลา 4 ไม้ ทำเพลงใช้เพลงร่ำ

2. ช่วงลงสรง

ใช้เพลงชมตลาดประกอบเนื้อร้อง โดยผู้แสดงรำอยู่บนเตียง

3. ช่วงทรงเครื่อง

ใช้เพลงชมตลาดประกอบเนื้อร้อง โดยผู้แสดงรำอยู่กลางโรง

4. ช่วงเข้าโรง

ใช้เพลงกลองโยนและเพลงเชิด

การใช้พื้นที่ในการแสดง

เนื่องจากการรำเดี่ยวเพื่ออวดความสามารถของผู้แสดงเป็นหลัก พื้นที่ที่ใช้จึงเน้นที่กลางโรงเป็นหลัก มีการใช้พื้นที่ด้านข้างประกอบช่วงออกและเข้าโรงเท่านั้น

อารมณ์ของผู้แสดง

ผู้แสดงในตอนนี้อารมณ์แจ่มใส มีความสุขกับการอาบน้ำแต่งตัวเพื่อไปอวดหญิงที่ตนรัก มีความอ่อนหวานในตัวและดูมีความสง่าสมกับเป็นยักษ์ด้วย

โครงสร้างกระบวนท่ารำทศกัณฐ์ลงสรง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน ประกอบด้วยโครงสร้างท่าหลักใหญ่ๆ ของตัวยักษ์ โดยใช้ท่าหลักในเพลงหน้าพาทย์ คือ เพลงเสมอ ซึ่งมีจังหวะไม้กลองตายตัว

โครงสร้างหลักของท่ารำ คือการก้าวเท้าเดินตามจังหวะไม้กลอง ซึ่งประกอบด้วย ไม้เดิน คือการก้าวเท้าเดิน ไปข้างหน้า 5 ก้าว และ ไม้ลา คือการเดินก้าวเท้าลงหลัง 4 ก้าว

โดยปกติเพลงเสมอ เป็นท่ารำที่มีจังหวะไม้กลองตายตัวอยู่แล้ว ผู้แสดงสามารถใช้ท่ารำที่เหมาะสมกับตัวละครและบุคลิกของตนเอง รวมถึงประสบการณ์ของผู้แสดงใส่ท่ารำนั่นๆ ลงไป แต่จะต้องคงรักษาไว้ซึ่งจังหวะการก้าวเท้าตามจังหวะไม้กลองเช่นเดิม

โครงสร้างท่ารำเพลงชมตลาด เพลงชมตลาดเป็นเพลงที่ใช้ในการชมการแต่งกายของตัวละคร โดยเฉพาะตัวนาง นิยมใส่ไว้ในการแสดงที่เป็นรำเดี่ยวต่างๆ เช่น การแสดงชุดวันทองแต่งตัว

จากละครเสภา เรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอน พระไวแค้นทัพ การแสดงร้านางมณโฑแต่งตัว จากการแสดงโขน เรื่องรามเกียรติ์ ตอน มณโฑหุงน้ำทิพย์ การแสดงรำอินทรีชิตแปลง ในการแสดงโขน เรื่องรามเกียรติ์ ชุด สึกพรหมมาศต์ เป็นต้น

ท่ารำเป็นการรำตีบทโดยใช้ท่ารำจากแม่บทและแม่ท่ายักษ์รำประกอบบท โดยใช้ท่าเชื่อมและท่ารับจาก แม่บทใหญ่ เช่น ท่าผาลา ท่าสอดสูง ท่าเจ็ดฉิ่ง เป็นต้น

การตีบทในเพลงมตลาคนี้สามารถแบ่งได้เป็น 2 ช่วงคือ ช่วงลงสรและทรงสุคนธ์ และช่วงทรงเครื่อง ในช่วงลงสรและทรงสุคนธ์นั้นเป็นการรำเพื่อชำระล้างมลทินต่างๆออกจากร่างกายต่อมาถึงผัดเป้งใส่น้ำหอมหัวผมหลังจากนั้นจึงต้องกระຈกเพื่อความเรียบร้อยความงามของตน

ช่วงทรงสุคนธ์นี้ อาจารย์สมศักดิ์ ทัดดี ได้กล่าวไว้ว่า “เราสามารถเห็นถึงวัฒนธรรมการอาบน้ำของชาววังในสมัยรัชกาลที่ 2 ว่ามีรสนิยมเช่นไร คือมีการนำน้ำหอมฝรั่งเข้ามาใช้ในราชสำนัก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงทรงนำเอาความนิยมในสมัยนั้นมาใส่ลงในบทพระราชนิพนธ์ ความว่า น้ำดอกไม้เทศทว่าองค์ คำว่า น้ำดอกไม้เทศนี้เองที่หมายถึงน้ำหอมฝรั่ง หรืออาจหมายถึงน้ำหอมที่นำเข้ามาจากต่างประเทศก็ได้”¹

ช่วงที่สองคือช่วงทรงเครื่อง ในช่วงทรงเครื่องเป็นการชมการแต่งกายของทศกัณฐ์ เริ่มตั้งแต่การแต่งกายจากส่วนล่างสุดมาถึงส่วนบนสุดคือ สวมสนับเพลา นุ่งผ้าเขียนทองพื้นเขียวใบตอง คาดเข็มขัดทองลงยาราชาวดี ทรงคล้องพระศอสีแดงเข้ม สวมแหวนเพชร ถือพัดคล้องพวงมาลัยที่ข้อมือขวา

บทชมการแต่งกายนี้สามารถสื่อให้เห็นได้ถึงฐานะของตัวละครได้ว่ามีฐานะเช่นไร ดำรงตำแหน่งใด สำหรับตัวทศกัณฐ์นี้เป็นยักษ์ใหญ่และเป็นกษัตริย์แห่งกรุงลงกา ในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงการนุ่งผ้าเขียนทองซึ่งสื่อถึงการเป็นกษัตริย์ได้เป็นอย่างดีเพราะผ้าเขียนทองเป็นผ้าที่ใช้ทรงสำหรับพระมหากษัตริย์เท่านั้น นอกเหนือจากนี้ยังมีการสวมเครื่องประดับต่างๆ การทรงคล้องพระศอเพื่อสื่อให้เห็นถึงความร่ำรวยของตัวละคร การอวดมั่งมีเพื่อให้หญิงที่ตนจะไปเกี้ยวหลงในลาภยศสิ่งของนั้นๆ ซึ่งการกระทำเหล่านี้เป็นการบ่งบอกถึงพฤติกรรมของนักเลงเจ้าชู้ได้อย่างดีด้วย

โครงสร้างท่ารำ เพลงรำย เพลงรำยเป็นเพลงร้องเพื่อใช้ดำเนินเรื่องให้ไปอย่างรวดเร็ว ในเพลงรำยนี้กล่าวถึงการถือพัดและการคล้องพวงมาลัยที่ข้อมือขวา ซึ่งเป็นอุปกรณ์ชิ้นสุดท้ายที่ตัวละครหยิบใช้ แล้วจึงกล่าวต่อไปว่า ทศกัณฐ์ไปหานางสีดาโดยวิธีใด ซึ่งในบทพระราชนิพนธ์กล่าวไว้ว่า

“ถือพัดด้ามจิวจันทร์บรรจง   พวงมาลัยใส่ทรงพระกรขวา
แล้วลงจากปราสาทยาดรา   ขึ้นทรงรถกลาไคล”

๑2 คำ ๑ กลอง โขน²

¹ สัมภาษณ์ สมศักดิ์ ทัดดี, ครูเชี่ยวชาญ, วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, 2 กรกฎาคม 2550.

² พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครเรื่องรามเกียรติ์, พระนคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2512. หน้า 136

คือไปโดยการทรงราชรถ ซึ่งการทรงราชรถไปนั้นจะต้องไปเป็นขบวนใหญ่ไปเป็นกอง เกียรติยศโดยมีทั้งตำรวจหายักษ์ นางกำนัลยักษ์ สารถี นายทัพนายกองต่างๆตามเสด็จไปด้วยอย่างคับคั่งจึงต้องใช้เพลงกลองโยนในการเสด็จพระราชดำเนินในครั้งนี้นี้ตั้งจะกล่าวต่อไป

โครงสร้างทำรำเพลงกลองโยน ความหมายของเพลงกลองโยนนั้นหมายถึงการเดินทางของ ขบวนอันยิ่งใหญ่ ไปกันเป็นขบวนเกียรตินิยม

ทำรำที่ใช้เป็นทำรำที่มีแบบแผนตายตัว ลักษณะเด่นของทำรำอยู่ที่การเล่นเท้าเป็นหลักผู้ แสดงสามารถใส่ลีลาทำรำลงไปได้แต่ก็ไม่มากนักเพราะทำรำที่ใช้เป็นทำรำที่บรรจงไว้โดยเฉพาะ สำหรับเพลงนี้ ผู้แสดงไม่สามารถเปลี่ยนทำรำเพลงหน้าพาทย์นี้ได้ตามใจนัก

ในรูปแบบการศึกษานั้นไม่มีการทรงราชรถ จึงต้องใช้ทำรำเพลงกลองโยนแทน แต่ใน รูปแบบการแสดงจะมีกองเกียรติยศและมีราชรถให้ ผู้แสดงจึงไม่จำเป็นต้องรำเล่นเท้าแต่จะใช้ทำรำ บนราชรถแทน

โครงสร้างทำรำเพลงเชิด เพลงเชิดเป็นเพลงที่ใช้ประกอบกริยาการเดินทางในระยะไกลของ ตัวละคร โดยปกติแล้วทำรำเพลงเชิดของตัวยักษ์จะมีทำรำที่ขึงขัง แข็งแรง แต่สำหรับครั้งนี้ผู้ ประดิษฐ์ทำรำได้ใส่ทำรำเพลงเชิดของตัวพระไว้แทน ซึ่งอาจสื่อความหมายถึงการไปด้วยความ อ่อนหวานเพราะจุดประสงค์ที่ไปนั้นคือไปเกี้ยวผู้หญิงจึงไม่จำเป็นต้องใส่ความแข็งแรงเข้าไปมาก นักก็เป็นได้ แต่หากเป็นในรูปแบบการแสดงที่มีการทรงราชรถและไปเป็นกองเกียรตินิยมผู้แสดงจึงรำ ตีบทบนราชรถแทน

จากกระบวนทำรำชุดนี้จะเห็นได้ว่าเป็นการรำเดี่ยวแบบหลวงของตัวยักษ์ จากบทพระราช นิพนธ์เรื่อง รามเกียรติ์ ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า นภาลัย ลักษณะทำรำมีทั้งรำประกอบเพลงหน้าพาทย์ คือ เพลงเสมอ เพลงกลองโยน เพลงเชิด และมี ทำรำประกอบเพลงร้องหรือการรำตีบท คือ เพลงชมตลาด และเพลงร้าย

เนื่องจากการรำตีบทนั้นใช้เพลงชมตลาดซึ่งเป็นเพลงที่มีจังหวะหน้าทับตายตัวใช้ในการชม การแต่งกายของตัวละครซึ่ง โดยปกติแล้วเพลงชมตลาดจะใช้ประกอบทำรำของตัวนางแต่ในกรณีนี้ กลับนำมาใช้กับตัวยักษ์ซึ่งถือว่าแปลกและน่าสนใจมาก

ผู้วิจัยสังเกตว่าในการรำลงสวนของทศกัณฐ์ทั้ง 9 ครั้ง จากบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น มีการใช้เพลงโทน 8 ครั้ง แต่มีการใช้เพลงชมตลาด เพียงครั้งเดียว คือตอนทศกัณฐ์ลงสวน เป็นไปได้หรือไม่ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีพระประสงค์ให้ผู้แสดงสื่ออากัปกริยาของตัวละครให้ดูงดงามอ่อนหวาน ลดความดุร้ายแข็ง กระด้างของตัวยักษ์ลงเพื่อจะไปเกี้ยวนางสีดา

ผ.ศ.ดร.รจนา สุนทรานนท์ ได้ให้ความเห็นกับผู้วิจัยว่า “เพลงลงสวนเป็นเพลงหน้าพาทย์ สักดิ์สิทธิ์ ที่ใช้ประกอบพิธีอันเป็นมงคล หรือพิธีที่ต้องการความศักดิ์สิทธิ์ จึงเห็นได้ว่าการลงสวนของ ทศกัณฐ์ 9 ครั้งนั้น ใช้เพลงลงสวนโทนถึง 8 ครั้ง เนื่องจากทั้ง 8 ครั้งนั้น เป็นการลงสวนเพื่อ ไปทำ

สงครามและไปทำพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ แต่การลงสรครั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อไปเกี่ยวผู้หญิง คือ นางสีดา จึงไม่จำเป็นที่จะต้องใช้เพลงศักดิ์สิทธิ์แต่ใช้เพลงชมตลาดที่เป็นเพลงที่มีลูกเล่นมาก ผู้แสดงสามารถโชว์ลีลาท่ารำ การเงินอายุ การแสดงออกถึงลีลาความเจ้าชู้ได้มากกว่าเพลงลงสรโทน³

ดังนั้นท่ารำทศกัณฐ์ลงสรนี้จึงมีทั้งกระบวนการท่าที่ดูองอาจสง่างามสมกับเป็นตัวยักษ์และยังมีความอ่อนหวานมีความเจ้าชู้เพื่อต้องการให้นางสีดาหลงรักคน ผู้แสดงจึงต้องใช้ทักษะในการแสดงออกถึงอารมณ์ของตัวละครและทักษะในการรำเป็นอย่างสูงเพื่อสื่อให้เห็นอารมณ์นั้นออกมาทางท่ารำ

4.3 วิธีการการอนุรักษ์การแสดงบทบาททศกัณฐ์ลงสร ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน

ปัจจุบันนี้ โขนเป็นการแสดงที่หาชมได้ยากและผู้ชมก็ลดน้อยถอยลงทุกวัน หากเป็นเช่นนี้ต่อไปความนิยมในโขนและนาฏศิลป์ไทยหลายแขนงคงต้องสูญหายไปจากประเทศไทยนี้เป็นแน่ เราท่านทั้งหลายซึ่งเป็นคนไทย ควรหาวิธีรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี การละเล่น รวมถึงนาฏศิลป์ไทยไว้ให้ลูกหลานของเราได้เห็น ได้สืบทอดกันต่อไป

ผู้วิจัยได้พบว่าการแสดงบทบาททศกัณฐ์ลงสร ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน ก็เป็นการแสดงอย่างหนึ่งที่หาชมได้ยากยิ่งในปัจจุบัน เพราะผู้แสดงที่มีฝีมือนั้นหาได้ยากก่อนที่การแสดงบทบาททศกัณฐ์ลงสร ตอน ทศกัณฐ์ลงสวนนี้จะได้รับบรรจุอยู่ในหลักสูตรของวิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์นั้น ผู้ที่จะได้รับการถ่ายทอดจะต้องเป็นผู้ที่ถูกคัดเลือกจากครูผู้ใหญ่ จะต้องเป็นผู้ที่มีทักษะการรำ เป็นเลิศ และต้องมีรูปร่างบุคลิกลักษณะใหญ่โตสมกับบทบาทที่ตนจะได้รับ คือ ทศกัณฐ์ ผู้ได้รับการถ่ายทอดจะต้องเป็นผู้ที่มีท่าทางสง่าผ่าเผย องอาจ สูงใหญ่จึงจะเป็นผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดหรือเป็นผู้ที่ครูเห็นสมควรแม้ว่ารูปร่างจะไม่เหมาะสมก็ตาม ซึ่งในสมัยนั้นครูผู้มีชื่อเสียงที่ได้รับการถ่ายทอดท่ารำการแสดงบทบาททศกัณฐ์ลงสร ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน จากครูอร่าม อินทรนัฏ เช่น ครูจตุพร รัตนะวราหะ ครูรามพ โพธิเวส อาจารย์สมศักดิ์ ทัดดี อาจารย์ประเมษฐ์ บุญยชัย เป็นต้น

ถึงแม้ว่าปัจจุบันนี้การแสดงบทบาททศกัณฐ์ลงสร ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน จะถูกบรรจุลงในหลักสูตรของวิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์แล้วก็ตาม แต่ก็เชื่อว่าจะสามารถอนุรักษ์ท่ารำที่เป็นแบบแผนอันมีมาแต่โบราณได้อย่างครบถ้วน ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรว่าในขณะที่ครูผู้ใหญ่ที่ได้รับการถ่ายทอดท่ารำการแสดงบทบาททศกัณฐ์ลงสร ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน จากครูอร่าม อินทรนัฏ มาโดยตรงยังมีชีวิตอยู่หลายท่าน เราจึงควรบันทึกท่ารำนี้เป็นภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว เช่น ภาพถ่าย การบันทึกท่ารำลงบนแผ่นบันทึกภาพ การจัดการแสดงเพื่อเผยแพร่ให้ผู้ชมได้รับชม การนำเอาแผ่นบันทึกภาพนั้นออกจัดจำหน่ายหรือเผยแพร่ให้กับผู้ที่สนใจ เป็นต้น ซึ่งน่าจะเป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยอนุรักษ์ท่ารำการแสดงบทบาททศกัณฐ์ลงสร ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน ได้เป็นอย่างดี

³ สัมภาษณ์ ผ.ศ.ดร. รจนา สุนทรานนท์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ระดับ 8, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี, 22 เมษายน 2552.

การที่ผู้วิจัยได้หยิบเอาการแสดงบทบาททศกัณฐ์ลงตรง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวนนี้มาเป็นหัวข้อวิจัย ส่วนหนึ่งก็เพื่อต้องการบันทึกและอนุรักษ์ทำรำที่มีมาแต่โบราณไว้เป็นหลักฐานเพื่อให้ผู้ที่สนใจได้นำไปศึกษาและใช้ประโยชน์ในกาลข้างหน้าต่อไป

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการแสดงบทบาททศกัณฐ์รำลงสรง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน และวิเคราะห์กลวิธีการรำเพื่ออนุรักษ์ทำรำการแสดงบทบาททศกัณฐ์รำลงสรง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน มิให้สูญหายหรือเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยมีวิธีวิจัยคือ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้องและสัมภาษณ์ครูผู้ใหญ่และผู้เชี่ยวชาญจากในและนอกวิทยาลัยนาฏศิลป์ ผู้วิจัยศึกษากระบวนการทำรำแสดงบทบาททศกัณฐ์ลงสรง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน จากอาจารย์สมศักดิ์ ทัดดี ครูผู้เชี่ยวชาญพิเศษ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งท่านเป็นผู้สอนทำรำนี้ให้กับศิษย์ในวิทยาลัยนาฏศิลป์ต่อจากครูอร่าม อินทรนัญ

จากการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พบว่ากระบวนการทำรำทศกัณฐ์ลงสรง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวนนั้น เป็นทำรำที่ได้รับการถ่ายทอดจากครูอร่าม อินทรนัญ รุ่นนักเรียนนักศึกษาของวิทยาลัยนาฏศิลป์ ซึ่งท่านได้ถ่ายทอดทำรำนี้ให้กับศิษย์หลายท่าน ซึ่งปัจจุบันมีทั้งศิลปินแห่งชาติ ผู้เชี่ยวชาญในวิทยาลัยนาฏศิลป์ ผู้เชี่ยวชาญในสังกัดกองการสังคีตศิลป์ กรมศิลปากร โดยปัจจุบันอาจารย์สมศักดิ์ ทัดดี ได้เป็นผู้ถ่ายทอดทำรำนี้ต่อศิษย์รุ่นต่อๆมาแทนครูอร่าม อินทรนัญ หลังจากที่ท่านล่วงลับไปแล้ว

กระบวนการทำรำทศกัณฐ์ลงสรง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวนนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่เป็นเอกสารแน่ชัดว่าครูท่านใดเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้นซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอาจมีมาแต่ครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เพราะพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ไว้เพื่อเป็นบทที่ใช้สำหรับแสดง ดังนั้นการแสดงบทบาททศกัณฐ์ลงสรง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน อาจมีมาตั้งแต่สมัยนั้น แล้วอาจสูญหายไปช่วงหนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เพราะพระองค์โปรดฯให้ยุบกรมโขน-ละครหลวงเสีย คุรุโขนละครต่างๆจึงได้กระจัดกระจายไปมาก และผู้วิจัยได้พบภาพถ่ายของพระยาพรหมภิกษบาล(ทองใบ สุวรรณภารต) แต่งกายชุดทศกัณฐ์ลงสรง และเป็นการแต่งกายแบบเดียวกันของรำอุชฌายทศกัณฐ์ลงสวนซึ่งเป็นการแสดงที่ต่อเนื่องกัน และท่านเป็นโขนหลวงมาแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าพระยาพรหมภิกษบาล(ทองใบ สุวรรณภารต)อาจได้รับการถ่ายทอดทำรำทศกัณฐ์ลงสรง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน มาจากครูท่านใดท่านหนึ่งก็เป็นได้

จากการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ค้นพบข้อมูลจากการสัมภาษณ์ครูผู้เชี่ยวชาญหลายท่าน ได้ข้อมูลตรงกันว่า ครูอร่าม อินทรนัญ ได้รับการถ่ายทอดทำรำทศกัณฐ์ลงสรง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน จากคุณหญิงนฤการ์นุรักษ์(เทศ สุวรรณภารต) ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าครูอร่าม อินทรนัญ น่าจะได้รับการถ่ายทอดกระบวนการทำรำทศกัณฐ์ลงสรง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน จากคุณหญิงนฤการ์นุรักษ์(เทศ สุวรรณภารต) ต่อมาท่านจึงถ่ายทอดกระบวนการทำรำนี้ให้แก่ศิษย์ของท่านในวิทยาลัยนาฏศิลป์

การแสดงบทบาททศกัณฐ์ลงสรวง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน ประกอบด้วยเพลงหน้าพาทย์ 3 เพลง คือ เพลงเสมอ เพลงกลอง โยน เพลงเชิด และประกอบด้วยเพลงร้อง 2 เพลง คือ เพลงชมตลาด เพลงร้าย โดยใช้เพลงเสมอแสดงการเดินทางของตัวละครออกจากโรงไปสู่ห้องสรวง เพลงชมตลาดซึ่งเป็นเพลงที่ผู้แสดงสามารถแสดงลีลาท่ารำของตนได้อย่างเต็มที่ เป็นเพลงที่ใช้บรรยายการลงสรวง ทรงสุคนธ์ และทรงเครื่อง เพลงร้ายใช้ดำเนินเรื่องให้รวดเร็วยิ่งขึ้นบรรยายถึงการเดินทางของทศกัณฐ์ โดยการทรงราชรถไปสู่สวนขวัญ เพลงกลอง โยน ใช้แสดงความโอ้อ่า ความงดงาม ของขบวนเกียรติยศ สื่อถึงฐานะและเกียรติยศของตัวละคร และสุดท้ายเพลงเชิดใช้แสดงกริยาการเดินทางในระยะไกลของตัวละคร

ผู้แสดงต้องเป็นผู้ที่มีไหวพริบ มีความสามารถและลีลาท่ารำที่สื่อให้เห็นบุคลิกลักษณะของตัวละครได้เป็นอย่างดี และผู้แสดงต้องสามารถตีบทเพื่อบอกรายละเอียดกริยาท่าทาง การแต่งกาย อารมณ์ของตัวละคร สื่อออกมาให้เห็นเป็นท่าทางได้อย่างงดงามด้วย

ลักษณะบุคลิกของผู้แสดงต้องเป็นผู้มีรูปร่างสูงใหญ่ มีลีลาท่ารำที่ดูสง่างามเผย ่องอาจ และต้องมีความเจ้าชู้แสดงออกมาให้เห็นได้อย่างชัดเจน

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้บันทึกท่ารำไว้เป็นหลักฐานเพื่อเป็นการอนุรักษ์กระบวรท่ารำทศกัณฐ์ลงสรวง ตอน ทศกัณฐ์ลงสวน ไว้โดยละเอียดเพื่อมิให้ท่ารำที่ได้รับการถ่ายทอดต่อกันมาสูญหายไป เพราะในปัจจุบันท่าทศกัณฐ์ลงสรวงนั้นหาชมได้ยาก และผู้แสดงไม่นิยมบันทึกท่ารำไว้ บางครั้งท่ารำบางท่าจึงสูญหาย ผู้วิจัยได้ต่อท่ารำนี้จากอาจารย์สมศักดิ์ ทัดดี แล้วนำมาบันทึกไว้เป็นรูปถ่ายพร้อมคำอธิบายโดยละเอียดเพื่อเป็นประโยชน์กับผู้ที่ต้องการศึกษาต่อไป

ปัจจุบันการแสดงนาฏศิลป์ไทย ทั้ง โขน ละคร และการแสดงอื่นๆ ที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาตินั้นเริ่มจะลดความนิยมลงไป ผู้ชมส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้สูงอายุ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าสมควรที่จะรักษาการแสดงเหล่านั้นไว้มิให้สูญหายจนเหลือแต่เพียงรูปถ่ายหรือภาพวาด

การรำเพลงหน้าพาทย์ตลอดจนการรำเดี่ยวต่างๆ ไม่จำเพาะแต่รำทศกัณฐ์ลงสรวงเท่านั้น ถือเป็นท่ารำที่ยากและหาชมได้ยากในปัจจุบันผู้วิจัยจึงเห็นว่าเราสมควรบันทึกท่ารำเหล่านั้นไว้มิให้สูญหายไปจากวงการนาฏศิลป์ และที่สำคัญผู้ทรงคุณวุฒิทางนาฏศิลป์หลายๆ ท่านไม่ได้รับการยกย่องเท่าที่ควรเราจึงสมควรที่จะนำเอาประวัติของท่านมาเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักกันทั่วไป เพราะหากขาดท่านเหล่านี้ไปแล้ว วิชานาฏศิลป์ที่เราได้รู้จักกันทุกวันนี้ อาจไม่มีอย่างวันนี้ที่ท่านเห็นก็เป็นได้

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

คำรณ สุทรานนท์ และ รจนา สุทรานนท์. **โครงการวิจัยเรื่องการอนุรักษ์และสืบทอดโขน(ผู้หญิง)**

ให้แก่เยาวชน. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ธัญบุรี, 2551.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, หม่อมราชวงศ์. **โครงการตะกุกในตู้.** พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า 2000 เล่ม, 2544.

โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย. พระราชพิธีบรมราชาภิเษก. กรุงเทพมหานคร: มรดกไทย, 2542.

จงจิตรถนอม ดิศกุล, หม่อมเจ้าหญิง. **บันทึกความทรงจำ.** 1000เล่ม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2550.

จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา. **วรรณคดีการแสดง.** 700เล่ม. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2544

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชพิธีสิบสองเดือน.** 1000เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ 18. อมรการพิมพ์ กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ, 2542.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. **ตำนานละครอิเหนา.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2507.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. **ละครฟ็อนรำ.** กรุงเทพฯ: มติชน, 2546

เดอ ลาลูแบร์, มงซิเออร์. **จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม.** แปลโดยสันต์ ท. โกมลบุตร. นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2548.

ทรงวิทย์ คลประสิทธิ์. **โครตวงศ์ทศกัณฐ์.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2542.

เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. **บันทึกเรื่องการปกครองของไทยสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์.** 5000เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ 2. บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์จำกัด: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

นงคันุช ไพบูลย์กิจ. **โขน.** กรุงเทพมหานคร: คอมแพคท์พรีนท์, 2542.

ประเมษฐ์ บุญยะชัย, ครูชำนาญการพิเศษ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์. **สัมภาษณ์,** 20 กุมภาพันธ์ 2552 .

พรหมฤณี วาลมิกิ. **รามายณ.** เรียบเรียงโดย สุกร ผลชีวิน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2514. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์ขึ้นพระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรีหม่อมทิววงศ์ถวัลย์ศักดิ์(หม่อมราชวงศ์เฉลิมลาภ ทิววงศ์) 23 กุมภาพันธ์ 2514).

ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. **จดหมายเหตุพระราชพิธีลงทรงสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวิชุลหิต สยามมกุฎราชกุมาร ในรัชกาลที่ 5.** 1000เล่ม. กรุงเทพฯ: 2513.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **บทละครเรื่องรามเกียรติ์และบ่อเกิดรามเกียรติ์.**

กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ, 2512.

รามพ โปธิเวส, ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง(โขนยักร์). **สัมภาษณ์**, 24 กรกฎาคม 2550.

ราม วชิราวุธ. **ประวัติต้นรัชกาลที่ 6.** มติชนปากเกร็ด นนทบุรี: สำนักพิมพ์มติชน, 2550.

วรรณกรรมและประวัติศาสตร์, สำนัก. **นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดพระราชพิธีและรัฐพิธี.**

กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2546.

วรุณี หมั่นสุจริต, ว่าที่ร้อยตรี. **อาศรมศึกษาทางนาฏศิลป์ไทย ชุดรำตรวจพลอาวุธยวตัญญูกรม**

(กราว หอก) ราชบัณฑิตยสถาน. สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, 2550.

สันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. **ลูกท่านหลานเธอที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในราชสำนัก.** พิมพ์ครั้งที่ 3.

กรุงเทพฯ: มติชน, 2550.

ศิลปากร, กรม. **การศึกษาและการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการแต่งกายยืนเครื่องโขน-ละครรำ.**

กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร. 2550.

ศิลปากร, กรม. **เครื่องแต่งกายละครและการพัฒนา : การแต่งกายยืนเครื่องละครในของกรมศิลปากร.**

2000เล่ม. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2547.

ศิลปากร, กรม. **พระราชพิธีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯสยามินท**

ราชราชบรมนาถบพิตร. 5000เล่ม. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2543.

ศิลปากร, กรม. **รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของ ฟาน ฟลิต(วัน วลีต).** 1000เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2542.

ศิลปากร, กรม. **ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ เล่ม 1.** 1000เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ 5. โรงพิมพ์อักษรบริการ: บรรณา

การ, 2515.

ศิลปากร, กรม. **ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ เล่ม 2.** 1000เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ 5. เจริญรัตน์การพิมพ์: บรรณาการ

, 2515.

สมปราชญ์ อัมมะพันธ์. **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย.** 2000เล่ม. กรุงเทพมหานคร: 2536.

สมมตอมรพันธุ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ. **ประกาศพระราชพิธีเล่ม 1.** 1000เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ 3.

กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2550.

สมมตอมรพันธุ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ. **ประกาศพระราชพิธีเล่ม 2.** 1000เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ 3.

กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2550.

สมศักดิ์ ทัดดี, ครูชำนาญการพิเศษ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์. **สัมภาษณ์**, 2

กรกฎาคม 2550.

สุทธิ สุทธิรักษ์. ทศกัณฐ์ลงสระ. ปรินญาตรี. สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปะนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, 2548.

สุวรรณณี ชลานุเคราะห์, ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง(ละครพระ). สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม 2550.

เสถียร โกเศศ. ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา. 2521.

อนุমানราชชน,พระยา. หมวดวรรณคดีเล่ม 1 เรื่องรวมเรื่องเกี่ยวกับรามเกียรติ์. กรุงเทพมหานคร, กรมศิลปากร, 2531.

อนุমানราชชน,พระยา. หมวดขนบธรรมเนียมประเพณีเล่ม 4 เรื่องประเพณีเกี่ยวกับชีวิตเกิด-ตาย. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2532.

อนุমানราชชน,พระยา. หมวดขนบธรรมเนียมประเพณีเล่ม 5 เรื่องประเพณีเกี่ยวกับเทศกาลตรุษ-สารท. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2532.

อนุก นาวิกมูล. การแต่งการสมัยรัตนโกสินทร์. 3000เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ 2. ด้านสุทธาการพิมพ์: เมืองโบราณ, 2547.

อนุก นาวิกมูล. สยามคดี 2420. 3000เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2547.

อาคม สายาคม. รวมงานนิพนธ์ของ นายอาคม สายาคม ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ กรมศิลปากร. 2000 เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2545.

ภาษาอังกฤษ

<http://www.anurakthai.com>

<http://www.thaigoodview.com>

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อ ว่าที่ร.ต.วรวุฒิ หมั่นสุจริต

ที่อยู่ 102/44 หมู่ที่ 5 หมู่บ้านรัตนาวดี ซอย 4 ต.บางรักพัฒนา อ.บางบัวทอง จ.นนทบุรี
11110

ประวัติการศึกษา

ชั้นประถมศึกษา จาก ร.ร. วัดคำหนักใต้ จ.นนทบุรี

ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจาก ร.ร.ศรีบุญยานนท์ จ.นนทบุรี

ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จาก วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรุงเทพฯ

ชั้นปริญญาตรีวิชาชีพชั้นสูง จาก วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรุงเทพฯ

ชั้นปริญญาตรี จาก คณะนาฏศิลป์และดุริยางค์มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล

ธัญบุรี จ.ปทุมธานี

ปริญญาโท คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปัจจุบัน

ครูผู้ช่วย วิชานาฏศิลป์ โรงเรียนวัดบัวผัน สังกัดกรุงเทพมหานคร